

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Інженерно-педагогічний факультет
Кафедра теорії і методики технологічної освіти, креслення та комп'ютерної графіки
ВСП «Львівський навчально-науковий центр професійної освіти»
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
Гомельський державний університет імені Франциска Скорини (Білорусія)
Старопольська вища школа в Кельце (Польща)

Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми та перспективи

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 9. Том 1.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Інженерно-педагогічний факультет
Кафедра теорії і методики технологічної освіти, креслення та комп'ютерної графіки
ВСП «Львівський навчально-науковий центр професійної освіти»
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
Гомельський державний університет імені Франциска Скорини (Білорусія)
Старопольська вища школа в Кельце (Польща)

National Pedagogical Dragomanov University
Faculty of Engineering and Education
Department of Theory and Methods of Technological Education, Drawing and Computer Graphics
Subdivision "Lviv Educational and Scientific Center of Professional Education"
Danylo Halytsky Lviv National Medical University
Subdivision of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
"Berezhany Agrotechnical Institute"
Francisk Skorina Gomel State University
Old Polish University in Kielce

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ Й НАУКИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**
ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
Випуск 9
Том 1

**MODERN TRENDS IN DEVELOPMENT OF EDUCATION
AND SCIENCE: PROBLEMS AND PERSPECTIVES**
COLLECTION OF SCIENTIFIC WORKS
Issue 9
Volume 1

Київ – Львів – Бережани – Гомель – Кельце
2021

Kyiv– Lviv – Berezhany – Gomel – Kielce
2021

УДК: 37. 01 : 001

ISSN 2663-9718

Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи:
зб. наук. праць / [гол.ред. Ю.І. Колісник-Гуменюк]. Київ–Львів–Бережани–
Гомель–Кельце, 2021. Вип. 9. Том 1. 186 с.

Головний редактор:

Колісник-Гуменюк Ю.І., доктор педагогічних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Редакційна колегія:

Кільдеров Д.Е., доктор педагогічних наук, професор (м.Київ, Україна)

Голіяд І.С., кандидат педагогічних наук, професор (м.Київ, Україна)

Литвин А.В., доктор педагогічних наук, професор (м. Львів, Україна)

Руденко Л.А., доктор педагогічних наук, професор (м. Львів, Україна)

Жибак М.М., доктор економічних наук, професор (м. Бережани, Україна)

Олійник П.В., доктор фармацевтичних наук, професор (м. Львів, Україна)

Гураль-Польрола Й., доктор гуманітарних наук (м. Кельце, Польща)

Копельчак М.П., кандидат педагогічних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Чаплик В.В., кандидат медичних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Гуменюк О.М., кандидат педагогічних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Гуменюк В.В., кандидат педагогічних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Бейзеров В.А., кандидат педагогічних наук, доцент (м. Гомель, Республіка Білорусь)

Дворак В.Н., кандидат педагогічних наук, доцент (м. Гомель, Республіка Білорусь)

Гурська І.С., кандидат економічних наук, доцент (м. Бережани, Україна)

Технічна верстка:

Гуменюк В.В., кандидат педагогічних наук (м. Львів, Україна)

Переклад англійською мовою:

Гуменюк В.В., Дубовик О.В. (м. Львів, Україна)

У збірнику наукових праць відомі дослідники, педагоги-практики середніх загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних навчальних закладів, працівники закладів вищої освіти I-II і III-IV рівнів акредитації висвітлюють теоретичні й прикладні аспекти впровадження сучасних інформаційних технологій та інноваційних методів навчання у підготовці кваліфікованих робітників, молодших спеціалістів, бакалаврів, спеціалістів і магістрів.

Статті збірника подано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірну інформацію несуть учасники, їх наукові керівники та рецензенти.

Видання розраховане на науковців і педагогів-практиків загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних та вищих навчальних закладів, працівників інститутів післядипломної педагогічної освіти.

© Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2021

© ВСП «Львівський навчально-науковий центр професійної освіти», 2021

© Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2021

© ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут», 2021

© Гомельські дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны, 2021

© Staropolska Szkoła Wyższa w Kielcach, 2021

© Автори статей, 2021

ЗМІСТ *** CONTENTS

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ PEDAGOGICAL SCIENCES		
Васянович Григорій <i>Vasyanovych Hryhoriy</i>	Моральна культура особистості педагога в етнопедагогічному вимірі Moral culture of teacher's personality in the ethnopedagogical dimension	8
Голешевич Бронислав <i>Лещинская Анна</i> <i>Goleshevich Bronislav</i> <i>Leshchinskaya Anna</i>	Противоречия социально-личностной ценности музыки Contradictions in social and personal value of music	17
Колісник-Гуменюк Юлія <i>Гуменюк Софія</i> <i>Kolisnyk-Humenyuk Yuliya</i> <i>Humeniuk Sofiia</i>	Сутність рівнів методологічних знань The essence of levels of methodological knowledge	23
Кудрик Ліліана <i>Kudryk Liliana</i>	Опанування інструментів коучингу – завдання професійного розвитку сучасного педагога Mastering coaching tools – tasks of professional development of a modern teacher	33
Чаплик В.В., Чаплик О.А. <i>Chaplyk V.</i> <i>Chaplyk O.</i>	Актуальні питання національно-патріотичного виховання студентів Current issues of national and patriotic education of students	39
Байбардина Т.Н. Жуковец А.А. Сычова В.А. Ярошевич В.А. Жуковская Е.А. <i>Baybardina Tatiana</i> <i>Zhukovets Aleksandr</i> <i>Sychova Vlada</i> <i>Yaroshevich Vladislav</i> <i>Zhukovskaya Elena</i>	Современные тенденции магистерского образования в Республике Беларусь Modern trends of master education in the Republic of Belarus	44
Швець Олена <i>Shvets Olena</i>	Особливості проблематики отримання навичок командної роботи в сучасній дизайн-освіті Features of the problems of obtaining teamwork skills of in modern design education	49
Чигирь Сергей Груша Алеся <i>Chigir Sergey</i> <i>Grusha Alesya</i>	Экологическое воспитание детей дошкольного возраста через создание экологической тропинки Ecological education of preschool children through the creation of an ecological path	55

Кизюкевич Л.С. Дричиц О.А. Левэ О.И. Амбрушкевич Ю.Г. Андреев В.П. <i>Kiziukevich L.S.</i> <i>Drichits O.A.</i> <i>Leve O.I.</i> <i>Ambrushkevich Yu.G.</i> <i>Andreev V.P.</i>	Использование тестового контроля в оценке качества подготовки слушателей факультета довузовской подготовки (абитуриентов) по биологии и формирование социально-личностных компетенций у студентов-медиков первого года обучения Application of test control in the evaluation of quality of preparation of the pre-university department students (abiturients) in biology and formation of social and personal competence of the first year medical students	61
Колбышева С. И. <i>Kolbysheva S. I.</i>	Пространственно-временной континуум: категории киноискусства The space-time continuum: categories of cinematography	66
Вераксо Елена <i>Verakso Elena</i>	К вопросу обучения межкультурной коммуникации студентов в процессе преподавания иностранного языка Training for the students' cross-cultural communication in the process of foreign languages teaching	70
Дубовик Оксана <i>Dubovyk Oksana</i>	Полікультурна освіта та формування міжкультурної компетентності Multicultural education and formation of intercultural competence	74
Баран Юлія <i>Baran Yuliya</i>	Проблемы малого бизнеса в Украине та шляхи їх вирішення Problems of small business in Ukraine and ways to solve them	78
Стемніцька Ірина <i>Stempitska Iryna</i>	Вивчення математики в процесі дистанційної форми навчання Study of mathematics in the process of distance form of learning	83
Стецький Роман <i>Stetsky Roman</i>	Організація підготовки робітничих кадрів в умовах центру професійної досконалості Organization of training of workers in the conditions of the center of professional perfection	87
Телюк Вікторія <i>Teliuk Viktoriya</i>	Формування професійних компетентностей спеціалістів автомобільно-дорожньої галузі при викладанні предмета «Хімія» Forming professional competences of specialists of automobile and road industry while teaching the subject «Chemistry»	92

Якімець Юрій <i>Yakimets Yuriy</i>	Проблеми підготовки майбутніх техніків-механіків автомобільної галузі в процесі дистанційного навчання Problems of training future technicians-mechanics of the road industry in the process of distance learning	96
Гасюк Г. Г. <i>Hasyuk H. H.</i>	Формування комунікативної компетентності під час вивчення української мови Formation of communicative competence during the study of the Ukrainian language	101
ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ PSYCHOLOGICAL SCIENCES		
Матійків Ірина <i>Matyikiv Iryna</i>	Сучасний психологічний інструментарій у роботі практичного психолога Modern psychological tools in the work of a practical psychologist	105
Сильченко Ірина Зайцева Ангеліна <i>Silchenko Irina</i> <i>Zaitseva Angelina</i>	Стиль атрибуції як корелят психосоматических заболеваний студентов Attribution style as a correlate of psychosomatic diseases of students	110
ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ PHILOLOGIC SCIENCES		
Цисык Андрей Круглик Наталья Капитула Людмила <i>Tsisyk Andrey</i> <i>Kruglik Natalia</i> <i>Kapitula Liudmila</i>	К историческим и лингвистическим истокам латинского имени «Franciscus» и его белорусских эквивалентов To the historical and linguistic sources of the latin name “Franciscus” and belorussian equivalents of it	115
Дюмен Олександра <i>Diumen Oleksandra</i>	Використання Інтернет-ресурсів на дистанційних уроках української літератури в закладах професійної (професійно-технічної) освіти (на прикладі уроку вивчення творчості Ю. Андруховича) The use of Internet resources in distance lessons of ukrainian literature in institutions of vocational (vocational-technical) education (on the example of the lesson of studying literary works of Yu. Andrukhovych)	121
Лапатинский Павел <i>Lapatinsky Pavel</i>	Любовь в русских и белорусских паремиях: к описанию семантики аксиологических оппозиций Love in russian and belarusian paremias: to the description of the semantics of axiological oppositions	131

Касянчук Тетяна <i>Kasianchuk Tetiana</i>	Формально-синтаксичні позиції вокатива в сучасній українській мові в творчості Люко Дашвар Formal-syntax positions of the vocative in the modern ukrainian language in the work of Luko Dashvar	136
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ ECONOMIC SCIENCES		
Герасимів Зоряна <i>Gerasymiv Zoryana</i>	Екологізація туристичної діяльності Ecologization of tourist activity	141
Герчанівська Світлана <i>Herchanivska Svitlana</i>	До питання розрахунків з постачальниками і підрядниками To the issue of settlements with suppliers and contractors	145
Гурська Ірина Федуняк Ігор <i>Hurska Iryna</i> <i>Feduniak Ihor</i>	Управління діяльності підприємства на принципах проєкт-менеджменту Management of the enterprise activity on the principles of project management	150
Замора Оксана <i>Zamora Oksana</i>	Проблеми регулювання неформальної зайнятості на ринку праці Problems of regulation of informal employment in the labor market	154
МЕДИЦИНА І ФАРМАЦІЯ MEDICINE AND PHARMACY		
Чаплик В.В. Олійник П.В. Гуменюк В.В. Гончарова В.М. <i>Chaplyk V.V.</i> <i>Oliynyk P.V.</i> <i>Humeniuk V.V.</i> <i>Honcharova V.M.</i>	Фармацевтичне забезпечення населення в умовах ліквідації наслідків аварій на хімічно небезпечних об'єктах Львівської області Pharmaceutical support of the population in the conditions of elimination of the consequences of accidents at chemically dangerous objects of the Lviv region	159
Фартушок Н.В. Пиріг І.Ю. Думанчук Н.Я. Ткачук Л.І. <i>Fartushok N.V.</i> <i>Pyrih I.Yu.</i> <i>Dumanchuk N.Ya.</i> <i>Tkachuk L.I.</i>	Значення вітаміну D у попередженні респіраторних та вірусних інфекцій The role vitamin D in the prevention of respiratory and viral infections	167

ІСТОРИЧНІ НАУКИ HISTORICAL SCIENCES		
<i>Іванова Людмила</i> <i>Ivanova Liudmyla</i>	Драгоманівська концепція українського модерного руху Dragomanov's conception of ukrainian modern movement	174
<i>Луговий Богдан</i> <i>Luhovyy Bohdan</i>	Пізнавальний туризм: сучасний стан та перспективи розвитку на прикладі пам'яток культурної спадщини Тернопільщини The cognitive tourism: current state and development prospects on the example of the monuments of cultural heritage in Ternopil region	181

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 111.852:37-051

Григорій Васянович,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи, управління та соціальних наук
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
Львів, Україна

МОРАЛЬНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА В ЕТНОПЕДАГОГІЧНОМУ ВИМІРІ

У статті з'ясовується сутність і зміст моральної культури особистості педагога на основі ключових понять «мораль» і «культура». У відповідності до аналізу джерельної бази обґрунтовується думка, згідно з якою, моральна культура педагога є духовним, інтегративним феноменом. Вона спрямована передусім на формування всебічно розвиненої особистості учнів і студентів. Позитивний вплив на формування моральної культури особистості педагога здійснює українська етнопедагогіка. Її вдумливе, творче використання є важливим джерелом формування у вчителів і викладачів морального добра, моральної чистоти, доброчесності, патріотизму і громадянськості тощо.

Ключові слова: педагог, моральна культура, добро і зло, етнопедагогіка, формування, професійна діяльність педагога

Hryhoriy Vasyanovych,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Social Work, Management and Social Sciences
Lviv State University of Life Safety
Lviv, Ukraine

MORAL CULTURE OF TEACHER'S PERSONALITY IN THE ETHNOPEDAGOGICAL DIMENSION

The article clarifies the essence and content of the moral culture of the teacher's personality on the basis of the key concepts "morality" and "culture". In accordance with the analysis of the source base, the idea is substantiated, according to which the moral culture of the teacher is a spiritual, integrative phenomenon. It is aimed primarily at forming a comprehensively developed personality of pupils and students. Ukrainian ethnopedagogy has a positive influence on the formation of the moral culture of the teacher's personality. Its thoughtful, creative use is an important source of formation in teachers and educators of moral good, moral purity, integrity, patriotism and citizenship, and so on.

Key words: teacher, moral culture, good and evil, ethnopedagogy, formation, professional activity of teacher

Постановка проблеми. Моральна культура є безцінним скарбом, визначальним чинником професійної діяльності педагога. Натомість зазначимо, що вона не є вродженою якістю особистості, а послідовно формується різними формами, методами, засобами, сучасними інноваційними технологіями. Втім не слід забувати про етнопедагогічні засади цього процесу, які своїми витокami сягають стародавності і знаходять свій вияв у народних повчаннях, звичаях, традиціях, дидактичних приповідках, казках, легендах, билинах, загадках, піснях тощо. Достатньо сказати, що український народ викохав понад 500 000 пісень! Усі вони носять моральний, культурологічний зміст. Ось чому Тарас Шевченко натхненно й оптимістично писав: «Наша слава, наша пісня не вмере, не загине, От де, браття, наша слава, слава України!» Варто сказати гірку правду про те, що часто-густо сьогодні можна почути не лагідну, милу українську пісню, а те, що і піснею важко назвати, втім, входячи у свідомість молодого людини руйнує її психіку, світоглядні гуманістичні установки, утверджує антиестетичне, аморальне, насильницьке, те, що є ворожим, потворним для нормальної людини. Сказане стосується не лише пісні, а й інших феноменів мистецтва, пропаганди різного чужинецького, не нашого – не українського.

Педагог, у якого сформована моральна культура, має не лише добре знати витoki етнопедагогіки, її сутність і зміст, а й бути покликаним професійно виховувати на її основі молоде покоління. Нині у багатьох навчальних посібниках, підручниках розроблені концептуальні положення національного виховання, у яких ґрунтовно розкриваються основні складові української етнопедагогіки: народне дитинознавство, народна дидактика, народна виховна практика (її основа – батьківська та материнська педагогіка) і народна педагогічна деонтологія (вивчає проблеми обов'язкових умов національного виховання). Іншими словами можна сказати, що етнопедагогіка формується в поглядах на мету і завдання, вона є системою знань і вмінь у справі навчання і виховання, що зберіглася в пам'яті народу з найдавніших часів. Її виникнення і розвиток визначається не лише культурно-історичними матеріальними умовами існування, а й вдачею, характером, духом і душею української нації. Отже, проблема моральної культури, як у вчителів, викладачів, так і в учнів/студентів, потребують не абстрактного, безликого підходу, а підходу на засадах родинного виховання, народної педагогіки.

Стан дослідження проблеми. Категорію «народна педагогіка» у науковий обіг в Західній Україні ввів священник, поет, педагог – О. Духнович, а в Центральній – видатний вчений, психолог і педагог – К. Ушинський, якого росіяни роками наполегливо, але безпідставно, «привласнюють». Натомість К. Ушинський ніколи не допускав тотожності українського і російського

народів, як це робили, і досі роблять російські шовіністи. Він писав: «Ставши одним із елементів державного і народного життя, громадське виховання пішло в кожного народу своїм особливим шляхом, і тепер кожний європейський народ має свою окрему характеристичну систему виховання» [7, с. 46].

Сучасні українські вчені: А. Бойко, В. Кузь, Ю. Руденко, З. Сергійчук, В. Скуратівський, М. Стельмахович, Г. Філіпчук та ін., у своїх наукових розвідках обстоюють гуманістичні засади української етнопедагогіки, з'ясовують її моральний, духовний зміст, принципи і закономірності розвитку. Вчені досліджують погляди українців на добро і зло, честь і гідність людини, сенс людського життя та щастя. Значна увага в їх аналізі приділяється проблемі патріотичних почуттів, громадянськості, формуванню високої моральної культури суб'єктів освітнього процесу.

Питанням моральної культури, її сутності і змісту, реальним можливостям формування цього феномену, присвятили свої праці В. Андрущенко, І. Бех, Г. Васянович, О. Вишневський, Н. Заячківська, І. Зязюн, Л. Москальова, Н. Овсієнко та ін. Вчені одностайні в думці, що моральна культура педагога є інтегративним духовним поняттям. На нашу думку, категорія «моральна культура особистості» віддзеркалює систему моральних знань і переконань, почуттів і навичок, норм і відносин, інтересів і потреб, культурно-морального досвіду і безпосередньої поведінки, що спрямована на самовдосконалення, навчання і виховання особистості [1, с. 21].

У такому підході, щодо визначення наведеного поняття, ми послуговуємося міркуваннями видатного українського педагога В. Сухомлинського, який писав: «Моральна культура людини характеризується тим, що переконання стають в її житті самостійною духовною силою, яка спонукає до нових моральних вчинків. Становлення цієї самостійності залежить від того, чим наповнене життя колективу й особисте життя кожного вихованця. Один день, одна година, в яку людина виявила силу духу, можуть зіграти в її бутті значнішу роль, ніж роки життя, в які вона себе не виявила. Завдання школи – добитися того, щоб переконання якомога раніше стали самостійною духовною силою» [4, с.125].

Як добре видно із контексту сказаного, В. Сухомлинський у вияві моральної культури вбачає не лише інтелектуальні, духовно-душевні складові, а й вольові. Крім того, для мислителя вагомим чинником є самостійність думки і дії, що є особливо важливим. В іншому місці вчений конкретизує своє розуміння сутності і змісту дефініції «моральна культура». Він подумки звертається до кожної особистості, передусім до педагога, коли пише: «Твоя моральна культура визначається тим, наскільки глибоко ти усвідомив спільні для всіх людей потреби, наскільки свідомо орієнтуєшся на них у своїй особистій діяльності. Те,

що добре людям, повинно стати твоєю особистою потребою, прагненням, бажанням. Тільки за цієї умови ти станеш справді вільною, а отже, і щасливою людиною» [5, с. 266]. Звертаємо увагу на те, що В. Сухомлинський в аспекті моральної культури особистості, чітко дотримується альтруїстичної позиції, крім того, вчений наголошує, що моральна культура особистості педагога робить його вільним, отже, й щасливим.

Основний зміст викладу матеріалу. Українська етнопедагогіка, яка акумулює творчі надбання народу, головним завданням морального і культурного розвитку особистості вважає істину людських відносин, в основу яких покладаються добро, благо, любов, милосердя, моральна чистота. Це пояснюється тим, що з-поміж інших народів, українська ментальність вирізняється емоційно-почуттєвим характером, «кордоцентричністю», яка спричиняється до певної своєрідності світосприймальних настанов, розвитком особистої «самоволі», свободи. З цього приводу геніальний Г. Сковорода писав:

Що є свобода? Добро в ній яке є?
Кажуть, неначе воно золотее?
Ні ж бо не злотне, зібравши все злото,
Проти свободи воно лиш – болото... [3, с. 61].

Отже, свобода для українця є однією з найбільших цінностей, нерозривно пов'язана із культурою і мораллю, ось чому ідеал добра і правди, волі і долі є присутнім у всій українській народній педагогіці, та й в гімні України так піднесено звучать слова: «Душу й тіло ми положим за нашу свободу»! Свобода розуміється не в тому значенні: роблю, що хочу, а в тому, що кожний мій вчинок має бути відповідальним перед Господом, перед іншими, перед собою. Таке розуміння і становить зміст моральної культури особистості, яка доконче потрібна педагогові. На нашу думку, лише вільний у своїх діях педагог здатний творчо реалізувати свій фаховий і духовно-душевний потенціал, виховати молоду людину у кращих зразках нашої, Богом даної ментальності.

Доволі характерною рисою українця є екзистенційність світосприйняття. Ця риса формувалася відповідно до геополітичної, культурно-історичної ситуації в Україні. Постійні втрати від нападів завойовників, загроза смерті, глум над національними святинами супроводжувалися страхом за існування, «відступом в себе», неймовірним терпінням. Цей дух терпимості, національної толерантності дещо позначився на тому, що українцеві бракувало твердості на шляху до боротьби, до визволення, самостійності. Ця ситуація значною мірою є

відчутною і сьогодні, перед лицем такої підступної агресії, яку нам нав'язала Росія. І все-таки, Дух свободи українського народу є всепереможним!

Варто наголосити і на такій рисі ментальності українця, як творчість. Саме завдяки творчості й уможливилась та ситуація, за якої ми маємо величезну кількість різноманітних народних творів, які найістотніше відображають Дух, культуру нації, її непересічні моральні витoki і джерела. Висока емоційність, чутливість та ліризм, що виявляються, зокрема, в естетизації українського народного життя і обрядовості, в артистизмі вдачі, у прославленій пісенності, у своєрідному м'якому гуморі тощо – це дар Божий, що визначає людяність, доброту, і є основою творчості.

Зазначимо, що доброта, яку виявляє педагог до своїх вихованців, має носити невимушений, природний характер. Як писав І. Котляревський у своїй славетній «Енеїді»: «Еней к добру з натури склонний»... І це надзвичайно важливо. Педагог має добре усвідомлювати той факт, що молодій людині мало мати уявлення про зміст добра і зла, їй треба ще знати про те, до кого, за яких обставин використати їх, залишаючись на позиціях національної культури, норм моралі. В учнів/студентів не раз виникають конкретні питання: яку людину можна назвати в моральному сенсі доброю; якими основними рисами вона володіє; які вчинки характерні для неї; чому на добро відповідають злом; що таке доброта і псевдодоброта та ін.

Народні повчання наголошують на тому, що у людини є дві дороги, дві лінії поведінки: дорога добра і дорога зла. Дорога добра, добродії – пряма і досконала. Це дорога правди, милосердя, людської любові, щирого серця. Тому вона ніколи не буде легкою. Вона відкриває істину, бо це дорога справедливості, волі, самого життя. Ось чому народ повчає: «Не шукай долі, а шукай волі», «Воля дорожча за життя», «До Бога важкий шлях, а до пекла прямесенький», «Стій за правду горою, то й люди з тобою». Про людей, які ідуть дорогою добра і правди говорять: «Будь людям добром угоден, будеш і Богу надобен», «Доброму всюди добре», «Доброму чоловіку продовж, Боже, віку», «Доброму й добра пам'ять». Цікаво, що коли хочуть добром пом'янути небіжчика, то кажуть: «Нехай він нашим дітям сниться».

Дорога зла – дорога хибна, фальшива, по ній ідуть нерозумні, грішники, недобрі люди. Вона веде до загибелі і смерті. Про людей, які стають на такий шлях, в народі кажуть: «Пішов по лихо», «По кривому шляху поїхав», «Лихий лихом помирає», «Хитрощами недовго проживеш», «Брехнею весь світ пройдеши, та назад не вернешся» [6]. Думку про дорогу добра й зла ми формулюємо у такий спосіб:

Широкі ворота – шлях до пекла,
Широкі ворота – шлях до бестій,
Тісні ворота – боротьба запекла,
Тісні ворота – шлях до правди й честі! [2, с. 342].

Людина вільна вибирати між цими двома дорогами і сама несе відповідальність за свій вибір. Натомість педагог та батьки мають безпосередній обов'язок перед дитиною, аби спрямовувати її свідомість у русло добра, справедливих, гідних вчинків.

Ідеали добра і правди, волі і долі проходять провідною ниткою у всій народній педагогіці. В притчах і легендах, казках, піснях, прислів'ях, звичаях, ритуалах, обрядах добро і воля – нерозлучні сестри. Досить звернутися до казок, зібраних українськими письменниками і педагогами: Г. Квіткою-Основ'яненком, Л. Боровиковським, М. Максимовичем, Т. Шевченком, М. Шашкевичем, І. Франком, Я. Головацьким, І. Вагилевичем, О. Пчілкою, Лесею Українкою, М. Драгомановим, П. Чубинським, О. Потебнею, С. Руданським, В. Сухомлинським та багатьма іншими, щоб переконатися, що це дійсно так. Дух волі, добра, справедливості пронизують такі казки, як «Красносвіт», «Казка про чоловіка та Данила-бурмила», «Кривенька качечка», «Чарівний перстень», тощо. Причому народна мудрість дуже яскраво висвітлює, де платять добром за добро, а де за добро платять злом. Чому так стається учитель має вміло і доступно пояснити учням. Наприклад, у казках «Як лисичка Івана-баштанника зробила царевичем», «Дикі гуси», «Казка про Івана Голика і його брата» на добро відповідають добром. А вже в таких казках, як «Коза-дереза», «Жорна» на добро відповідають злом, хитрістю, нещирістю. Від цього страждають не тільки ті, кому коїться кривда, але і ті, хто живе неправдою, бо вони не вільні внутрішньо («Вовча присяга», «Про правду і кривду»).

Наші предки добре знали як виховувати дітей з самого малечку. Народилася дитина. Куди її? За спину мами (тілесний контакт), або в колиску, яка висить під стелею (прекрасне тренування вестибулярного апарату). Спробуй не оволодій своїм тілом – відразу опинишся на долівці. А знамениті «... тосі-тосі, свині в просі...», «сорока-ворона», «... то козельчик, то баранчик...» – це ж прекрасна пальчикова гімнастика! А купання в череді? В ромашці? Нагідках? А спання на свіжому сіні? Це не лише турбота про здоров'я дитини, а і її духовний, інтелектуальний розвиток. Незабутні спогади дитинства, розвиток такого чуття, як нюх, розпізнавання запахів природи. До цього варто додати цікаві моменти у розвитку мовленнєвого дихання. Наприклад, насипле мати свіжозвареного борщику або каші – і, їж! «Мамо, гаряче!». А мама: «Під носом вітер є»!

Захочеться їсти – будеш дмухати. Усе це розвивало в дитині різні життєві навички, кмітливість, увагу тощо.

Духовні кодекси народу спрямовані не лише на добродію, чесність і чемність, а й на повчання-перестороги, які застерігають від вчинків недобродійних. Більше того, вони доносять до свідомості дитини невідворотність покарання (навіть фізичного) за той чи інший недобродійний вчинок. Варто згадати, як мудро вони побудовані: якщо зруйнуєш гніздо ластівки – на обличчі зарябіє віспа, видереш лелечині яйця – згорить хата, крутитимеш на подвір'ї жевріючу головешку – болітиме голова чи мокрітимуть уночі штанці, не доїси окрайця – снитимуться старці, свиститимеш у хаті – по закутках загніздяться злидні, толочитимеш жито – залоскочуть русалки тощо. Кожному окремому вчинкові і відповідали конкретні, а не загальні «форми розплати»: кому – рушничком по спині, а кому й кропива, і навіть «березова каша»... Ці та інші повчання-перестороги має добре знати вчитель, і при відповідній нагоді, ненав'язливо доносити їх до учнів.

Доречним буде наголосити, що брак справжньої моральної культури педагога здатний спотворювати доброту, і тоді вона набирає зовсім іншого змісту, а саме: псевдодоброти. Вона може мати різні варіанти: корисливий, гедоністичний, конформний, удаваний тощо. При цьому варто пам'ятати, що діти/студенти інтуїтивно помічають будь-який відтінок псевдодоброти вчителя, і дають йому відповідну оцінку. Тому кожний педагог має прагнути, щоб у своїй професійній діяльності, відносинах дотримуватися моральної культури, виховувати у дітей любов до батьків і рідних, поважно ставитися до людей праці, рідної землі, дбайливо ставитися до хліба. Моральна культура педагога – це досконале знання рідної мови, культури, історії народу. У цьому сенсі не все у нас так добре, як би хотілося, адже у 2020 році понад 49 000 випускників середньої школи не склали ЗНО з української мови, а в 2021 році понад 20% випускників шкіл не склали іспит з історії України. Отже, тут відчутними є недостатня відповідальність не лише учнів, а й вчителів.

З огляду на важливість окресленої проблеми, надзвичайно вартісним є глибоке знання свого роду (принагідно зазначимо, що для японців стало традицією і честю знати 14 поколінь своїх предків, на жаль, у нас така статистика закінчується третім, або четвертим поколінням). Тут вже великою є вина й батьків, церкви. Вірність народним звичаям, заповітам предків, вшанування померлих, загиблих – це також важливий аспект моральної культури особистості.

Сказане неабияк корелює із моральною чистотою особистості. Моральна чистота особистості – поняття багатоаспектне. Як важливий елемент моральної

культури, воно передбачає глибокі патріотичні переконання, самосвідомість, активність, принциповість, нетерпимість до всього аморального, некультурного, спонукає до добровільного і сумлінного виконання набутих народом традиційно-етичних норм, правил, принципів. Саме моральна чистота особистості педагога дає благодатні пагінці щирості, совісті, правди, гідності, відповідальності, обов'язку.

Чистий серцем і душею – брехні не боїться.

Чистий Бога величає – йому добре спиться.

А нечистий і блудливий крутиться у ліжку,

І Господь йому дарує в вічний спокій – знижку... [2, с. 119].

Моральна чистота педагога найбільш активно набувається у процесі праці. Сумлінна, творча праця є джерелом не лише доброти, а й реального почуття щастя, успіху у справі навчання і виховання підростаючого покоління. Безумовно, що за сучасних умов праця педагога значно ускладнюється, для цього є, як об'єктивні, так і суб'єктивні причини. Динамічно змінюється соціум, зростають вимоги до вчителя/викладача, більш інтелектуальним став учень/студент, водночас його неприхований прагматизм стає на заваді формування моральних якостей, відчутними стають втрати в культуротворчому сенсі тощо. Натомість незаперечним є той факт, що праця педагога стає недостатньо вмотивованою, рутинною, а не творчою (зайнятість дріб'язковістю, паперовими справами, постійними малопотрібними звітами і т. ін.). Саме тому часто-густо праця педагога не просто знецінюється, а й втрачає розумний смисл. На цьому тлі і виникають бажання, особливо у молодих вчителів, змінити професію, а це вже надто витратно і небезпечно для держави. Втім варто нагадати, що з погляду української етнopedагогіки, творча, сумлінна праця є законом життя. Промовистими є такі її настанови: «Без праці жити – тільки небо копити», «Аби вмів робити, навчишся, як жити». Отже, педагог може бути щасливим чесною, добросовісною працею. Непрацелюбний учитель/викладач насправді не знає, що таке моральна культура. Численні приказки, прислів'я висміюють ледарів, нероб: «Ховається від роботи, як пес від мух», «Ти його в плуг, а воно тобі в луг», «У нероби завжди неврожай», «Одно – молоти язиком, а інше – перти плуга». Думку про необхідність сумлінної праці ми формулюємо так:

Працой у славу Божу і свою,

І не ходи за лінощами в тінь,

Збирай в душі ти зерна врожаю,

А зайве все безжалісно відкинь [2, с. 319].

Праця – важливий, але не єдиний засіб формування моральної культури у майбутнього педагога. Глибинним джерелом і засобом у цьому питанні є любов. А тому можна стверджувати: без любові педагога до учня/студента, немає і не може бути моральної культури. Справжня любов педагога до своїх вихованців досягає вершини лише тоді, коли вона духовно усвідомлена, самовизначена. Яскравим прикладом такої любові є чеський педагог – Януш Корчак, який у найтяжчу годину не полишив дітей, а пішов разом з ними у газову камеру, що підготували її німецькі нацисти.

Любов до Батьківщини, до рідного краю, яка традиційно розглядається українською етнопедагогікою як патріотизм, також є показником сутності людини, сформованості у неї моральної культури. Взірцем патріотизму є видатний український педагог – Василь Сухомлинський, який незважаючи на те, що згідно свого статусу міг не йти на війну, все-таки домігся того, щоб піти на фронт і захищати Батьківщину від ворогів. Сьогодні не один український учитель героїчно воює проти російської навали на Донбасі. Як ніколи, нині актуальною є думка, сформульована у такий спосіб: «Ми би загинули, якби не гинули».

Ми торкнулися лише деяких складових змісту моральної культури педагога, які ґрунтуються на засадах етнопедагогіки. Є багато інших складових цього цікавого феномена, що потребує свого дослідження з метою усвідомлення і реалізації надзвичайно великого виховного потенціалу нашого народу, пізнання й утвердження нескоримого духу української нації.

На основі викладеного можна зробити такі висновки:

1. Моральна культура є духовним інтегративним утворенням і одним із головних чинників професійної діяльності педагога. Вона акумулює в собі знання і переконання, моральні норми і принципи, культуротворчі здібності і здатності, поведінку особистості. Моральна культура педагога володіє дієвою, активною силою та спрямована на всебічний розвиток учнів і студентів.

2. На становлення, розвиток й утвердження моральної культури педагога позитивно впливає українська етнопедагогіка, яка володіє надзвичайно потужним духовним потенціалом. Формування моральної культури продуктивно відбувається залежно від рідного культурного середовища, за цієї умови вона стає внутрішньою потребою особистості.

Список використаних джерел:

1. Васянович Г. П. Педагогічна етика. Вибрані твори у 7 т. Т. 3. – Львів: Норма, 2015. – 420 с.
2. Васянович Г. П. Трембіта духа: Поезія. – Львів: Сполом, 2018. – 414 с.

3. Сковорода Г. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. – К.: 1983. – С. 61.
4. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості/ Вибрані твори у 5 т. Т. 1. – К.: «Рад. школа», 1976. – С. 55-206.
5. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину/Вибрані твори у 5 т. Т. 2. – К.: «Рад. шк.», 1976. – С. 49-408.
6. Українські прислів'я та приказки. – К.: 1993. – С. 83-84, 86-87, 160-161, 197.
7. Ушинський К. Д. Вибрані твори. У 2-х т. Т. 1. – К.: 1983. – С. 46.

УДК 372.8:78

Бронислав Голешевич, доктор педагогических наук,
профессор кафедры музыки и эстетического образования,
доцент учреждения образования «Могилевский государственный
университет имени А.А. Кулешова», Могилев, Республика Беларусь
Анна Лецинская, учитель музыки, ГУО «Средняя школа № 34»,
Могилев, Республика Беларусь

ПРОТИВОРЕЧИЯ СОЦИАЛЬНО-ЛИЧНОСТНОЙ ЦЕННОСТИ МУЗЫКИ

Аннотация. Социально-личностная ценность музыки дуалистична. С одной стороны, ее правомерно рассматривать производным от эмоционально-нравственного фона общества, с другой – влиятельным фактором морально-эстетического состояния социума.

Ключевые слова: вкус, противоречия, технологии, ценность, экспликация, эпохи.

Bronislav Goleshevich, doctor of pedagogical sciences, professor
of the department of music and aesthetic education, associate professor
A.A. Kuleshov Mogilev State University, Mogilev, Republic of Belarus
Anna Leshchinskaya, teacher of music, secondary school № 34,
Mogilev, Republic of Belarus

CONTRADICTIONS IN SOCIAL AND PERSONAL VALUE OF MUSIC

Abstract. The social and personal value of music is dualistic. On the one hand, it may be considered as a derivative of the emotional and moral background of the society, on the other hand, as an influential factor of moral and aesthetic state of the society.

Key words: taste, contradictions, technology, value, explication, epochs.

Одной из характеристических особенностей психосоматического состояния человека является его производность от внешних источников рецепторных раздражителей. Временной диапазон и устойчивость эмотивного тону

детерминированы сроками и причинами (адресными /личностно ориентированными/ или комитантными /преходящими/) воздействия факторов окружающей среды на его нервно-физиологическую систему и сознание. В эпоху безграничного функционирования информационно-инновационных технологий, характеризующихся не только положительными, но и отрицательными индексами, экзальтированное (возбужденное) или зомбированное эмоциональное состояние молодежи, в частности, становится перманентным (постоянным). От этих же факторов во многом зависит музыкальный вкус общества. Его современная сущность обусловлена непритязательным отношением молодых людей к стихийным флуктуациям (колебаниям) моды, художественному содержанию музыки, звучащей в переносных аудиоустройствах и китчевым произведениям, отражающим свойства эстетики эпохи постмодернизма, «эрзацной продукции» шоу-бизнеса из-за поведенческого инфантилизма, выражающегося в физическом и интеллектуальном безволии к ее аналитической обработке. Когерентность (взаимосвязанность) данных явлений аксиоматична. Ими обусловлен не только процесс восприятия музыкальной продукции, но также ее создания и исполнительского представления. Научная проблема заключается, в связи с этим, в выявлении источника возникновения определенного эмоционально-нравственного фона социальной среды. Считать первичным моральное состояние общества, влияющего на содержание создаваемых артефактов культуры представителями художественного творчества, или эстетическую сущность объектов искусства, отражающуюся на нравах поведения индивидуумов? На первый взгляд проблема является риторической. Однако ее социальная актуальность безусловна.

Ценность музыки для слушателя может быть эксплицирована (истолкована) многозначно: духовной или материальной востребованностью эстетического продукта, критерием определения его личностной и общественной значимости, условием и результатом собственной творческой деятельности, знанием классических архетипов (образцов) культуры и канонов их создания, мотивом и коррективом своего поведения. Вполне понятно, что у поколения, появившегося в период новейшей истории, преобладает музыкальный вкус эпохи постмодернизма. Но слушателям старшего возраста, обладающим синтетическим художественным опытом, приходится искать нравственно-эстетический компромисс в социальной среде. Именно поэтому неоднозначным представляется их отношение к так называемым ремейкам и их исполнителям. В этих случаях следует учитывать первые, наиболее чувствительные впечатления слушателей от эксклюзивного звучания песни, возникающие ассоциативные

параллели, активированные ее содержанием, профессиональный уровень вокалистов прошлой эпохи. По определению П.С. Гуревича, «вкус – способность человека эмоционально оценивать различные эстетические свойства, прежде всего различать красивое, прекрасное и безобразное» [1, с. 142]. Согласиться с автором можно лишь отчасти, поскольку впечатление от объектов или явлений окружающей среды может быть индивидуальным и массовым, первичным (эмоциональным) и осмысленным (рациональным), прогнозируемым и спонтанным, интуитивным и эмпирическим.

Несколько иначе трактует понятие вкуса В.В. Бычков. По его мнению, это «врожденная способность человека, подобная интеллекту, но если интеллект интересуется истина, заключенная в предмете, то вкус интересуется *красотой* тех же предметов, т. е. не ими самими по себе, но в их отношении к нам» [2, с. 171]. С определением эстетического вкуса этим автором согласиться можно также только частично. Ведь известно, что он объективно подвержен временной трансформации. На переориентацию ценностного отношения к музыке, в частности, могут влиять изменения возрастных особенностей, витального (жизненного) опыта, уровня образованности слушателя, поведенческой культуры социума, периодичности звучания однотипной музыки, социальной идеологии и др. Вместе с тем среди эстетических категорий понятие ценности является одним из наиболее устойчивых. Это становится особенно очевидным при рассмотрении их иерархического рассредоточения: эмоции, чувства, переживания, мотивы, интересы, вкусы, потребности, оценки (ценности), идеалы. В большей или меньшей мере все названные категории по истечении определенного времени подвергаются сущностным изменениям. Чаше они происходят у слушателей юного и среднего возраста, характеризующихся противоречивостью, неустойчивостью мировоззрения и стремлением к стабилизации жизненных условий.

Дилемма приоритетности и производности между ценностным отношением к музыке общества и эмоционально-нравственным фоном в различные культурно-исторические эпохи репродуцировалась также на стилистике музыкальной композиции и эстетических предпочтениях отдельных слушателей. Особенно контрастно она стала проявляться с появлением электромузыкальных инструментов, компьютерных технологий и переносных звуковоспроизводящих устройств. Вместе с цивилизационной экспансией рельефно обозначилась и музыкальная избирательность слушателей различных возрастных категорий. Классическое наследие, в частности, осталось востребованным и популярным лишь в среде немногочисленных поклонников, профессиональных музыкантов, сотрудников учреждений образования и культуры. Отчасти по этой причине

музыкальные произведения становятся все более «китчевыми», создающимися в конвейерном темпе для телевизионных и театральных шоу-программ. Учитывая состояние эмоционально-нравственного фона текущей эпохи, можно предположить о социально-экономическом источнике его возникновения. Подтверждением этому является и отражательная природа любого, тем более музыкального, вида искусства. Исключением может считаться творчество представителей кубизма, абстракционизма, сюрреализма, супрематизма и других подобных художественных течений. В музыке традиционную отражательную ее функцию нарушают такие стили сочинения как додекафония (от греч. – двенадцать и звук /вся ткань произведения выводится из двенадцатизвучной серии/) и алеаторика (от лат. – игральная кость, случайность /мобильность, незакрепленность музыкального текста или формы/) [3, с. 24, 178].

О производности ценностного отношения общества к музыке от эмоционально-нравственного фона культурно-исторической эпохи свидетельствует также капитализация уклада жизни, при которой меркантильная выгода от реализации шоу-продукции превалирует над ее эстетической сущностью. Поэтому утилитарное отношение общества к окружающей среде отразилось и на содержательности произведений музыкального искусства. Принимая во внимание тенденцию глобализации мирового пространства, бесперспективной представляется самоизоляция сравнительно небольшого государства Беларусь с целью сохранения традиций и менталитета народа. Предупредить ассимиляцию культур других стран и сохранить национальную самобытность можно лишь путем образования и окультуривания социума.

Вместе с тем весьма показательными являются исторические факты с обратной векторной направленностью, свидетельствующие о превалирующей роли музыкального вкуса общества над политической конъюнктурой и ангажированным созданием китч-произведений. Именно о такой ситуации пишет Р. Роллан: «Политическая жизнь нации – это лишь самая поверхностная сторона ее существа. Чтобы познать ее внутреннюю жизнь, источник ее энергии, надо проникнуть в глубину ее души с помощью литературы, философии и искусства, отразивших идеи, страсти, мечты целого народа» [4, с. 21]. В результатах художественного творчества в наиболее доступной форме представляется содержательный аспект национального быта. Формальная же сторона известности незначительных по территориальному масштабу и количеству населения государств заключается как раз в успешности выступлений представителей науки, искусства и спорта на международных форумах, фестивалях и соревнованиях.

Соглашаясь с первичностью «бытия» по отношению к «сознанию», уместно все же акцентировать внимание на периодическом превалировании духовных ценностей государства в утверждении и рекламировании его материальных достижений. По этому поводу В.Ф. Мартынов пишет: «...Довольно часто человек ищет счастья с помощью овладения внешним пространством, добываясь богатства, власти, славы, физиологических удовольствий... в результате утрачивает глубинный контакт с сакральной основой бытия – Красотою» [5, с. 8]. Ученый фиксирует внимание на преходящей сущности материального мира, его изменчивости и исторической мимолетности для индивида. И, напротив, в объектах искусства запечатлевается отдаленное прошлое, текущее настоящее и виртуальное будущее. Согласно мнению В.Ф. Мартынова, «искусство становится мощным фактором эстетизации человеческого бытия, помогая выстраивать систему ценностных ориентаций» [5, с. 16]. В данном контексте «безграничная» музыка представляется детерминантом укрепления как внутренних, так и межгосударственных социальных, политических, экономических связей.

Анализируя источники и причины геополитических катаклизмов, происходящих в современном мире, зачастую приходится все же сомневаться в превалировании «бытия» над «сознанием». Как раз государства, преуспевающие в создании цивилизованного комфорта для граждан, являются инициаторами социальных потрясений. Вполне понятно, что за счет создаваемых эксцессов удовлетворяются национальные и личностные амбиции агрессоров. Но тогда понятие «сознание» перестает быть зависимым от материального благополучия и лишается своего позитивного смысла.

Видимо, отчасти и по этой причине в различные эпохи культурных преобразований в основе содержания произведений художественного творчества мастеров искусства находилась государственная идеология, являющаяся уже детерминантом формирования духовных ценностей общества. Музыкальный вкус в данных условиях становится производным (дериватом) от эмоционально-нравственного фона культурно-исторической эпохи и политической жизни страны.

Известно, что документальная фиксация особенностей культурно-исторических эпох и превалирующего в них ценностного отношения общества к музыке осуществлялась не в онлайн-овых условиях (прямой связи) и темпе нон-стоп (без остановки), а режиме «апостериори» (послеопытном). Поэтому абсолютно контрастных рубиконов между эмоционально-нравственным фоном отдельных периодов активного распространения определенных эстетических направлений в искусстве и соответствием им музыкального вкуса слушателей в

специальной литературе не отмечается. Процесс художественной трансформации происходил преимущественно эволюционным путем и не всегда синхронно в территориально отдаленных государствах. Об этом свидетельствует и содержание музыкальных произведений многих композиторов, сочетавших в своем творчестве особенности различных стилей и жанров. Радикальные изменения в эстетических предпочтениях общества происходили одновременно с возникновением инновационных технологий записи, воспроизведения, хранения и передачи любой, прежде всего, художественной информации.

К абсурдному состоянию эмоционально-нравственного фона социума приводит не только меркантильное прогнозирование коммерческой востребованности результатов собственного творчества авторов и исполнителей музыки, но и их поиск экзотических форм самовыражения. Поскольку самой активной частью потребителей суррогатного искусства являются подростки и юношеская молодежь, постольку китчевые шоу-проекты создаются в соответствии с их музыкальными предпочтениями и адресуются преимущественно им. В таком возрасте, как известно, привлекает все «бодрящее, анестезирующее (вызывающее бесчувственность) и блестящее». Это явление следует считать закономерным, соответствующим интеллектуальному и психосоматическому развитию молодого человека и отнюдь не порочным. Однако восприятие окружающей среды происходит более объективно при активном состоянии мышления. Поэтому его перманентный тренинг, оказывающий влияние и на ценностное отношение к музыке, является непреложным условием социализации человека. Мерой адекватности его поведения могут быть лишь классические постулаты, апробированные временем, национальные архетипы музыкального искусства, эмоционально-нравственный фон и традиции текущей культурно-исторической эпохи.

Анализируя формальные и сущностные факторы изменений социально-личностной ценности музыки, можно с определенной долей относительности выделить наиболее влиятельные из них:

- ✓ непрерывное самообразование человека (соответствующее одному из основных законов философии «превращения количественных изменений в качественные»);
- ✓ трансформацию возрастных особенностей (детско-юношеский период жизни сопровождается антисоциальными поступками, опытный же человек исправляет их);
- ✓ изменения социальной среды обитания («с кем поведешься, у того и наберешься»);

- ✓ тенденції музикальної моди (вопреки частному отношению к ней остается стремление к соответствию общественным нравам);
- ✓ эксклюзивные методы преподавания предмета «Музыка» в общеобразовательной школе (нацеленные на развитие эстетических потребностей и музыкальных предпочтений у учащихся);
- ✓ витальный и педагогический опыт учителя, способствующий воплощению специфических условий: систематического выявления контрастов и сходств в музыке; синтеза интердисциплинарных знаний; синкретичности образовательного процесса; фактологического наполнения учебных занятий; создания проблемных ситуаций; активизации критического опыта у учащихся.

Список литературы

1. Гуревич П. С. *Эстетика : учеб. пособие.* Москва : Кнорус, 2015. 454 с.
2. Бычков В. В. *Эстетика : учебник.* Москва : Гардарики, 2005. 556 с.
3. *Музыкальный энциклопедический словарь / редкол. : Г.В. Келдыш [и др.].* Москва : Сов. энциклопедия, 1991. 672 с.
4. Роллан Ромен. *Музыкально-историческое наследие : в 8-ми вып. / редкол., сост. и коммент. В. Бряцовой.* Москва : Музыка, 1988. Вып. 3 : *Музыканты прошлых дней. Музыкальное путешествие в страну прошлого.* 448 с.
5. Мартынов В. Ф. *Эстетика : учеб. пособие.* Минск : Тетра Системс, 2003. 336 с.

УДК 378. 091.33:371.

*Колісник-Гуменюк Юлія, доктор пед. наук, доцент,
професор кафедри теорії і методики технологічної освіти,
креслення та комп'ютерної графіки
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Гуменюк Софія, студентка
II курсу кафедри книжкової та станкової графіки
Української академії друкарств
Львів, Україна*

СУТНІСТЬ РІВНІВ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ

Анотація. В дослідженні окреслені вимоги до рівня підготовки викладача та його вміння організовувати навчально-виховний процес, наукову роботу, узагальнювати педагогічний і методичний досвід, критично оцінювати результати власної роботи, працювати над собою. Сукупності означених вимог може бути забезпечена за умови дослідження підготовки майбутніх викладачів з урахуванням п'яти рівнів методологічних підходів, а саме:

філософському, загальнонауковому, конкретно-науковому, дисциплінарному та міждисциплінарному.

Ключові слова: методологія, рівні, підготовка, викладач, професійно-педагогічна підготовка, професійно-художні дисципліни.

Kolisnyk-Humenyuk Yuliya, Doctor of Pedagogic Sciences, Associate Professor,
Professor of Theory and Methods of Technological Education,
Drawings and Computer Graphics Department
National Pedagogical Dragomanov University

Humeniuk Sofiia, IInd year student of the Department of Book and Easel Graphics
Ukrainian Academy of Printing
Lviv, Ukraine

THE ESSENCE OF LEVELS OF METHODOLOGICAL KNOWLEDGE

Abstract. The study outlines the requirements for the level of teacher training and his ability to organize the educational process, scientific work, summarize pedagogical and methodological experience, critically evaluate the results of their own work, work on themselves. The set of the specified requirements can be provided on condition of research of preparation of future teachers taking into account five levels of methodological approaches, namely: philosophical, general scientific, concrete-scientific, disciplinary and interdisciplinary.

Keywords: methodology, levels, training, teacher, professional and pedagogical training, professional and artistic disciplines.

Педагогічна наука сьогодення переосмислює концептуальні засади підготовки викладачів різного профілю. Зокрема, потребує підвищення якості підготовки викладачів професійно-художніх дисциплін для закладів освіти різного рівня, яка відбувається в системі закладів вищої освіти (ЗВО) – педагогічних і художніх. Професійно-педагогічна підготовка висококваліфікованих, інтелектуально та духовно розвинутих викладачів професійно-художніх дисциплін нині передбачає: вироблення свідомого ставлення студентів до навчання, виховання, саморозвитку; формування духовного світу, світогляду, гуманістичних переконань; постійне збагачення професійних знань і вмінь протягом навчання; виховання психологічної стійкості та позитивних емоцій від мистецько-педагогічної діяльності; розвитку гідності та громадянської позиції; формування креативності та інноваційності; вироблення прагнення до неперервного самовдосконалення тощо. Усе це потребує врахування сучасних засад їхнього становлення та професійного розвитку, вимагає перегляду усталених підходів до підготовки викладачів цієї спеціалізації як фахівців художнього профілю та педагогічних працівників.

Проблеми педагогічної освіти нині перебувають у центрі уваги українських і зарубіжних науковців. Важливими для нашого дослідження є ґрунтовні праці, присвячені проблемам професійної підготовки педагогів (О. Абдуліна, В. Андрущенко, А. Алексюк, Г. Васянович, М. Данилов, О. Дубасенюк, І. Зязюн, А. Ковальов, Н. Кузьміна, О. Пехота, В. Семиченко, С. Сисоєва, П. Сікорський, В. Сластьонін, М. Скаткін, В. Чайка, В. Шахов, І. Якиманська та ін.); професійно-теоретичної та практичної підготовки фахівців художнього профілю (О. Отич, О. Музика, Л. Сліпчишин, Р. Шмагало та ін.), художньо-педагогічної підготовки викладачів мистецьких дисциплін (Л. Бабенко, Л. Бичкова, І. Глинської, Т. Завадської, М. Кириченко, С. Кондахчан, С. Коновець, В. Кузін, М. Лещенко, Т. Люріної, Н. Миропольської, Б. Неменського, О. Олексюк, В. Орлова, Г. Падалки, М. Пічкур, О. Рудницької, О. Ростовського, С. Соломахи, О. Шевнюк, Г. Шевченка, В. Шульгіної, О. Щолокової, Л. Хлебникової, Т. Цвєлих, Б. Юсова та ін.), професійно-педагогічним аспектам художньої освіти (В. Бутенко, В. Тименко та ін.). Водночас, мало дослідженими є важливі проблеми теоретико-методологічних засад професійно-педагогічної підготовки викладачів професійно-художніх дисциплін, а також дидактичних особливостей методичного супроводу й організаційного забезпечення системи їхнього професійного навчання з урахуванням вимог до професійно-педагогічної компетентності.

Теоретичні розробки і концептуальні підходи до освітнього процесу підготовки педагогів мистецьких спеціальностей мають значні розбіжності. Педагогічна наука ще не виробила досконалих механізмів, які дозволяли б об'єктивно визначати якість підготовленості викладачів професійно-художніх дисциплін, фіксувати рівень сформованості їхньої професійно-педагогічної компетентності, приймати виважені рішення щодо напрямів удосконалення професійно-педагогічної освіти в контексті нової парадигми освіти. Утверджені нині підходи не завжди дають змогу науково-педагогічним працівникам ЗВО ефективно поєднувати інновації з вирішенням поточних завдань підготовки майбутніх викладачів професійно-художніх дисциплін. Можна констатувати відсутність науково обґрунтованої стратегії модернізації педагогічної системи підготовки викладачів професійно-художніх дисциплін у ЗВО України.

Необхідною умовою динамічного розвитку суспільства є модернізація системи вищої освіти, яка є основою для забезпечення високого темпу науково-технічного, економічного, соціального, культурного прогресу. Зміни у вищій школі спрямовані на її перетворення у важливий ресурс особистого та суспільного розвитку, який забезпечить нашу країну високопрофесійними

конкурентоспроможними фахівцями з метою розбудови міцної демократичної держави.

Зазначимо, що становлення ринку праці в Україні характеризується проявом гострих соціальних суперечностей. Закінчуючи заклади освіти студенти потрапляють у світ конкуренції, безробіття, нестабільності та стресу. Щоб підготувати молодь до життя в складному динамічному світі, необхідно не лише озброїти її теоретичними і практичними знаннями, вміннями і навичками, а й методами їх самостійного одержання та поповнення. Методологічно важливою вимогою ефективної підготовки майбутніх викладачів професійно-художніх дисциплін є належний рівень їхніх компетентностей щодо закономірностей навчання, виховання та розвитку особистості, тенденцій розвитку загальної та професійної культури, основ художньої педагогіки і психології сприйняття мистецтва та творчості тощо. Сучасний викладач професійно-художніх дисциплін має бути взірцем нового типу світогляду та мати належну професійно-педагогічну підготовку, щоб успішно формувати цей світогляд у студентів. Передусім, це має бути висококваліфікований і далекоглядний педагог, який володіє інформаційними й освітніми технологіями.

Академік С. Гончаренко слушно наголошував, що майстерність викладача має формуватися не лише за рахунок забезпечення його великою кількістю рецептурних методичних знань і широким використанням готових розробок. Йому потрібні, передусім, фундаментальні знання з базового предмета, висока загальна культура і ґрунтовна дидактична компетентність [2, с. 20]. Вагомим є твердження Г. Васяновича: «педагогіка як наука, що безпосередньо впливає на формування особистості, її розвиток і саморозвиток, вимагає чіткого і послідовного визначення та дотримання методологічних основ її функціонування, щоб бути ефективним джерелом знань, дієвим чинником створення міжособистісних відносин у системах: педагог – учень, педагог – педагог, учень – учень, педагог – батьки і т. ін.» [1, с. 9].

Методологія нині вважається обов'язковим елементом наукового пізнання, який, як відомо, складається з чуттєвого та раціонального етапів. Перший здійснюється на предметній і дієво-операційній основі; другий – інтеріоризує одержану інформацію у внутрішній план у вигляді понять, між якими за допомогою розумових дій встановлюються різнопланові зв'язки. Методологія описує види цих зв'язків, способи їх налагодження, правила і порядок дій, за допомогою яких здійснюється процес пізнання.

Суть методології, її місце та роль в освіті досліджували філософи і педагоги: А. Аверьянов, Б. Бім-Бад, Г. Васянович, С. Гончаренко, Ш. Гранді, Г. Єльнікова, А. Литвин, І. Липский, О. Новіков, Дж. Робінсон, В. Семиченко, С. Черепанова,

Г. Щедровицький та ін.; провідні науково-методологічні підходи запропонували: Н. Авшенюк, С. Буко, Н. Вукіна, Л. Дяченко, В. Жадько, Н. Постригач, Л. Пуховська, О. Сулима, В. Шинкарук та ін.

Проаналізувавши філософську, загальнонаукову, психолого-педагогічну, літературу утворюємося в думці, що методологія – це наука про побудову людської діяльності, що уможливорює цілеспрямоване й ефективне теоретичне пізнання й практичне перетворення світу. Невипадково методологію умовно поділяють на два основних види: методологію теоретичного пізнання й методологію практики. Водночас, із позицій сучасної організаційної культури проектно-технологічного типу О. Новіков справедливо розглядає методологію як вчення про організацію діяльності (наукової, практичної, художньої, навчальної тощо) [4].

Методологія визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища; скеровує на особливий шлях, що веде до досягнення певної науково-дослідницької мети; забезпечує отримання інформації щодо процесу чи явища, яке вивчається; допомагає введенню нової інформації до теорії науки; забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять; методологічні знання багатопланові; їх можна розглядати як знання про загальні методи дослідження (експериментальні та теоретичні), знання про методи передачі наукової інформації (мова науки, структура наукових знань, форма їх фіксації) і знання про методи засвоєння знань; створює систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних фактах і логіко-аналітичних наукових пізнаннях.

Відомо, що будь-яке знання зберігається у вигляді ідей, теорій, закономірностей, що визначають ціннісний аспект діяльності педагога. У процесі пізнання майбутні викладачі сприймають професійні знання й оперують ними (логічне пізнання, теоретичне пізнання, практичне пізнання). Структурним елементом методології є метод – систематизована сукупність дій, які необхідно здійснити, щоб вирішити певне завдання або досягти певної мети; спосіб досягнення якої-небудь мети, рішення конкретної задачі.

У сучасних педагогічних дослідженнях пріоритетом стає одночасне врахування методологічних підходів різних рівнів, що забезпечує максимально об'єктивне, цілісне уявлення про досліджувані процеси і явища, а також є основою уточнення та систематизації міждисциплінарного понятійно-термінологічного апарату. Завдання методології полягає у визначенні вихідних позицій наукового пізнання, які є спільними для всіх галузей науки і водночас становлять теорію наукового пізнання в конкретній галузі науки. Тому методологію доцільно класифікувати як мінімум на загальну та конкретну,

перша охоплює філософські основи дослідження, його світоглядну функцію й загальнонаукові положення; друга є результат конкретизації загальної методології відповідно до специфічних особливостей змісту окремої науки, її принципових положень і методів.

Як вчення про систему наукових принципів, форм і способів дослідницької діяльності, методологія має розгалужену структуру. Аналіз досліджень свідчить, що більшість вчених розділяють думку Е. Юдіна [8, с. 60] щодо існування таких методологічних рівнів: загальнофілософського, загальнонаукового, конкретно-наукового, рівня практичної діяльності. Г. Щедровицький, що заснував науковий напрям, який дістав назву «системодіяльнісної методології», зміст якої пов'язаний із осмисленням інноваційної діяльності, до методологічного знання додає також метанауковий рівень [7, с. 16–20.].

Таким чином, нині розрізняють фундаментальні, загальнонаукові підходи, що становлять методологічні засади, конкретно наукові підходи і принципи, що лежать в основі теорії тієї чи іншої дисципліни або наукової галузі, і систему конкретних методів і технік, що застосовуються для вирішення дослідницьких завдань. Розкриваючи проблеми психолого-педагогічного дослідження, В. Семиченко зазначає, що описані моделі різнорівневого методологічного знання не охоплюють усіх актуальних методологічних проблем. На її думку, для висвітлення основного спектру методологічних підходів доцільно диференціювати їх за сімома рівнями [5, с. 1].

Сучасні дослідження, які стосуються підготовки викладача професійно-художніх дисциплін окреслені якісно новими вимогами до рівня підготовки викладача та його вмінням організовувати навчально-виховний процес, наукову роботу, узагальнювати педагогічний і методичний досвід, критично оцінювати результати власної роботи, працювати над собою. Сукупності означених вимог може бути забезпечена за умови дослідження підготовки майбутніх викладачів з урахуванням п'яти рівнів методологічних підходів, а саме: *філософському, загальнонауковому, конкретно-науковому, дисциплінарному та міждисциплінарному*. Водночас, завданням вищої педагогічної освіти є формування в майбутнього викладача відповідних рівнів методологічних знань.

Зміст найвищого, *філософського рівня* методології складають загальні принципи пізнання і категоріальний апарат науки в цілому. До актуальних філософських напрямів нині віднесені феноменологія, праксеологія, семіотика, аксіологія. Філософський рівень є основою усього методологічного знання, визначає світоглядні підходи до процесу пізнання та перетворення дійсності.

Важливою складовою цього рівня методології, безперечно, є вихідна філософська позиція та відповідні їй методи, що орієнтують дослідника на

пізнання об'єкта в його закономірному розвитку. Г. Васянович звертає увагу на те, що вітчизняна загально філософська методологія, а разом з нею і педагогічна, що розвивалася в контексті політичних, соціально-економічних, культурно-освітніх умов, які домінували в суспільстві, еволюціонувала від моністичної до плюралістичної, що безпосередньо позначилося на організації наукових досліджень, забезпеченні навчально-виховного процесу, вихованні особистості. Плюралізм педагогічної методології, на слушну думку вченого, останнім часом визначають такі напрями: екзистенціалізм, антропологія, феноменологія, синергетика, герменевтика, раціоналізм, прагматизм, конструктивізм та ін.

Філософська методологія виконує завдання вдосконалення, раціоналізації наукової діяльності, виходячи за межі філософії, хоча й спираючись на філософські світоглядні та загальнометодологічні орієнтири і положення. Світоглядні системи, вироблені в межах філософії, у педагогіці виступають методолого-інструментальною базою. У цьому контексті філософія освіти є галуззю досліджень загальної теоретичної проблематики, цілей і ціннісних засад освіти, принципів її змісту та спрямованості. Вона висуває загальні, системні та фундаментальні завдання, об'єднує різні педагогічні напрями, визначає сутність системи освіти як соціального інституту, його зміст і взаємодію з іншими інституціями суспільства.

У радянські часи філософський рівень методології в нас пов'язували лише з марксистсько-ленінською філософією. Нині почали використовувати філософські теорії нестабільності, постмодернізму. Методологічне, структурно-системне осмислення нових функцій освіти окреслені трьома основними концепціями: *традиційною, раціоналістичною та гуманістичною*. Філософський рівень методології, в основі якого лежить діалектичний принцип, складають загальні принципи пізнання: об'єктивність і визначеність явищ певними умовами, причинами, чинниками; цілісний підхід до вивчення явищ і процесів; розгляд явища в його зв'язках і взаємодії з іншими явищами; вивчення явища в його розвитку.

Ці методологічні принципи забезпечують системну спрямованість наукового дослідження та практичного пізнання об'єкта: принцип взаємозв'язку із зовнішнім середовищем, за яким жодне явище не може бути самодостатнє, адже воно вдосконалюється відповідно до змін зовнішнього середовища; принцип цілісності, за яким досліджуваний об'єкт виступає як окремі частини, органічно інтегровані в єдине ціле; принцип детермінізму – об'єктивної причинної зумовленості явищ; генетичний принцип – вивчення явища в його розвитку.

Науковий потенціал сучасної філософії освіти передбачає загальні методологічні принципи: людиновимірності (вирізняє постнекласичну філософію, науку, освіту, наукове знання, передусім синергетику; відповідно людина постає відкритою системою, здатною до саморозвитку), культуровідповідності (новий рівень самоорганізації освітніх процесів), коеволюції (у філософському контексті – адаптивні зміни частин в межах будь-яких біосистем), міждисциплінарності (світоглядні й освітні орієнтири, зближення природничих і соціально-гуманітарних наук), інтеграції науки та освіти (сутнісне оновлення – інтеграція пізнавальних систем, інноваційних освітніх стратегій, технологій тощо), фундаменталізації освіти (фундаментальна наука, якісна освіта та високотехнологічне виробництво є взаємозумовленими).

На основі широкого кола наукових знань і досліджень педагогічної дійсності розробляються педагогічні концепції, які аналізуються з філософських позицій, і результати цієї роботи складають основу подальшого педагогічного дослідження, що приводить до створення нових концепцій. Таким чином, зв'язок із філософією залишається необхідною умовою розвитку педагогічної думки, спроби ігнорувати її приводять до позитивістської орієнтації в рішенні наукових питань. Для нашого дослідження на цьому рівні важливим є феноменологічний підхід, який буде розглянутий нижче.

Загальнонауковий рівень застосовують в усіх або в переважній більшості наук, оскільки будь-яке наукове відкриття має не лише предметний, а й методологічний зміст, веде до критичного перегляду прийнятого раніше понятійного апарату, чинників, передумов і підходів до інтерпретації досліджуваного матеріалу. На загальнонауковому рівні зберігають своє значення системний і діяльнісний підходи і починає поширюватися теорія самоорганізації – синергетика.

У загальнонауковій методології розглядають логічні прийоми загального характеру, закладені у фундаменті людського мислення: аналіз і синтез, абстрагування й узагальнення, індукцію та дедукцію, пояснення і розуміння, опис і визначення. Тут наявні процедури, що становлять пізнавальний процес емпіричного рівня, – спостереження з емпіричним описом, експеримент і пояснення, що його завершує, емпірична гіпотеза, а також емпіричне узагальнення. Загальнонауковими є також системний, алгоритмічний, системно-оптимізаційний, структурно-функціональний, кібернетичний, імовірнісний принципи і підходи, методи моделювання, формалізації та ін. Тут часто має місце «змішування» науковцями методологічних принципів, підходів і методів.

Загальнонаукова методологія базується на загальнонаукових концепціях (теорія еволюції Ч. Дарвіна, теорія управління в кібернетиці, концепція

ноосфери П. Тейяра де Шардена і В. Вернадського тощо), на універсальних концептуальних конструкціях (загальна теорія систем Л. Бернталанфі), логікометодологічних концепціях (структуралізм, системний аналіз, логічний аналіз тощо), принципах логічної організації, формалізації та врівноваження наукового змісту (за допомогою таких логічних операцій, як аналіз – синтез, узагальнення – конкретизація, індукція – дедукція, деструкція – систематизація чи класифікація). Цей рівень методології має загальнодисциплінарний характер, завдяки чому узагальнюються спільні риси наукової діяльності в різних її формах [6, с. 13].

Загальнонаукову методологію зазвичай представляє системний підхід, який відображає загальний зв'язок і взаємозумовленість явищ і процесів навколишньої дійсності. Він орієнтує дослідників і практиків на необхідність трактувати явища життя, соціалізації і професійної підготовки людей як систем, які мають певну будову та свої закони функціонування. До загальнонаукового рівня стосовно педагогічних досліджень належать також психологічні теорії діяльності (асоціативно-рефлекторна, поетапного формування розумових дій, змістового узагальнення тощо).

Конкретно-наукова методологія розглядає сукупність теоретичних положень, закономірностей, методичних підходів, технологій, принципів дослідження і процедур, що застосовуються в певній науковій галузі. Методологія конкретної науки містить як проблеми, специфічні для наукового пізнання в цій галузі, так і питання, висунуті на більш високих рівнях методології (філософському та загальнонауковому). Змістом конкретно-наукового рівня методології є аналіз проблем, пов'язаних зі специфікою наукових досліджень у кожній галузі наукових знань. Така специфіка визначається низкою чинників: предметом дослідження певної науки; основними методами отримання знань про предмет дослідження; способами побудови пояснень (теорій).

Конкретно-науковий рівень полягає в розробленні понять, прийомів, принципів, методів вирішення конкретних завдань науки (у нашому випадку – педагогіки), які втілюються в рішеннях, алгоритмах обчислень, експериментах.

Дисциплінарний рівень методології є методологічним проектом, який визначає скерованість дослідження, закономірності навчання та виховання, розвитку особистості; інтерпретації результатів та їх уведення в теорію. Дисциплінарний рівень включає конкретні внутрішньо-дисциплінарні методи, методики і техніки дослідження, що трактуються як методи, застосовувані в певній науковій дисципліні. Зазначимо, що в цьому рівні специфічно «переломлюються» й акумулюються положення філософського, загальнонаукового й конкретно-наукового рівнів методології.

На дисциплінарному рівні наукових досліджень застосовується безліч різних методів і прийомів, кожен з яких має своє специфічне значення, зумовлене різними пізнавальними ситуаціями, призначеними для вирішення того чи іншого конкретного завдання. У той же час методологія будь-якої окремої наукової дисципліни містить не тільки засоби спеціального дослідження, наприклад умови і правила проведення експерименту, вимоги до репрезентації даних, способів їх оброблення, а й методологічні засоби і прийоми, що використовуються в суміжних науках і наукових дисциплінах, а також загальнонаукові методологічні засоби і прийоми. Дисципліною нашого дослідження є теорія та методика професійної освіти, що має власну методологічні прийоми і засоби.

Міждисциплінарний рівень. Аналіз наукової літератури свідчить про зацікавленість дослідників різних напрямів феноменом міждисциплінарності. Це поняття, а також близькі «полідисциплінарність» і «трансдисциплінарність», кожний з яких має свої нюанси, вживаються в різних значеннях. Міждисциплінарність розглядають як зіткнення, взаємопроникнення, синергію різних дисциплін, що передбачає розвиток інтеграційних процесів, зростаючу взаємодію, взаємозбагачення методів, інструментарію задля отримання нового наукового знання. Полідисциплінарність позначає спільне вивчення якогось складного об'єкта різними дисциплінами (наприклад, вивчення людини психологією, генетикою, соціологією тощо). Трансдисциплінарність передбачає вихід досліджень за дисциплінарні межі, коли відбувається перенесення дослідницьких схем з однієї галузі в іншу.

До міждисциплінарного рівня методології відносять групу міждисциплінарних методів, серед яких синтетичні, інтегративні методики, що використовуються на перетині наукових дисциплін. Ці підходи розглядають наукові дисципліни (в нашому дослідженні це, передусім, педагогічна освіта та художня освіта) у такому ракурсі, що дозволяє уникати багатьох типових помилок, коли поняття, запозичені в одній галузі пізнання, некритично переносяться на інші; коли метафори, що є допустимими в контексті одних наукових підходів, використовуються в інших сферах пізнання як наукові поняття. Важливим завданням є чітке усвідомлення категоріального смислу одних дисциплін і відмова від необґрунтованого розповсюдження цих категоріальних відносин на інші галузі. Вивчення за їх допомогою педагогічних явищ і закономірностей дає змогу отримати нове знання. До міждисциплінарного інструментарію належать культуротворчий, етнопедагогічний, інтегративний, інформаційний та інші підходи.

Ефективність розвитку та ефективність всієї педагогічної науки, залежить від рівня розвитку та цілісності всіх рівнів методології педагогіки. Перші три рівні методології забезпечують відповідність педагогічного дослідження: системі цінностей сучасного суспільства (перший рівень); найбільш ефективним шляхам вирішення соціальних проблем (другий рівень); тенденціям розвитку педагогічної науки (третій рівень). Четвертий і п'ятий рівні забезпечують технологічну реалізацію концептуальних засад дослідження, обґрунтованих на основі перших трьох рівнів методології [3].

Список використаних джерел:

1. Васянович Г. (2013). Методологічні контексти педагогічної науки на сучасному етапі її розвитку. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. № 3. С. 9–30.
2. Гончаренко С.У. (2000). *Методика як наука*. Хмельницький: Вид-во ХГПК. 30 с.
3. Колісник-Гуменюк Ю. І. (2020). Система професійно-педагогічної підготовки викладачів професійно-художніх дисциплін у закладах вищої освіти: монографія. Львів: ЛА «Піраміда». 515 с.
4. Новиков А.М., Новиков Д.А. (2007). *Методология*. М.: СИНТЕГ. 663 с.
5. Семиченко В.А. (2004). Методологічні проблеми сучасних психолого-педагогічних досліджень. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. Педагогіка і психологія. зб. статей*. Вип. 6. Ч. 1. Ялта: РВВ КДГІ, 2004. С. 58–64.
6. Ушакова І.М. (2016). *Теоретико-методологічні проблеми психології: курс лекцій*. Х.: НУЦЗУ. 191 с.
7. Щедровицкий Г.П. (1992). Система педагогических исследований (методологический анализ). *Педагогика и логика*. М. С. 16–20.
8. Юдин Э.Г. (1978). *Системный подход и принцип деятельности: Методологические проблемы современной науки*. М.: Наука. 391 с.

УДК 37.011.3-051

*Ліліана Кудрик, канд. філос. н., доцент,
доцент Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти,
Львів, Україна*

ОПАНУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ КОУЧИНГУ – ЗАВДАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

У статті показано вплив інструментів коучингу на особистісний і професійний розвиток педагога, рівень його педагогічної майстерності. Описано досвід і результати роботи авторської творчої майстерні «Коучингові технології у вихованні школярів». Обґрунтовано доцільність застосування коучингових підходів у науково-методичному

супроводі професійного розвитку педагога в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Ключові слова: *професійний розвиток, педагогічна майстерність, педагог-коуч, педагогічний коучинг, науково-методичний супровід професійного розвитку педагога.*

*Liliana Kudryk, Ph.D. philos. sc., associate professor,
Associate Professor of Lviv Regional Institute of postgraduate pedagogical education,
Lviv, Ukraine*

MASTERING COACHING TOOLS - TASKS OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF A MODERN TEACHER

The article shows the influence of coaching tools on the personal and professional development of a teacher, the level of his pedagogical skills. The experience and results of the author's creative workshop "Coaching technologies in the education of schoolchildren" are described. The expediency of application of coaching approaches in scientific and methodical support of professional development of a teacher in the system of professional development of pedagogical workers is substantiated.

Key words: *professional development, pedagogical skill, teacher-coach, pedagogical coaching, scientific-methodical support of professional development of a teacher.*

Реформування освіти охоплює всі її ланки, у тому числі і систему післядипломної педагогічної освіти. Щоб післядипломна освіта задовольняла потреби професійного розвитку сучасного педагога, вона повинна допомагати педагогічному працівникові опанувати нові ролі, у тому числі роль педагога-коуча; впроваджувати інноваційні технології науково-методичного супроводу професійного розвитку педагогів, однією з яких є технологія педагогічного коучингу [2, с.5].

Актуальність статті зумовлена необхідністю впровадження коучингу у систему освіти, розробки ефективного науково-методичного супроводу професійного становлення сучасного педагога на основі коучингових підходів і технологій.

Мета статті – на основі висвітлення досвіду і результатів роботи авторської творчої майстерні «Коучингові підходи у вихованні школярів» обґрунтувати ефективність інструментів коучингу у підвищенні професійної майстерності педагогів.

Завдання – описати позитивний вплив коучингового стилю педагогічного спілкування на особистісний і професійний розвиток учителя; показати, що застосування коучингових інструментів підвищує якість професійно-педагогічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Діяльність авторської творчої майстерні «Коучингові технології у вихованні школярів» тривала 8 місяців і проходила у коучинговому форматі. На початку слухачі ознайомилися з метою і завданнями діяльності творчої майстерні, сформулювали очікування щодо своєї роботи, таким чином взявши на себе певні самозобов'язання. Визначили за допомогою коучингового інструмента «Шкалювання» вихідний рівень коучингової компетентності (точку А), а також рівень, який вони хотіли б досягнути до кінця навчання у творчій майстерні (точку В). Були встановлені правила роботи, домовленості про кінцевий результат роботи (посібник, де буде описано досвід застосування коучингових технологій у вихованні школярів), терміни його досягнення.

У процесі діяльності творчої майстерні її учасники під керівництвом викладача-коуча вчилися ставити коучингові запитання, проводити коуч-бесіди, проводити заняття (урок, тренінг, виховну справу) у стилі коучинг, практикувати коучинговий стиль мислення і педагогічного спілкування, оволодівали коучинговими інструментами, техніками і підходами.

Завершуючи навчання, слухачі виміряли свій прогрес за коучинговою шкалою. Більшість учасників засвідчили, що рівень їх коучингової компетентності зріс на 2-3 поділки, і вони досягли своєї запланованої точки В.

Педагоги пройшли анкетування на виявлення результативності їх роботи у творчій майстерні, на розуміння основних понять педагогічного коучингу і вміння застосовувати коучингові інструменти і принципи взаємодії у практичній діяльності.

На запитання «Хто такий педагог-коуч?» були отримані такі відповіді:

це тренер, який здатний зробити з людини переможця (чемпіона); наставник, який стимулює до саморозвитку та розвитку вмінь до самостійної праці; той, хто надихає, мотивує і підтримує, розвиває сильні сторони особистості; надає значення здібностям учнів самостійно мислити, діяти; створює умови, у яких учні досягатимуть успіху та взаєморозуміння; має досвід, знання, високий рівень професіоналізму, прагнення допомогти учню в опануванні знань; володіє психологічним тактом, емпатією, комунікативними здібностями, мистецтвом ведення діалогу, здатністю до активного слухання, витримкою; не дає готових рекомендацій, не нав'язує своїх порад, а допомагає молодій людині самостійно знайти рішення важливих для неї проблем; це вчитель нового покоління, наставник, друг, радник на шляху дитини до цілі; педагог, який завжди в ногу з часом, постійно працює над самовдосконаленням, опановує і втілює у життя нові методики, володіє мистецтвом постановки запитань; тренер мислення та усвідомлення; людина,

яка сприяє вдосконаленню та ефективному використанню особистісних якостей учнів; створює природовідповідне, комфортне середовище для зростання психологічно здорового, успішного покоління; створює умови для всебічного розвитку учнів; є режисером взаємодії учнів з навчальним матеріалом, один з одним та з учителем; сприяє підвищенню результативності навчання і розвитку учнів; навчає ставити SMART-мету (конкретну, чітко сформульовану; вимірювану, реальну, можливу для досягнення, визначену в часі), формує в учня потребу і вміння навчатися впродовж життя, проте це може тільки той, хто сам постійно навчається, вміє і бажає цього; допомагає концентруватися на майбутніх можливостях учня; будує з учнями більш живі та конструктивні взаємини; це людина, яка допомагає іншій людині в досягненні її цілей, в окресленні мети, бо є партнером.

Педагог-коуч реалізує 8 ключових компетенцій: демонструє етичну педагогічну практику; втілює коучинговий світогляд; встановлює та дотримується домовленостей; плекає довіру та безпеку; підтримує присутність; слухає активно; пробуджує усвідомлення; сприяє навчанню та зростанню учня.

У першу чергу учасники творчої майстерні відзначили, що вони стали більш усвідомлено і послідовно застосовувати педагогічну етику: демонструють особистісну цілісність та чесність у взаємодії з учнями; стали більш чутливими до особистості учня, його оточення, досвіду, цінностей, переконань; використовують шанобливу мову спілкування з учнями та іншими суб'єктами освітнього процесу; підтримують конфіденційність інформації про учнів; розуміють відмінності між коучингом, наставництвом, фасилітацією, тьюторством та іншими ролями сучасного педагога; посилили співпрацю зі шкільним психологом, соціальним педагогом, класним керівником та іншими педагогами.

На другому місці виявилось плекання довіри та безпеки. Педагоги у співпраці з учнями намагаються створити безпечне, підтримуюче середовище, яке дозволяє учневі вільно ділитися своїми думками; демонструють повагу до особистості дитини, сприйняття стилю мислення та мови учня; визнають та поважають унікальні таланти в кожному; проявляють підтримку, турботу про учня; визнають та підтримують вираження почуттів, сприйняття, переконань учнів; у спілкуванні з дітьми демонструють відкритість та прозорість.

Більшість педагогів оволоділи навичками активного слухання: зосереджуються на тому, про що учень говорить і про що не договориє, щоб повністю зрозуміти, про що йдеться, всіляко підтримати самовиявлення

дитини; уміють ставити уточнювальні запитання, віддзеркалювати, узагальнювати те, що повідомив учень, щоб забезпечити чіткість і розуміння.

Педагоги зауважили, що тепер вони можуть легко практикувати відкритий, гнучкий, обґрунтований і впевнений стиль педагогічного спілкування. Вони вміють залишатися зосередженими, спостережливими, емпатійними та чуйними до учня, керувати своїми емоціями, демонструючи високий рівень емоційного інтелекту, асертивну поведінку; а також почуваються комфортно у просторі незнання, уміють легко визнавати свої помилки; створювати простір для тиші, паузи або рефлексії.

Важливим досягненням слухачі вважають уміння ставити сильні коучингові запитання, які пробуджують усвідомлення, фокусують на головному, мотивують, надихають, розвивають творчі здібності, самостійність та відповідальність. Зокрема, ставлять питання про учня, а саме: про його спосіб мислення, цінності, потреби, бажання та переконання; запрошують учня поділитися своїм досвідом; запрошують учня сформулювати ідеї про те, як він може просуватися далі і що він хоче та здатен робити; допомагають учневі визначити фактори, які впливають на моделі його поведінки, мислення, емоції; допомагають учневі прослідкувати його власний прогрес і рухатися до поставлених цілей.

Аналіз результатів опитування, зокрема, свідчить про те, що 72% опитаних навчилися ставити коучингові запитання, інші 28% навчилися частково, розуміючи, що це мистецтво, яке треба шліфувати. Усі 100% педагогів стали частіше задавати учням запитання (а не давати готові поради, інструкції), оцінивши їх розвивальний потенціал запитань, їх важливу роль у стимулюванні усвідомлення дитини. 100% опитаних визнали, що вони стали більш ефективними комунікаторами, опанували спілкування у стилі коучинг, – а це ненасильницьке спілкування з позиції «У мене все гаразд, ти – в нормі». Понад 90% педагогів стали більш цілеспрямованими, оволодівши різними техніками постановки цілей, і тепер успішно навчають своїх вихованців ставити цілі і досягати їх. Коуч-бесіди з учнями проводять 95% учасників ТМ, 78% практикують спілкування у стилі коучинг також і з батьками. Педагоги засвідчили, що коучинговий формат роботи подобається учням, і учні готові до такої взаємодії на засадах педагогіки партнерства; проте не всі педагогічні працівники готові до цього – багатьом треба навчатися, змінювати стиль педагогічного мислення.

Педагоги опанували техніки постановки цілей, прийняття рішень, методи розвитку творчого, критичного, системного мислення, зокрема: SMART, GROW,

SWOT, квадрат Декарта, піраміда Ділтса, стратегія Уолта Діснея, техніка «11 запитань», Колесо балансу, Шкалювання та інші інструменти коучингу.

За допомогою коучингового інструмента «Шкалювання» педагоги вимірюють: своє місце у певній ситуації, важливість того, що зараз відбувається; використовують коучингову шкалу для оцінки змін (до коуч-бесіди і після), для оцінки тривожних станів; очікування від навчального року, на уроці (наскільки збагатились новими знаннями), після пізнавальної екскурсії (перевірити зміни настрою та збагачення пізнавальною інформацією); вимірюють і можуть продіагностувати значущі для людини сфери, визначають, на що слід звернути увагу й спрямувати більше ресурсу; настроїв, з яким діти приходять до школи і з яким йдуть додому, місце дитини в колективі (клас, школа), роль дитини в родині, стосунки з іншими людьми; впевненість, мотивацію до успіху, досягнення результатів; самовиховання, здоров'я; рівень очікуваних результатів від певної роботи; рівень комунікативних вмінь, навичок, саморозвитку, самовдосконалення; лідерські якості; організаторські здібності; успіх учнів, їх активність під час уроку, зацікавленість темою уроку; страх, образи, впевненість, самооцінку, толерантність, обізнаність; взаємостосунки між вчителем і учнем; рівень реалізованості дитини тощо.

Завдяки навчанню у творчій майстерні: з'явилося бажання ставити цілі, думати масштабно, розвиватись надалі; розвинули тонкощі спілкування, аналізу та постановки цілей; зрозуміли, що вчитель - не транслятор знань, а тренер з розвитку і гармонізації особистості; змінили підходи до ведення занять, почали проводити заняття не інформативні, а трансформаційні, що базуються на розумінні психології дитини, особливостей її мислення і світовідчуття; розвинули різні види мислення та інтелекту; стало набагато комфортніше спілкуватися з колегами та проводити онлайн-заняття; набули нових умінь, опанували цікаві техніки, здобули цінний досвід; стали краще розуміти своїх учнів; навчилася ставити «правильні» запитання; почали змінювати методи проведення уроку: не просто розповідати, але вести діалог і ставити запитання; стало легше підтримувати довірливі взаємини з учнями; почали більше аналізувати свою діяльність, свої почуття і досвід, виділяючи для цього спеціальний час; отримали поштовх до подальшої роботи над собою, бажання пізнавати нове, постійно вдосконалюватися.

Учасники творчої майстерні відзначили не лише професійний розвиток, а й відчутні особистісні зміни: здобули цілісність, спокій, впевненість у власних силах; навчилися ефективно спілкуватися з різними людьми; готові моделювати і змінювати свою життєдіяльність; краще знають, як мотивувати себе, налаштовуватись на позитив; розуміють, до чого прагнуть; навчилися ставити

цілі для себе; усвідомили й укріпили свої сильні сторони; навчилися управляти особистим часом, генерувати нові ідеї і втілювати їх у життя; підвищили самооцінку; навчилися простежувати свій емоційний стан та управляти емоціями; зміцнили свою духовну позицію та ін.

Висновок. Формат роботи творчої майстерні має певні переваги, оскільки дає можливість завдяки більш тривалій спільній роботі під керівництвом коуч-викладача глибоко опанувати ключові коучингові компетенції, апробувати в освітньому процесі коучингові підходи, техніки і технології; отримати якісний зворотний зв'язок від колег, викладача і, як наслідок, суттєво підвищити педагогічну майстерність, запобігати професійному вигоранню [1].

Усе викладене дає підстави стверджувати, що педагогічний коучинг забезпечує ефективний і результативний науково-методичний супровід професійного розвитку педагога і потребує подальшого вивчення і впровадження в систему підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Список використаних джерел

1. Кудрик Л.Г. Самокоучинг: Як запобігти професійному вигоранню / авт.-упоряд. Л. Кудрик, А. Беілей, У. Мельник. Київ: «Видавнича група «Шкільний світ», 2019. 216 с.
2. Нежинська О.О., В. М. Тищенко Основи коучингу : навчальний посібник. Київ ; Харків : ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2017.
1. Кудрик Л.Г. Презентація «Ключові компетенції педагога-коуча». <https://vseosvita.ua/library/prezentacia-klucovi-kompetencii-pedagoga-kouca-458546.html>

УДК 378.015.31–057.87:172

Чаплик В.В.¹, Чаплик О.А.²

¹ Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького,

² Національний лісотехнічний університет України,
м. Львів, Україна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ

Анотація. У статті висвітлені питання національно-патріотичного виховання студентів та співвідношення понять освіти, навчання та виховання. Національно-патріотичне виховання визначено як цілеспрямований психолого-педагогічний вплив, спрямований на розвиток особистісних якостей студентів. Обґрунтована ефективність національно-патріотичного виховання, яке значною мірою залежить від спрямованості навчально-виховного процесу, форм і методів його організації.

Ключові слова: освіта, національно-патріотичне виховання, навчання, студент.

V.Chaplyk¹, O. Chaplyk²

¹The Danylo Halytsky Lviv National Medical University

² National Forestry University of Ukraine, Lviv, Ukraine

CURRENT ISSUES OF NATIONAL AND PATRIOTIC EDUCATION OF STUDENTS

Abstract. *The article deals with the issues of national and patriotic education of students and the relationship between the concepts of education, training and upbringing. National and patriotic education is defined as a purpose oriented psychological and pedagogical influence aimed at the developing of personal qualities of students. The effectiveness of national and patriotic education is substantiated, which largely depends on the direction of the educational process orientation, forms and methods of its organization.*

Key words: *education, national and patriotic education, training, student.*

Вступ. Становлення української державності, побудова громадянського суспільства, інтеграція України у світове та європейське співтовариство визначають основні напрями виховної роботи з молоддю та модернізації навчально-виховного процесу. Ідеалом виховання виступає різнобічно та гармонійно розвинений національно свідомий, високоосвічений, життєво компетентний громадянин, здатний до саморозвитку та самовдосконалення.

Національно-патріотичне виховання – це комплексна система діяльності органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу і готовності до виконання громадянських та конституційних обов'язків [3]. Проблема національно-патріотичного виховання досліджується в працях таких українських вчених, як Л.А. Безкоровайна [1], Н.В. Коляда [4], А.П. Коноха [5], Т.З. Маланюк [6], Н.Є. Пангелова, Б.П. Пангелов [7] та інших.

В основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідею розвитку української державності як консолідуючий чинник розвитку суспільства й нації в цілому. Форми й методи виховання базуються на українських народних традиціях, кращих надбаннях національної та світової педагогіки й психології.

Заходи з національно-патріотичного виховання здійснюються згідно з Законом України «Про вищу освіту», наказу МОН України № 636 від 07.07.2009 «Про Концепцію національного виховання студентської молоді» та наказу Міністерства України у справах сім'ї молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України, Міністерства культури і туризму України № 3754/981/538/49 від 27.10.2009 «Про концепцію національно-патріотичного виховання молоді» [2, 3]. Національно-патріотичне виховання є

складовою загального виховного процесу підростаючого покоління, головною метою якого є набуття молодими громадянами соціального досвіду, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування особистісних рис громадянина Української держави, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, інтелектуальної, правової, трудової, екологічної культури. Здійснення системного національно-патріотичного виховання є однією з головних складових національної безпеки України.

На сучасному етапі розвитку України, коли існує безпосередня загроза денаціоналізації, втрати державної незалежності та порушення територіальної цілісності України, виникає нагальна потреба переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей [3]. Проблема полягає в тому, що наші студенти, маючи доступ до засобів масової інформації та мережі Інтернет, зазнають значного впливу від цих джерел, у тому числі і впливу не завжди достовірної історичної інформації. За таких умов головним завданням викладача стає не тільки доведення готової інформації, але й її корекція з використанням принципів історичної справедливості та об'єктивності. Необхідно виховувати студентів справжніми патріотами України, які будуть мати почуття відповідальності за долю і майбутнє своєї країни.

Викладання військово-медичної підготовки має відповідати вимогам часу і повинно включати питання історії розвитку українського війська, його військові традиції та основні персоналії, розвиток Збройних Сил незалежної України та їх участь у веденні АТО і ООС, що сприятиме патріотичному вихованню курсантів.

Мета. Головною метою національно-патріотичного виховання є формування цілісної і гармонійно розвиненої особистості з високою національною самосвідомістю. Формування національної інтелігенції, сприяння збагаченню і оновленню інтелектуального генофонду нації, виховання її духовної еліти - це мета, що стоїть перед вищими навчальними закладами на одному рівні з підготовкою висококваліфікованих фахівців.

Матеріали і методи дослідження. Проведено опитування 43-х студентів 2 курсу медичного факультету Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького. Анкета, яка використана у даному дослідженні, розроблена співробітниками кафедри медицини катастроф та військової медицини Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького у відповідності до поставленої мети і завдань дослідження. Щоб не

залежати від отриманої оцінки і не відволікатись на іспити, опитування студентів проводили за два місяці до початку сесії.

Результати дослідження та їх обговорення. Національне виховання - це історично обумовлена і створена самим народом система ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики, спрямованої на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, виховання їх у дусі природно-історичного розвитку матеріальної і духовної культури нації. Система виховання ґрунтується на ідеях національного світогляду, філософії, ідеології, а не на ідеях якогось вчення чи якоїсь партії, громадсько-політичної організації. Національна система виховання ґрунтується на засадах родинного виховання, народної педагогіки, наукової педагогічної думки, що увібрали в себе надбання національної виховної мудрості. Вона охоплює ідейне багатство народу, його морально-естетичні цінності, трансформовані в засобах народної педагогіки, народознавства, принципах, формах і методах організації виховного впливу на молодь, а також постійну і систематичну виховну діяльність сім'ї, державних і громадських навчально-виховних закладів.

Національно-патріотичного виховання полягає у створенні засад для системної і цілеспрямованої діяльності щодо виховання молодшої людини – патріота України, готового самовіддано розбудовувати її як суверенну, демократичну, правову і соціальну державу, виявляти національну гідність, знати і цивілізовано відстоювати свої громадянські права та виконувати обов'язки, сприяти громадянському миру і злагоді в суспільстві, бути конкурентоспроможним, успішно самореалізуватися в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал, носій української національної культури.

Національно-патріотичне виховання студентів здійснюється із урахуванням специфіки навчальної дисципліни на лекціях, семінарах, практичних заняттях та у позанавчальний час. Окремо варто відзначити проведення виховної роботи у гуртожитку: зустрічі, бесіди, «круглі столи», співпраця із студентським самоврядуванням. Студентське самоврядування бере активну участь у організації та проведенні заходів, спрямованих на національно-патріотичне і громадянське виховання молоді. Проведені заходи висвітлюються у місцевих друкованих, електронних ЗМІ та телебаченні, фото-, відео- та текстовий матеріал розміщується на сайті (ЛНМУ), в університетській газеті «Alma mater» для загального ознайомлення із реалізованими заходами.

В рамках дослідження національно-патріотичного виховання студентів було проведено соціологічне опитування 43-х студентів 2-го курсу медичного факультету Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького. Наведемо отримані результати:

- 100% опитаних вважають себе українцями;
- 33 (76,7%) студенти хочуть постійно жити в Україні, 10 (23,2%) опитаних мають бажання жити за кордоном, однак 8 із них (18,6%) не хотіли б покидати Україну на тривалий час;
- 42 студенти вважають себе патріотами України, (97,7%), а 1 респондент (2,3%) таким себе не вважає;
- 100% (43 респондентів) вільно володіють українською мовою і вважають українську мову рідною;
- 97,7% (42 респондентів) надають перевагу роботі в Україні, але за умови отримання достойної заробітної плати, 2,3% (1 опитаний) охоче б виїхав працювати за кордон.

Таким чином, національно-патріотичне виховання є надзвичайно важливою складовою загального навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах. Головною метою національно-патріотичне виховання є набуття студентською молоддю соціального досвіду, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування особистісних рис громадянина Української держави, моральної, художньо-естетичної, інтелектуальної, правової, трудової, екологічної культури.

Висновки. 1. В сучасних умовах значно зросла роль і значення національно-патріотичного виховання студентів, які мають стати справжніми патріотами України і будуть мати почуття відповідальності за долю і майбутнє своєї країни.

2. Національно-патріотичне виховання в закладах вищої освіти передбачає організацію освітнього процесу з урахуванням закономірностей соціалізації студентів до різних видів діяльності й умов життя.

Список використаних джерел:

1. Безкоровайна Л.А. *Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців з туризмознавства в вищих навчальних закладах: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Запоріжжя, 2018. – 40 с.*
2. Василенко С.М. *Форми, методи і засоби національно-патріотичного виховання дітей та молоді в сучасних умовах.* URL: http://www.nbuv-gou.ua/old_m_Natural/Vznu.../129-135.pdf
3. Зигунов В.Н. *Военно-прикладное значение видов спортивного туризма // Молодий вчений. 2018. № 42. С. 118-121.*
4. Коляда Н.М. *Національно-патріотичне виховання студентської молоді в умовах ВНЗ : ДНПБ імені В.О. Сухомлинського. 2016. С. 18.* URL: [http://www.lib/iitta.gov.ua704514\(1\)\(Збірник остаточний.pdf\)](http://www.lib/iitta.gov.ua704514(1)(Збірник остаточний.pdf)).

5. Конох А.П. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму в вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.04. К., 2007. 42 с.

6. Маланюк Т.З. Патріотичне виховання учнів основної школи засобами туристсько-краєзнавчої роботи : монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2017. 304 с.

7. Пангелова Н.Є., Пангелов Б.П. Теоретико-методичні засади туристсько-краєзнавчої роботи у вищих навчальних закладах. навч.-метод. посібн. Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О.М., 2015. 202с.

УДК 338:339.138

Байбардина Т.Н., к. э. н., доцент,
зав. кафедрой маркетинга

Жуковец А.А., ст. преподаватель

Сычова В.А., магистрант

Ярошевич В.А., магистрант

Жуковская Е.А., магистрант

Белорусский торгово-экономический университет потребительской кооперации
г. Гомель, Беларусь

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ МАГИСТЕРСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Аннотация: В статье рассмотрены основные тенденции и перспективы развития магистерского образования в Республике Беларусь. Обозначены основные проблемы в сфере подготовки магистров. Отражены особенности и специфика подготовки специалистов в магистратуре УО «Белорусский торгово-экономический университет потребительской кооперации». Определены задачи совершенствования обучения в магистратуре на современном этапе развития рынка образовательных услуг Беларуси.

Ключевые слова: рынок образовательных услуг, организация подготовки, образовательный процесс, магистратура, магистр, высококвалифицированные специалисты, компетенции.

Baybardina Tatiana, PhD (economic sciences), associate professor

Head of the Marketing Department

Zhukovets Aleksandr, Senior lecturer

Sychova Vlada, master student

Yaroshevich Vladislav, Undergraduate

Zhukovskaya Elena, Undergraduate

Belarusian Trade and Economic University of Consumer Cooperatives, Gomel, Belarus

MODERN TRENDS OF MASTER EDUCATION IN THE REPUBLIC OF BELARUS

Abstract: *The article examines the main trends and prospects for the development of master's education in the Republic of Belarus. The main problems in the field of master's training are outlined. The features and specifics of training specialists in the magistracy of the EE "Belarusian Trade and Economic University of Consumer Cooperatives" are reflected. The tasks of improving education in the magistracy at the present stage of the development of the educational services market in Belarus have been determined.*

Key words: *educational services market, organization of training, educational process, master's degree, master's degree, highly qualified specialists, competencies.*

В XXI веке образование становится одним из основных ресурсов развития национальной экономики. Гармоничное развитие личности и творческих способностей человека, создание интеллектуального, культурного и нравственного потенциала государства являются важнейшими предпосылками успешного социально-экономического развития государства и достойного его позиционирования в международном сообществе. Развитие процессов экономической интеграции и глобализации требуют от национальной системы образования соответствия мировым тенденциям развития отрасли [3].

Беларусь имеет развитую систему образования, которая обеспечивает подготовку широкого круга специалистов, готовых эффективно работать в современном мире. Высшее образование в настоящее время является не только престижным, но и доступным различным слоям белорусского общества.

В настоящее время подготовка специалистов в Республике Беларусь осуществляется по 15 профилям образования, включающим около 400 специальностей на первой ступени высшего образования и более 150 на второй ступени высшего образования.

При этом на современном этапе развития особую значимость в системе высшего образования приобретает подготовка магистров в Республике Беларусь, растёт интерес к получению магистерского образования, академическая степень магистра становится все более престижной и соответствует высшему уровню профессиональной подготовки специалиста с университетским образованием.

Получить высшее образование в Республике Беларусь, в том числе и магистерское, заинтересованы граждане различных стран, а не только резиденты Беларуси. Согласно аналитическому изданию «Образование в Республике Беларусь (2019/2020 учебный год)» за 2019/2020 учебный год в государственных учреждениях высшего образования республики обучалось 18,4 тыс. студентов и магистрантов, являющихся нерезидентами (7,1% от общей численности). Из них гражданами Туркменистана являются 9788 человек, России - 1439 человек,

Китая – 1435 человек, Индии – 655 человек, Ирана – 529 человек, Ливана – 514 человек, Таджикистана – 418 человек, Нигерии – 307 человек, Азербайджана – 291 человека, Украины – 248 человек, Казахстана – 214 человек, и т.д. [1].

На современном этапе реформирования высшего образования многие УВО Республики Беларусь рассматривают подготовку магистров как одно из приоритетных направлений своей деятельности

В 2019 году на II ступень получения образования было принято 6345 человек. Удельный вес поступивших в магистратуру в 2019 году по сравнению с 2015 годом увеличился на 6,28 %. Вместе с тем, необходимо отметить, что количество заинтересованных лиц получить образование в магистратуре постоянно росло только до 2018г. Контингент магистрантов на начало 2019/2020 учебного года в Республике Беларусь составил 11908 чел (таблица 1).

До 2017/2018 уч. г. высшие учебные заведения осуществляли подготовку магистров по двум направлениям: научно-ориентированного и практико-ориентированного профилей. С 2019/2020 уч.г. «взят курс» на научно-исследовательскую составляющую образовательной программы подготовки магистра, которая играет существенную роль для выпускников магистратуры классических университетов.

Подготовка кадров на уровне магистратуры осуществляется для всех отраслей народного хозяйства Республики Беларусь. Больше всего востребована подготовка магистров в сфере экономики и управления (46,2%), а также в сфере техники и технологии (17,7%). Среди магистерских программ особой популярностью у абитуриентов пользуется специальность «Маркетинг», по которой ведут подготовку специалистов 12 учреждений высшего образования (23,5% от общего числа учреждений высшего образования) [2].

Таблица 1. Динамика численности магистрантов в Республике Беларусь в 2012-2020 гг.

Годы	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018	2018/ 2019	2019/ 2020
Принято в магистратуру	4467	5199	5970	6815	7654	10396	8177	6345
Численность магистрантов	6088	7552	8855	10227	11782	14947	14705	11908
Выпущено из магистратуры	3062	3319	3761	4516	5034	5920	6774	7479

Примечание – Источник: [2].

Такая тенденция сохраняется и для УО «Белорусский торгово-экономический университет потребительской кооперации» (БТЭУ). Соотношение выпускников I степени получения высшего образования и поступивших в магистратуру БТЭУ представлено в таблице 2.

Данные таблицы 2 свидетельствуют о том, что в период с 2015 по 2020 годы всего принято на II ступень получения образования 1010 человек, что составляет 18,88% от общего количество выпускников I степени получения образования. Наибольшее количество выпускников I степени принято в магистратуру в 2017 году (30,9%). Удельный вес поступивших в 2018 году составил 25,0%, в 2019 году – 16,26%, в 2020 году – 15,92%.

Данная тенденция имеет место и в настоящее время, в 2021 году удельный вес поступивших в магистратуру составил 23,5%.

Таблица 2 - Удельный вес поступивших абитуриентов в практико-ориентированную магистратуру УО «Белорусский торгово-экономический университет потребительской кооперации» за 2015-2020 гг.

Годы	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Итого	Отклонение (+;-)
								2020г. от 2015г.
Выпуск студентов I степени получения высшего образования, чел.	1514	1168	893	662	578	534	5349	-980
Принято на II ступень получения высшего образования, чел.	219	170	276	166	94	85	1010	-134
Удельный вес поступивших в магистратуру, %	14,5	14,5	30,9	25,0	16,26	15,92	18,88	1,42

Примечание - Источник: собственная разработка.

Согласно предварительным заявкам отечественных организаций ежегодная потребность отраслей экономики в магистрах по специальности «Маркетинг» составляет не менее 150 человек, из них 80% – представители инновационно-ориентированных организаций, 20% – сферы образования [3].

Как показала практика, имеется ряд проблем в сфере подготовки специалистов в магистратуре. В настоящее время современная специфика высшего образования Республики Беларусь заключается в увеличивающемся разрыве между качеством образования и ростом требований к компетенциям специалистов. Выявлены противоречия между ожидаемыми со стороны бизнес-структур результатами подготовки студентов к профессиональной деятельности и степенью их удовлетворения уровнем квалификации выпускников магистратуры. Значимой проблемой является выявленное несоответствие программ и технологий обучения студентов по специальностям экономического профиля в учреждениях высшего образования потребностям рынка труда самих обучающихся, касающееся уровня владения ими профессиональной компетентностью. Актуальной проблемой остается проведение постоянного мониторинга требований работодателей к выпускникам магистратуры, что обусловлено необходимостью адаптации процесса обучения специалистов к требованиям рынка труда с учетом формирования необходимых профессиональных компетенций, обеспечивающих эффективную инновационную деятельность отечественных предприятий Республики Беларусь.

Повышение уровня системы управления подготовкой магистров, создание необходимых условий для внедрения инновационных подходов в обучении магистрантов обуславливают необходимость решения следующих задач: 1) изучение и внедрение передового зарубежного и отечественного опыта подготовки высококвалифицированных специалистов, ориентированных на инновации; 2) формирование необходимых профессиональных компетенций специалистов в соответствии с требованиями работодателей; 3) своевременная переподготовка и повышение квалификации профессорско-преподавательского состава учреждений высшего образования с учетом современных подходов и технологий обучения в магистратуре; 4) создание инновационно-ориентированных образовательных программ, технологий и продуктов, виртуальных и сетевых форм обучения для магистрантов; 5) реализация с использованием бюджетного финансирования и средств учебных заведений инновационных проектов по использованию элементов дистанционного обучения в программах магистерской подготовки на базе ведущих вузов Республики Беларусь; 6) внедрение в учреждениях высшего образования новых специальностей и магистерских программ, отражающих потребности рынка образовательных услуг Республики Беларусь; 7) формирование системы опережающей подготовки специалистов для сегментов быстрого

экономического роста, в том числе наукоемких отраслей, высокотехнологичных сфер деятельности и производств.

В связи с тем, что в современном обществе, когда промышленность и прочие сферы развиваются на новом уровне с органичным включением информационных технологий, программирования, автоматизации, особую актуальность приобретает реализация новых подходов и в подготовке педагогических кадров для высшей школы Республики Беларусь. Новые компетенции должны быть сформированы и у профессорско-преподавательского состава, чтобы в полной мере соответствовать требованиям «цифровой экономики».

Решение данных задач в системе магистерского образования позволит поднять на новый качественный уровень подготовку специалистов высшей квалификации для инновационной экономики Республики Беларусь; удовлетворить потребности рынка труда в кадрах необходимой квалификации.

Список литературы

1. *Образование в Республике Беларусь (2019/2020 учебный год): стат. бюллетень.* – Минск: Учреждение «Главный информационно-аналитический центр Министерства образования Республики Беларусь», 2019. – 48 с.
2. *Образование в Республике Беларусь: стат. сб.* – Минск: Республиканское унитарное предприятие «Информационно-вычислительный центр Национального статистического комитета Республики Беларусь», 2018. – 219 с.
3. *Специфика подготовки маркетологов в магистратуре Республики Беларусь: монография Т.Н. Байбардина, О.А. Бурцева, Л.С. Наливайко; под общ. ред. канд. экон. наук, доцента Т.Н. Байбардиной.* – Литва: Palmarium Academic Publihing, 2019. - 160 с.

УДК 378.147.091.33:004.92

*Швець Олена, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дизайну Національного лісотехнічного університету України
Львів, Україна.*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОБЛЕМАТИКИ ОТРИМАННЯ НАВИЧОК КОМАНДНОЇ РОБОТИ В СУЧАСНІЙ ДИЗАЙН-ОСВІТІ

Розглянуто роль командної діяльності в сучасних умовах. Обґрунтовано необхідність підготовки студентів до успішних дій у складі команди. Наведено основні засоби гуманітарної та професійної підготовки майбутніх фахівців з дизайну у формуванні

соціальної та комунікативної компетентностей, загальної та професійної культури на прикладі викладання завдання з дисципліни «Проектування».

Ключові слова: командна діяльність, професійна культура, соціальна компетентність, дизайнер, дизайнерська діяльність, підготовка дизайнерів, проблеми дизайн-освіти.

Shvets Olena, PhD (pedagogical sciences),
Associate Professor of Design Department of National Forestry University of Ukraine
Lviv, Ukraine.

FEATURES OF THE PROBLEMS OF OBTAINING TEAMWORK SKILLS OF IN MODERN DESIGN EDUCATION

A role and value of command activity is considered in modern terms and the necessity of the preparation of students is grounded to the successful actions in command. Basic tools of humanitarian and professional preparation of future designer specialists in forming of social and communicative competence, general and professional culture on the example of teaching the discipline "Design".

Keywords: team activities, professional culture, social competence, designer, design activities, training of designers, problems of design education.

Актуальність питання командної праці дизайн-освіти на сьогоднішній момент мало вивчена, хоча наукові дослідження по даному питанню в середній і вищій освіті вже досить активно обговорюються в періодичній науковій літературі. В той час, коли в Німеччині, Англії та США, командна робота вже в школах є звичайною справою, ми, поки що, продовжуємо виховувати індивідуалістів. Великі корпорації, такі як Google, Space X, Microsoft, HP та інші, надають перевагу працевлаштуванню одразу цілих команд, а не окремих співробітників, тому що завдяки колективній праці команди народжуються новітні продукти.

Пономарьов О. С. в своїй статті «Гуманітарна складова підготовки студентів до командної діяльності» системно підходить до аналізу сутності гуманітарної складової професійної освіти та розглядає інструментальні засоби формування їх готовності до цієї діяльності «Нові реалії сьогодення характеризують такі чотири феномени. Першим з них виступає істотне зростання значення особистісного чинника в успішному досягненні цілей спільної діяльності людей. Другим характерним феноменом слід вважати поширення командних форм цієї діяльності. Третім чинником є загальна демократизація суспільного життя, яка серйозно позначається на взаємовідносинах між людьми та на їх взаємодії в процесі спільної діяльності. Нарешті, четвертим феноменом стала помітна деформація життєвих цілей і цінностей». Для ілюстрування командної роботи

автор наводить приклади досліджень Дж. Г. Бойєт і Дж. Т. Бойєт, які ввели спеціальний термін – «команди високої ефективності», який розкриває сутність підвищення ефективності і продуктивності праці за рахунок нових методів роботи. [5, с. 147]

На думку російської дослідниці Л. А. Петровської «розвиток компетентності у спілкування. Відповідно актуальність практичного і теоретичного освоєння вказаних форм диктується зростаючою значущістю компетентного спілкування у всіх сферах життєдіяльності людини». На її глибоке переконання, «розвиток психологічної компетентності здатний допомогти у розвитку цілої низки соціально-психологічних проблем, породжуваних сучасною науково-технічною революцією з її примноженням міжособистісних контактів, ускладненням форм спілкування, інтенсифікацією управлінської діяльності» [4, с. 5]

«Командна діяльність стає важливою передумовою і сприятливим середовищем для професійного і особистісного розвитку фахівців, створюючи умови для плідної реалізації їх креативних здібностей і творчого потенціалу.

...Успішне досягнення цих результатів як одних з важливих цілей командної діяльності можливе тільки за умови організації відповідної цілеспрямованої підготовки студентів у вищому навчальному закладі. Така підготовка має виходити із сучасної парадигми професійної освіти і вимагає застосування ефективних інноваційних технологій, які повинні буквально пронизувати викладання кожної дисципліни і забезпечувати цілісність навчально-виховного процесу.» [7, с. 20]

Не скільки не зменшуючи роль гуманітарних дисциплін підготовки майбутніх фахівців з дизайну до командної діяльності, необхідно підкреслити важливість саме професійних дисциплін, а саме «Проектування і моделювання», «Конструювання» та ін.

Дизайнерська діяльність є інтегративною за своєю сутністю, бо поєднує в собі мистецькі, інженерні, психологічні, економічні рішення тощо. Тому, вміння працювати в колективі – необхідна риса дизайнера. Що ж може навчити робота в команді майбутнього професіонала?

В першу чергу це соціалізація: людина вчиться розуміти потреби інших, вчиться домовлятися, сперечатися і довіряти один одному. Ефективність колективної праці вища, тому що, коли одною проблемою зайняті декілька професіоналів, вірогідність помітити помилку набагато вища. Командна праця допомагає глибше вникнути в суть проблеми, бо у одної людини краще розвинуте логічне мислення, у другої – творче. Так в командній роботі кожен

може проявити свою найсильнішу сторону. Як не дивно, але іноді саме в команді найкраще розкривається індивідуальність.

Саме дуальна освіта дає можливість отримати студентів теоретичні і практичні знання одночасно. Для дизайнера важливо не тільки вміти створити проектну документацію свого виробу, але й знайти шляхи реалізації, що стає для молодих спеціалістів дуже складним завданням. Недостатні навички праці в команді представників різних професій, вікових категорій та можливі конфлікти інтересів окремих учасників стають для дизайнера як для координатора складних технологічних процесів важким випробуванням. Тому вважаємо доцільним виконання завдання з “Проектування інтер’єру громадського середовища” проводити на реальній підоснові, виділяючи окрему ділянку роботи. Студент повинен розробити концепцію інтер’єру і запроектувати окремі меблеві вироби і деталі інтер’єру.

В процесі реалізації проектної документації на реальному об’єкті, майбутній дизайнер має можливість побачити вирішення таких завдань, що стосуються командної роботи, а в деяких взяти участь: оцінити переваги командної роботи; вдосконалити вміння спілкуватись в команді; опанувати навички зворотного зв’язку; дістати задоволення від спільної праці.

Викладач обов’язково має виділити три блоки питань при роботі майбутнього фахівця на реальному об’єкті з реальним колективом:

1. знайомство, правила роботи, діагностика головних критерій роботи;
2. основна частина (теоретична і практична): формування відносин в команді, визначення ролі кожного члена колективу, формування успішного дизайнера, посилення самотивації до підвищення власних комунікативних здібностей;
3. формування висновків: акцентування головних позитивних критерій командної роботи, вміння нейтралізувати негативні випадки.

Команда професіоналів постійно вивчає нові умови діяльності, адаптується до змін. Помилки необхідно сприймати як можливість вчитися і експериментувати. Майбутній дизайнер повинен вміти координувати команду, вміти створити сприятливий клімат, допомагати іншим членам порадами, вирішувати конфліктні ситуації, проговорювати результати роботи із замовником, вміти представляти свою команду на виставках, форумах, конкурсах тощо.

Ілюстрацією виконання спільної роботи студента, викладача, дизайнерської фірми по виготовленню меблів та профільних спеціалістів можна представити проект студентки Олійник Роксолани «Ветеринарна клініка» та її ж роботу вже в складі фірми «Арія-Україна» - меблі для магазину-салону модного одягу.

В обох проектах спочатку студентка, а потім молода спеціалістка, не тільки розробляла проектну документацію, але й спілкувалась із замовниками, обговорюючи як естетичні, так і технологічні завдання дизайн проекту, вирішувала конструктивні особливості, колористичні схеми. Абсолютно різна тематика проектів передбачала спілкування і вирішення нюансів з профільними спеціалістами: в першому випадку з ветлікарями, в другому – закрійницями.

Працюючи на фірмі «Арія-Україна» після четвертого курсу, студентка мала можливість взяти архітектурно-планувальне рішення реального приміщення для розробки проекту середовища: а саме меблів, освітлення, кольоро-фактурного рішення стін, стель, підлоги (рис. 1, 2, 3). Завданням було, також, дати прив'язки сантехнічного та медичного обладнання.

Всі ці проектні завдання стали передумовою спілкування студентки з фахівцями інших галузей та безпосередніми виконавцями робіт. Не зважаючи на відсутність власного досвіду, майбутня дизайнерка могла опертись на своїх колег, випускників кафедри дизайну та власників фірми, які є інженерами та технологами з виробництва меблів.

Отриманий досвід став необхідною ланкою в подальшому творчому розвитку молодого фахівця, що ми можемо побачити вже в наступній командній роботі над об'єктом ательє, де вона розробляла меблі для приміщення директора салону і торгового залу. Якщо дизайнер проекту закладає загальну концепцію: планування, стиль, кольорова гамма, освітлення, матеріали, то окремі вироби, деталі інтер'єру та меблі проектують та виготовляють працівники фірм та митці, майстри, що і утворюють тимчасову команду. Завданням майбутнього фахівця з дизайну є навчитись одночасно працювати з усіма членами такої команди.

На фото представлених нижче ми можемо побачити роботи дизайнера фірми «Арія-Україна» Олійник Р. (рис. 3, 4, 5), вітраж художника Дмитрика Р. (рис. 6), виготовлення дзеркал – «Студія скла» ринок «Південний», елементи скляних стін та поруч сходів, камнеобробна фірма с. Хоросно. Освітлення надано фірмою «ESTE Lviv», загальний дизайн об'єкту – Швець О.

Рис. 1

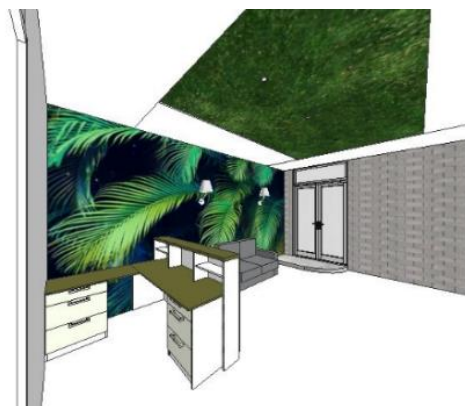

Рис. 2

Рис. 3

Рис. 4

Рис. 5

Рис. 6

Список використаних джерел:

1. Бойет Джозеф Г., Бойет Джимми Т. Путеводитель по царству мудрости: лучшие идеи мастеров управления / Пер. с англ. – 2-е изд., стер. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2004. – 416 с.
2. Еліта: витоки, сутність, перспектива / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн, С. В. Пролеєв [та ін.]; за ред. В. Г. Кременя. – К. :Т-во «Знання» України, 2011. – 527 с.
3. Журавлев А. Л., Нестик Т. А. Групповая рефлексивность: основные подходы и перспективы исследований // Психологический журнал. – 2012. – Том. 33. – № 4.. – С. 27-37.
4. Петровская Л. А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 216 с.
5. Пономарьов О. С. Гуманітарна складова підготовки студентів до командної діяльності / О. С. Пономарьов // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. VI Кримські педагогічні читання : "Нові

педагогічні технології в освіті та формування гуманітарно-технічної еліти" : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 21-24 травня 2013 р. / ред. Л. Л. Товажнянський, О. Г. Романовський. – Харків : НТУ "ХПІ", 2013. – Вип. 34-35 (38-39). – С. 11-23.

6. Швець О.А., Коломієць Д.І. Характерні особливості дуальної дизайн-освіти в Німеччині. Наукові записки вінницького державного педагогічного університету. Серія педагогіка і психологія. Вінниця 2019 – С. 110-117.

7. West M. A. Reflexivity and work effectiveness: A conceptual integration // Handbook of work group psychology / Ed. by M. A. West. – Chichester, UK: Wiley, 1996. – P. 555-679.

УДК 159.9

Сергей Чигирь, кандидат медицинских наук, доцент
Алеся Груша, студентка
БГПУ имени Максима Танка. Минск, Беларусь

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ЧЕРЕЗ СОЗДАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ТРОПИНКИ

Аннотация. Статья посвящена проблеме экологического воспитания детей дошкольного возраста. Автор показывает, как учитывая возрастные особенности детей, начиная с раннего возраста, посредством создания экологической тропы на территории учреждения дошкольного образования, учить детей быть не только наблюдателями, но и исследователями, чтобы каждый день был открытием чего-то нового.

Ключевые слова: дети дошкольного возраста, экологическое воспитание, экологическая тропа, станция.

Sergey Chigir, PhD (Medical Sciences), Associate Professor
Alesya Grusha, student
Maxim Tank BSPU. Minsk, Belarus

ECOLOGICAL EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN THROUGH THE CREATION OF AN ECOLOGICAL PATH

The article is dedicated to the problem of environmental education in preschool category of children. Author shows how take into account age characteristics from an early age by creating an ecological trail on the territory of a preschool education institution and how teach children to be not only observant, but also researchers so that every day is a discovery.

Keywords: preschool children, ecological trail, environmental education, station.

Проблеми екологічного виховання дошкільників сьогодні знаходиться на високому рівні і їм уدهляють всь більше уваги. Це проблема викликана тим, що діти, оточені самими різноманітними розважаннями, не звертають

внимания на окружающую природу. Родители всё реже обращаются к природе как одному из источников познания, поэтому остаётся последнее слово за педагогом. [1].

Взаимосвязь человека с природой, является одной из главных проблем. Такое взаимодействие осуществимо при наличии в каждом человеке достаточного уровня экологической культуры, экологического сознания, формирование которых начинается с детства и продолжается всю жизнь [2].

В настоящее время вопросы взаимодействия природы с человеком выросли в глобальную экологическую проблему. Надо начинать экологическое воспитание с дошкольного возраста, так как именно в этом возрасте у ребёнка формируются первоосновы экологического мышления, сознания, закладываются начальные элементы экологической культуры.

В наши дни экологическое образование является одной из актуальнейших проблем современности. Наиболее благоприятным периодом для решения задач экологического образования является дошкольный возраст. [3].

Большая часть экологических занятий должна проводиться на свежем воздухе и большую роль в организации таких занятий играет экологическая тропа. Экологическая тропа – это специально образованный маршрут в природных условиях, где есть экологически значимые объекты. Она выполняет познавательную, развивающую, эстетическую и оздоровительную функцию.

Задачи, которые необходимо решить посредством организации работы на экологической тропе:

- Формировать и расширять у дошкольников знания об объектах и процессах окружающей нас природы;
- Формировать у детей потребность в самостоятельном изучении природы, замечать, видеть прекрасное и удивительное в самых обычных живых объектах;
- Развивать экологическую сознательность, сопереживание к бедам природы, разъяснять правила поведения в природе, желание бороться за ее сохранение;
- Воспитывать экологическую культуру поведения, любовь к природе через прямое общение с ней, восприятие ее красоты и многообразия [1].

Важным фактором воздействия на детей является систематическая, целенаправленная воспитательно-образовательная работа, в которой особое место занимает процесс ознакомления с природой – экологическое образование.

Необходимо создать следующую модель деятельности:

1. Разработать маршруты экологической тропы.
2. Составить план маршрута.

3. Разработать паспорт экологической тропы.

4. Составить рекомендации по исследованию объектов на экологической тропе.

5. Работать с детьми на экологической тропе. [4].

Нами на территории государственного учреждения образования «Заостровечский ясли-сад Клецкого района, Минской обл. РБ» создана такая тропа. Её оборудование позволяет воспитателям дошкольного образования, обычную прогулку использовать для ознакомления дошкольников с новым материалом, закрепить пройденный материал, а также воспитать эмоциональное, бережное отношение к окружающему миру. Приступая к созданию экологической тропы, мы детально обследовали территорию и выделили наиболее интересные объекты: различные виды дикорастущих растений (деревья, кустарники, травы), мхи, старые пни, гнёзда птиц на деревьях, микроландшафты разных природных сообществ (луг, лес), места регулярного скопления насекомых, клумбы, отдельно цветущие растения, огород, отдельные камни и т. д.

Выявив экскурсионные объекты, смотровые точки, создали проект тропы, составили карту-схему с нанесением маршрута и всех её объектов. Маршрут у тропы извилистый, по всей территории детского сада. Объекты, включённые в него, типичны для местной природы, и хорошо видны детям. Выбираем вместе с детьми «хозяин» тропинки – сказочный персонаж. На тропинке хозяином – Медвежонок. Он приглашает ребят в гости и даёт им задания или просит их помочь ему.

Нами разработан «Паспорт экологической тропы», который содержит карту-схему с указанием изучаемых объектов. Изготовлены таблички с рисунками, подписями для видовых точек. Составлены рекомендации по использованию объектов тропинки для работы с детьми. Экологическая тропа созданная нами включает в себя видовые точки, которые оформлены в виде станций:

1. «Фито огород», 2. «Луг», 3. «Лес», 4. «Огород», 5. «Метеостанция», 6. «Поле», 7. «Деревенское подворье», 8. «Цветник», 9. «Сад»

При организации работы на экологической тропе нами используются различные формы: экскурсии, занятия-опыты, занятия-наблюдения, экологические игры, конкурсы, викторины, праздники. Всё это позволяет более продуктивно использовать обычные прогулки с детьми для экологических занятий и одновременно для оздоровления детей на свежем воздухе.

Методика работы на тропе избирается педагогами учреждения в зависимости от дидактических целей и задач, которые стоят на каждом

конкретном етапі. Посещаются точки на тропинке не все сразу. Всё зависит от возраста детей и целей воспитателя. Одни и те же объекты посещаются несколько раз, особенно в разные сезоны года. Для обсуждения выбираются вопросы, к решению которых дети подготовлены на предыдущих этапах обучения. Если это ознакомительная прогулка, посещаются с детьми разные точки, если же преследуется другая цель, то, стоит ограничиваться только одним объектом.

На экологической тропе организована разнообразная деятельность.

Станция **«Фитоогород»** создана для того, чтобы показать разнообразие растений, их биологические особенности, формируются представления о лекарственных растениях, их пользе для человека и окружающей среды.

Станция **«Луг»**. Объектами для наблюдений являются луговые растения. Дети знакомятся с условиями произрастания этих трав, у них возникает интерес к окружающему миру, показывается взаимосвязанность объектов в природе.

Станция **«Лес»**. На этой станции дети учатся различать деревья и кустарники по расположению и толщине ветвей, окраске и поверхности коры, форме и величине листьев, наличию плодов и семян, а также знакомятся с животным миром. Для сравнения разных пород деревьев (берёзы и осины, ели и сосны и т.п.) играем в игры «Какое это дерево?», «От какого дерева эта ветка?», «С чьей ветки детки?», «К названному растению беги».

На станции **«Огород»**, дети не только наблюдают за растениями, но и делают грядки, сеют семена, совместно со взрослыми. Воспитанники с удовольствием могут трудиться на природе, поливать растения, рыхлить землю вокруг них.

С созданием **«Метеостанции»** на площадке детского сада, появляется возможность погрузить детей в мир опытов и открытий. На площадке разместили: флюгер, солнечные часы — это круг с цифрами («циферблатом», посередине которого находится стержень). Тень, перемещаясь в течении дня вслед за движением солнца по небу, показывает солнечное время. Дождемер-служить для измерения количества осадков (сделан из большой пластиковой бутылки, разрезанной пополам, верхняя часть её переворачивается горловиной вниз, вставляется в нижнюю часть бутылки). Маркером на стенке обозначаются деления. На метеостанции дети учатся пользоваться приборами и оборудованием. У детей вызывает огромный интерес снятие показаний с приборов.

На станции **«Поле»** целью может быть формирование представлений о злаковых культурах; развитие умений различать растения по характерным

признакам (строение колоса, цвет, количество зёрнышек); воспитание бережного отношения к хлебу.

На станции **«Крестьянское подворье»** формируются представления у детей о разнообразии домашних животных, о приметах животных как живых существах, об уникальности каждого животного, об отличительных признаках конкретных животных ближайшей среды. Развиваются умения различать и называть достаточно большое количество животных, их характерные признаки. Воспитываются гуманные и бережные отношения к живым существам, к их среде обитания.

На станции **«Сад»** формируются представления у детей о растениях природных сплочений, созданными руками человека, о сезонных изменениях в состоянии садовых деревьев. Дети учатся различать и правильно называть достаточно большое количество садовых деревьев, их характерные признаки. Воспитывается стремление оберегать природу. На этой станции широко используются загадки, пословицы, литературные произведения, а также наглядные пособия (картинки, иллюстрации, фотографии). Решаются проблемные ситуации «Зачем деревьям листья?», «Кто в муравейнике главный?», «Кому нужны деревья?», «Какую роль играют в жизни человека плодовые растения» и др.

На станции **«Цветник»** подбираются так растения, чтобы одни цветы сменяли другие. Таким образом, территория будет красивой, радовать взрослых и детей, давать возможность проводить интересные мероприятия с детьми. На станции формируются представления о разнообразии цветов. Дети учатся различать и называть цветы, осуществляют элементарный уход за растениями: поливка, рыхление и т.д.

В средней группе содержание работы по экологическому образованию целенаправленно на показание взаимосвязи явлений в природе. Необходимо учить детей оказывать посильную помощь растениям и животным, упражнять в правилах поведения в природе. Все полученные знания детьми во время экскурсий по экологической тропе необходимо закреплять на занятиях в группе. С детьми этого возраста можно составлять загадки о деревьях, растениях, животных и временах года заучивать пословицы и народные приметы, знакомятся с лекарственными растениями, привлекаются воспитанники к их сбору. Дети учатся делать сувениры из природного материала

В старшей группе экологическое образование включается в систему всех занятий, проводимых в детском саду. Экскурсии по экологической тропе становятся более продолжительными. Предусматривается организация познавательной, природоохранной, трудовой и художественной деятельности

дошкольников. Дети становятся настоящими хозяевами экологической тропы. Воспитанию ответственного отношения к природе способствует организация поста «Зеленый патруль». Дети ведут и большую пропагандистскую работу: рисуют плакаты о правилах поведения в природе, готовят литературно-музыкальные композиции.

На тропе обучение и воспитание сливаются в единый процесс. Дошкольники усваивают здесь не только научные знания о природной среде, но и этические и правовые нормы, связанные с природопользованием.

Экологическая тропа позволяет детям дошкольного возраста:

- наглядно познакомиться с разнообразными процессами, происходящими в природе;
- изучать живые объекты в их естественном природном окружении;
- получить навыки простейших экологических исследований;
- понять общую связь живого организма с внешней средой, наблюдать жизнь живых организмов, их влияние друг на друга.

Работа на экологической тропе позволяет решить практически все задачи экологического образования дошкольников, что даёт возможность рассматривать экологическую тропу как средство экологического образования детей дошкольного возраста.

Создание экологической тропы помогает германизировать образование. Все знания, умения, навыки, чувства, убеждения, которые формируются в ходе занятий на тропе, направлены на решение одной из самых гуманных задач нашего времени – оптимизации отношений человека с природной средой. Этому подчинены содержание, методы и формы организации воспитательно-образовательного процесса на тропе.

Работа на экологической тропе – эффективное средство экологического образования и она должна занять достойное место в практике работы каждого детского сада. Экологическая тропа является эффективной формой экологического образования дошкольников.

Список литературы

1. Николаева С. Н. Теория и методика экологического образования детей: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М.: Издат. центр «Академия», 2002. 336 с.
2. Рублевская Е.А. Познание окружающего мира: растения (от 3 до 4 лет): пособие для педагогов учреждений дошк. образования с рус. яз. обучения. Минск: Нац. ин-т образования, 2017. 128 с.
3. Стреха Е.А. Познание окружающего мира: животные: пособие для педагогов учреждений дошк. образования. Минск: Аверсэв, 2016, 2018. 118 с.
4. Образовательная социальная сеть. URL: nsportal.ru

УДК: 378.146-057.875:57

*Кизюкевич Л.С., канд. мед. наук, доцент, зав.кафедрой
Дричиц О.А., канд. биол. наук, доцент, доцент кафедры
Левэ О.И., канд. мед. наук, доцент, доцент кафедры
Амбрушкевич Ю.Г., канд. биол. наук, доцент, доцент кафедры
Андреев В.П., канд. мед. наук, профессор, профессор кафедры
Кафедра медицинской биологии и генетики
УО «Гродненский государственный медицинский университет»
Гродно, Республика Беларусь*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕСТОВОГО КОНТРОЛЯ В ОЦЕНКЕ КАЧЕСТВА ПОДГОТОВКИ СЛУШАТЕЛЕЙ ФАКУЛЬТЕТА ДОВУЗОВСКОЙ ПОДГОТОВКИ (АБИТУРИЕНТОВ) ПО БИОЛОГИИ И ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЛИЧНОСТНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У СТУДЕНТОВ-МЕДИКОВ ПЕРВОГО ГОДА ОБУЧЕНИЯ

Современная довузовская подготовка невозможна без инновационной деятельности. К студентам-медикам современная медицина диктует необходимость компетенций в связке «знание – понимание – применение». Процесс развития социально-личностных компетенций достаточно сложен и длителен, он остается актуальным для системы образования.

Ключевые слова: довузовская подготовка, образовательный процесс, компетенции.

*Kiziukevich L.S., PhD, assoc. prof, Head of the Department
Drichits O.A., PhD, assoc. prof, Assoc. prof. of the Department
Leve O.I., PhD, assoc. prof, Assoc. prof. of the Department
Ambrushkevich Yu.G., PhD, assoc. prof, Assoc. prof. of the Department
Andreev V.P., PhD, professor, Professor of the Department
Department of Medical Biology and Genetics
Grodno State Medical University. Grodno, Belarus*

APPLICATION OF TEST CONTROL IN THE EVALUATION OF QUALITY OF PREPARATION OF THE PRE-UNIVERSITY DEPARTMENT STUDENTS (ABITURIENTS) IN BIOLOGY AND FORMATION OF SOCIAL AND PERSONAL COMPETENCE OF THE FIRST YEAR MEDICAL STUDENTS

Today's pre-university training is impossible without innovation. To medical students of the first years of training, Modern medicine dictates the need for competence of first year medical

students in terms of "knowledge - understanding - application". The process of developing social and personal competence is rather complicated and time-consuming for the education system.

Keywords: *pre-university training, educational process, competence*

Введение. За все время существования система довузовской подготовки Гродненского государственного медицинского университета накопила огромный опыт в выполнении своей основной задачи – подготовке слушателей к сдаче централизованного тестирования. Современная довузовская подготовка невозможна без инновационной деятельности, которая подразумевает внедрение в образовательный процесс новых современных методик и программ, которые улучшают подготовку абитуриентов. Важную роль в процессе контроля качества подготовки абитуриентов на современном этапе играет тестовый контроль, который позволяет оценить эффективность подготовки слушателей факультета довузовской подготовки [1, 2]. После успешного прохождения вступительной компании и поступления абитуриентов на первый курс медицинского университета заказом общества на подготовку его граждан являются компетенции.

Цель настоящей работы – постоянное совершенствование системы тестового контроля для повышения эффективности подготовки абитуриентов по биологии и получения ими высоких баллов на централизованном тестировании и компетентно-ориентированного образования для качественной подготовки по основополагающим наукам студентами первых курсов университета.

Материал и методы. Информационным материалом послужили практический опыт работы со слушателями подготовительного отделения и студентами первокурсниками, обучающимися по специальности 1-79 01 01 «Лечебное дело», 1-79 01 02 «Педиатрия», 1 – 79 01 04 Медико-диагностическое дело и 1 – 79 01 05 Медико-психологическое дело, а также научная и учебно-методическая литература по освещаемой проблеме. В качестве методов исследования использовались аналитический, логический и сравнительно-сопоставительный.

Результаты и обсуждение. Тестовый контроль выполняет важную обучающую функцию, стимулируя регулярную подготовку к занятиям, формирует познавательный интерес к предмету, активизирует творческую деятельность учащихся в ходе проведения тестирования. С этой целью на кафедре медицинской биологии и генетики УО «Гродненский государственный медицинский университет» создан банк тестовых вопросов, который тематически охватывает весь курс программы вступительных испытаний по

биологии для поступающих в ВУЗы. Банк вопросов включает тесты различных уровней сложности как части А, так и части В.

Разработанная система тестового контроля и ее постоянное совершенствование является одним из важных условий повышения эффективности подготовки абитуриентов по биологии, что позволяет им получить высокие баллы на централизованном тестировании.

С первого курса медицинского университета заказом общества на подготовку будущего специалиста (врача) являются компетенции. Проблему компетентно-ориентированного образования изучают такие международные организации как ЮНЕСКО, Совет Европы, ЮШСЕФ, ПРООН, Организация европейского сотрудничества и развития и другие. В настоящее время в ряде стран Европы рекомендуется перейти от познавательного обучения к операциональному, с которым связано введение в научный оборот понятия компетенции обучающихся. Такая стратегия вызвана тем, что школьные аттестаты не отражают реальный уровень компетенций учащихся, необходимых для продолжения образования, а отсюда становится ясным европейский принцип формирования этих сложных компетенций высокого уровня современного социального человека, что требует длительного времени. Для того чтобы стать материально и социально успешным, необходимо стать компетентным в создании новых знаний [3]. Важнейшим механизмом, обеспечивающим высокое качество образования, является система оценивания обучающихся, поэтому неслучайно во многих странах смена парадигмы образования повлекла за собой глубокое реформирование системы оценивания знаний [4].

Компетенция представляет собой интегральный результат взаимодействия множества компонентов. Во-первых – мотивационного, выраженного в глубокой заинтересованности в определенном виде деятельности и наличии личностных смыслов в решении конкретной задачи; Во-вторых – целевого, связанного с умением ставить личные цели, соразмерные собственным смыслам, составлять личные планы и проекты, конструировать конкретные действия и поступки, обеспечивающие достижение желаемого результата. В-третьих – ориентационного, предусматривающего учет внешних и внутренних условий деятельности. В-четвертых – функционального, предполагающего использование знаний, умений, способов деятельности, информационную грамотность в качестве основы для формирования собственных вариантов действий, принятия решений. В-пятых – контрольного, заключающегося в наличии четких измерителей процесса деятельности и ее результатов, совершенствовании своих действий в соответствии с целью. И, наконец, в-шестых – оценочного, связанного со способностью к самоанализу и адекватной самооценкой.

Говоря о социально-личностных компетенциях в системы непрерывного медицинского образования необходимо отметить, что это совокупность компетенций, относящихся к самому человеку (студенту-медику) как к личности и к взаимодействию данной личности с другими людьми, группой и обществом. Она включает компетенции:

- *Персональную* (личностную) – готовность к сохранению психического и физического здоровья, к постоянному повышению квалификации и как потребность в самопознании, саморазвитии, самоактуализации. Она включает в себя готовность к самостоятельной работе, умение управлять своим временем, планировать и организовывать деятельность; готовность к постоянному саморазвитию, умение выстраивать стратегии личного и профессионального развития и обучения. Привлечение студентов первокурсников к самостоятельной практической работе способствует повышению качества обучения, формированию адекватной самооценки, усилению деловой направленности, повышению ответственности за результаты своего труда.

- *Коммуникативную* - владение устным и письменным общением на разных языках, в том числе через Internet, как готовность к взаимодействию и сотрудничеству с другими членами общества, группой. Она включает в себя владение приемами профессионального общения; умение строить межличностные отношения, работать в группе, конструктивно разрешать конфликтные ситуации и уважать точку зрения другого по данному вопросу. Использование коллективных форм обучения позволяет увеличить количество социальных и межличностных связей между студентами, повысить сплоченность, взаимопонимание и взаимопомощь, развить навыки работы в группе, научить объяснять, слушать и понимать собеседника, учитывать мнение других. Стимуляция профессионального и делового общения студентов при выполнении задания повышает их ответственность за формирование межличностных связей в коллективе.

- *Информационную* - владение мультимедийными технологиями, понимание возможностей их применения и критическое отношение к информации, распространяемой СМИ. Она включает в себя умение самостоятельно собирать, сохранять, анализировать, преобразовывать (делать выводы, строить прогнозы, получать новые знания путем анализа и синтеза различных сведений и т.д.) и передавать информацию; свободное владение программным обеспечением персонального компьютера и офисной техникой.

В структуру вышеуказанных компетенций входят такие личностные качества студента, как обучаемость, организованность, самостоятельность,

ответственность, самоконтроль и самопланирование, потребность в реализации своего личностного потенциала, надежность, чувство долга, ориентации на ценности, терпимость, гуманность, общая культура. Формирование компетенций должно осуществляется в процессе решения текущих задач, направленных на интеграцию полученного ранее опыта и приобретения нового в процессе совместной деятельности с преподавателем или под его руководством. На формирование и развитие персональной и коммуникативной компетенций большое влияние оказывает использование методов развивающей психодиагностики и тренинга. Психодиагностика стимулирует процесс самопознания: изучение особенностей структуры личности, характера, самоотношения, самооценки и пр. и определения путей, способов изменения негативных качеств. Метод тренинга развивает, совершенствует положительные и корректирует негативные качества личности. Для формирования и развития информационной компетенции используется метод проектов, который позволяет интегрировать знания, полученные при изучении различных дисциплин.

Развитие социально-личностных компетенций студентов медиков первого года обучения тесным образом связано с развитием других базовых и профессиональных компетенций. Обучение стимулирует развитие личности и, в то же время, опирается на него. Особенность студенческого возраста состоит в осознании своей индивидуальности, неповторимости, в становлении самосознания и дальнейшего развития личности. В этот период происходит активное развитие нравственных, эстетических чувств, становление и стабилизация характера, овладение комплексом социальных функций взрослого человека: гражданскими, профессиональными и трудовыми. Процесс развития социально-личностных компетенций достаточно сложен и длителен, поэтому вопрос о их составе и условиях развития остается актуальным для системы образования.

Современная медицина диктует необходимость компетенций в связке «знание – понимание – применение», как показателей готовности к профессиональной деятельности, с дальнейшим постоянным усовершенствованием, способности к работе с большими объемами информации, анализу содержания, осмыслению выделенной проблемы, выбора адекватного алгоритма ее решения в различных условиях, перевода проблемы в задачу, и возможности делать выводы [5, 6]. Качество подготовки по основополагающим наукам студентами первых курсов определяет компетентность и конкурентоспособность будущего врача [7].

Список литературы

1. Левэ, О.И. Биология: пособие для абитуриентов / О.И. Левэ [и др.] // Гродно: ГрГМУ. 2016. 384 с.
2. Левэ, О.И. Тренажер по биологии / О.И. Левэ // Мн., 2014. Тетралит. 398 с.
3. Карпов, А.О. Теоретические основы исследовательского обучения в обществе знаний / А.О.Карпов // Педагогика 2019. №3. С. 3-13.
4. Комплексный подход к развитию биологического образования на кафедре медицинской биологии и общей генетики / В.П. Андреев [и др.] // Инновационное образование и система управления качеством в вузе: материалы республиканской научно-методической конференции / ответственный редактор В.А. Снежицкий. Гродно: ГрГМУ, 2011. С. 9-14.
5. Демьянков, Е.Н. Использование учебных познавательных задач при изучении гистологии, цитологии и физиологии на факультете естественных наук Орловского государственного университета им. И.С.Тургенева / Е.Н.Демьянков, Л. А. Сысоева // Материалы докладов X научной конференции “Бабухинские чтения в Орле” (31 мая – 1 июня, 2017г., Россия) // Морфология. 2017. Т. 151, №3. С. 66.
6. Дондуп, О.М. Компетентностная модель образования в преподавании анатомии / О.М. Дондуп, Т. В. Кокорева, Е.Н. Галейся // Материалы докладов X научной конференции “Бабухинские чтения в Орле” (31 мая – 1 июня, 2017г., Россия) // Морфология. 2017. Т. 151, №3. С. 66-67.
7. Галейся, Е. И. Преподавание анатомии: особенности учебно-методической работы / Е. И. Галейся, Я. Б.Владимирова, О.М. Дондуп // Материалы докладов X научной конференции “Бабухинские чтения в Орле” (31 мая – 1 июня, 2017г., Россия) // Морфология. 2017. Т. 151, №3. С. 63.

УДК 373.5.03:654.19

*Колбышева С. И., кандидат педагогических наук, доцент,
ведущий научный сотрудник лаборатории гуманитарного образования
НМУ «Национальный институт образования»,
Минск, Республика Беларусь*

ПРОСТРАНСТВЕННО-ВРЕМЕННОЙ КОНТИНУУМ: КАТЕГОРИИ КИНОИСКУССТВА

Аннотация. В статье искусство кино рассматривается в контексте категорий «пространство» и «время». Определяются формы взаимодействия и пересечения пространства и времени на примере кинопроизведения.

Ключевые слова: пространство, время, киноискусство, кинопроизведение.

*Kolbysheva S. I., PhD (Pedagogical Sciences), Associate Professor,
leading researcher of the Laboratory of Humanitarian Education
NMU "National Institute of Education",
Minsk, Republic of Belarus*

THE SPACE-TIME CONTINUUM: CATEGORIES OF CINEMATOGRAPHY

Abstract. *The article considers the art of cinema in the context of the category's "space" and "time". The forms of interaction and intersection of space and time are determined by the example of film production.*

Keywords: *space, time, cinematography, film production.*

На протяжении истории развития киноискусство всегда было отмечено повышенным интересом со стороны зрителей. Наблюдаемый переход к компенсаторно-развлекательной иницировал распространение кино как одного из основных механизмов трансляции норм, обычаев, традиций и ценностей современной культуры.

На кино как на вид искусства одним из первых обратил внимание основатель кинотеории Бела Балаш – «кино есть новое искусство, столько же отличное от всех остальных искусств, как музыка отлична от живописи, а живопись от литературы. Это совершенно новое откровение людей» [1, с. 28]. Для Сергея Эйзенштейна кино – это художественный аналог, «картина мира», возникающая в сознании мыслящего человека. Кино, по мнению известного режиссёра, как ни одно другое искусство способно «сверстать в обобщённый облик человека и то, что он видит; человека и то, что его окружает; человека и то, что он собирает вокруг себя» [11, с. 58]. О кино как искусстве, способном «виртуализировать реальность» писал Жиль Делёз, а голландский кинематографист Йос Стеллинг говорил о кино, как об «опере XX века». Для канадского культуролога Маршалла Маклюэна, благодаря которому, собственно, человечество впервые феномен массовой культуры стал объектом пристального изучения, кино есть электрификация всего диапазона выражения человеческой личности [7]. О том, что кино «способно зафиксировать вовне тончайшие эманации и переливы внутреннего мира» неоднократно в своих интервью подчёркивает известный актёр Янглблад [2].

В словаре «Культурология XX век» понятие «киноискусство» определяется как «универсальный мир искусства в XX столетии, породивший и образцы массовой культуры, и шедевры элитарного экспериментального характера, сфера приложения рафинированных философских идей, и в то же время единственный вид искусства, опирающийся на крупные финансовые и организационные средства. Именно в истории развития киноязыка и его главных результатах очевидны парадигмы культуры эпохи» [6, с. 304]. В киноэнциклопедическом словаре *киноискусство* рассматривается как «вид художественного творчества,

сформировавшегося на технической основе кинематографии; важнейшая составная часть искусства экрана, включающего и производящего, основанного на других средствах аудиовизуальной коммуникации» [4, с. 189].

Все вышеперечисленные определения указывают в первую очередь на сложную, неоднозначную природу киноискусства, зависящую от множества внешних (технитизация общества) и внутренних (законы развития художественного творчества) факторов. Наиболее часто исследователи кино указывают на его синтетическую природу. Единство литературы, живописи, музыки, театра является, безусловно, базовой основой данного вида искусства. Данное утверждение постоянно встречается в публикациях Андрея Тарковского. По мнению режиссёра, любой фильм есть не простое сочетание принципов разных смежных искусств, не сложение хода литературной мысли с живописной пластикой [9]. Далее, в своих лекциях он продолжает – «разделение может так страшно ударить по кинематографу, что он может мгновенно превратиться в эклектическую неразбериху или в мнимую гармонию, где нельзя найти действительную душу кинематографа, потому что она именно в этот момент и погибнет» [Там же, с. 5].

К этому следует добавить, что слово, изображение, звук существуют в *движении*, а значит в *пространстве* и во *времени*. Автор фильма последовательно выстраивает образ, организуя его динамическую, пространственно-временную, цветовую и ритмическую формы [3].

Значение *времени* как одной из основных категорий Андрей Тарковский выделял следующим образом: человек, идущий в кино, идёт туда «за *временем*, за потерянным ли, или упущенным, или за не обрётённым доселе», так как кино есть, прежде всего, способ «запечатлеть *время*, и, одновременно, возможность сколько угодно раз воспроизвести это *время* на экране, повторить его, вернуться к нему» [9, с. 5-6].

Это, в некотором смысле, сближает кино с музыкой – в ней проблема *времени* также принципиально важна, только решается другими способами. Материя в музыке – категория уходящая, в киноискусстве же *время* и материя неразрывно взаимосвязаны и взаимозависимы. С одной стороны, каждый кинообраз расположен и живёт во *времени*, с другой – *время* живёт в нём.

Осмысление и осознание *времени* как одной из основных категорий киноискусства позволит зрителю научиться выделять сложные пространственно-временные особенности слова, изображения, звука и их взаимосочетания – например, звук и образная символика; слово и образная

символика; звук и ритм движения; слово и ритм движения. Это, в свою очередь, будет способствовать видению *времени* как главного героя в киноискусстве.

Историческая и социокультурная функции кинопроизведения также проявляются и в *пространстве*, основные позиции которого связаны между собой временными узлами, то есть пересекающимися в пространстве и времени событиями (или последовательности событий), создающими новые условия для функционирования: пространство распространяется во времени, исходя из собственного ресурса, и наоборот, время есть основное условие для существования пространства. При этом пространство делится на три взаимозависимые составляющие – общее (автора и реципиента) и частное (текста).

Понимание времени как источника и ресурса кинопроизведения глубоко связано, на наш взгляд, с идеями Мартина Хайдеггера. В его понимании время есть существование человека как личности: вне индивидуального сознания нет времени, вне взаимоотношений «автор–реципиент» нивелируется и сам факт существования кинотекста во времени. Понимание сложной структуры пространства и времени приводит в конечном результате к предельной мере обобщения пространственно-временной реальности, которая в процессе смыслового дискурса становится не фоном для разворачивания образного строя, а отдельным элементом кинопроизведения [10].

Чем плотнее пространственно-временной континуум, тем сложнее образный строй кинопродукта, тем насыщеннее ассоциативные ряды, возникающие в результате считывания кодов и символов, и выступающие, в свою очередь, в качестве интертекста, отсылающего как к иным текстам художественной культуры, так и к личности автора [5]. Диалогичность в данном случае проявляется в пересечении пространственно-временных пластов, включенных в активную деятельность реципиента, настроенного на восприятие текста с учетом заложенной в нем диалогической соотнесенности. У реципиента появляется возможность соединять культурные события и явления разных исторических эпох, обращая внимание на эстетические нормы и ценности, а также, по выражению Татьяны Суминой, черпать из кинопроизведения «материал для интеллектуальных реконструкций», восстанавливая возможные разрывы и лакуны в традиции [8, с. 170], благодаря включенности кинопроизведения в пространственно-временной континуум, обеспечивающей связь с кинематографом и его потенциал.

Список использованных источников

1. Балаш Б. *Кино. Становление и сущность нового искусства*. М. : Прогресс, 1968. 134 с.
2. Борев Ю. Б. *Эстетика: Учебник*. М. : Высшая школа, 2002. 511 с.

3. Волков А. А. Мультипликационный фильм. М. : Знание, 1974. 40 с. (Новое в жизни, науке, технике. Сер. «Искусство», № 4).
4. Кино : энциклопедический словарь / Гл. ред. С. И. Юткевич. – М. : Сов. энциклопедия, 1986. 640 с.
5. Колбышева С. И. Смыслообразование в художественной культуре: герменевтический аспект // Адукацыя і выхаванне. 2018. № 10 (322). С. 10–15.
6. Культурология. XX век. Энциклопедия. Т. 1. – СПб. : Университетская книга ; ООО «Алетейя», 1998. 447 с.
7. Маклюэн, М. Понимание Медиа : внешние расширения человека ; Пер. с англ. – 2-е изд. – М. : Геперборя : Кучково поле, 2007. – 462 с.
8. Суминова Т. Н. Текст, контекст, гипертекст...: (размышления о художественном произведении) // Общественные науки и современность / РАН. 2006. № 3. С. 169–175.
9. Тарковский А. Лекции по кинорежиссуре; Под ред. К. Лопушанского. М. : Искусство, 1981. 154 с.
10. Хайдеггер М. ; Пер. с нем. В. В. Бибихина. Харьков : «Фолио», 2003. 503 с.
11. Эйзенштейн С. Автор и его тема // Мемуары. В 2-х тт. М. : Труд, 2000.

УДК 378.016:811.111

*Вераксо Елена Геннадьевна, старший преподаватель
МГУ имени А.Кулешова. Могилев, Республика Беларусь*

К ВОПРОСУ ОБУЧЕНИЯ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ПРЕПОДАВНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

***Аннотация.** В статье автором рассмотрена роль иностранного языка в процессе формирования межкультурной коммуникации студентов, а также отражены языковые дисциплины, которые обеспечивают подготовку будущих специалистов к данному виду общения.*

***Ключевые слова:** межкультурное общение, коммуникативная направленность, вербальное и невербальное общение, межкультурное взаимодействие, лингвистическая подготовка.*

*Elena Verakso, Senior lecturer
Mogilev State A.Kuleshov University Mogilev, the Republic of Belarus*

TRAINING FOR THE STUDENTS' CROSS-CULTURAL COMMUNICATION IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGES TEACHING

Abstract: *The article is devoted to the role of foreign languages in the process of students' cross-cultural communication. Different language disciplines which provide training of students are shown there.*

Key words: *cross-cultural communication, communication directivity, verbal and non-verbal communication, cross-cultural interaction, language training.*

На современном этапе развития белорусского общества от каждого выпускника учреждения высшего образования требуется усвоение широкого набора компетенций, знаний и умений. В связи с этим система высшего образования должна ориентироваться на формирование поликультурной личности специалиста, который сможет анализировать события, происходящие в мире и в своей стране, а также будет обладать социокультурной грамотностью.

Особое значение в профессиональной подготовке специалиста приобретают гуманитарные дисциплины, важной составляющей которых является обучение иностранным языкам в рамках программной языковой подготовки. Иностранный язык на современном этапе модернизации высшего профессионального образования рассматривается как важная предпосылка успешной деятельности специалиста и его востребованности на рынке труда. Стоит также отметить, что сегодня у студентов отмечается высокий уровень потребности в качественной языковой подготовке, которая дает свободу в устном и письменном общении в процессе будущей трудовой деятельности, то есть обучение носит профессионально ориентированный характер.

Именно практическое владение иностранным языком является основной целью не только языкового, но и любого образования, так как сегодня возрастает потребность в специалистах в различных областях экономики, владеющих иностранными языками в практическом плане. Соответственно, подготовка личности, готовой на разных уровнях и в разных ситуациях общаться на иностранном языке, является одной из главных задач современного обучения иностранным языкам. Осваивая иностранный язык, студент должен изучить систему ценностей и жизненных ориентиров других культур и включить ее в собственную картину мира.

Впервые вопрос о коммуникативной направленности преподавания иностранных языков был поднят в СССР в 60-е годы XX века. [2]. В конце 80 - начале 90-х годов, с началом перестройки, данный вопрос приобрел еще большую актуальность. Увеличение торговых, научных, деловых, профессиональных контактов дало новый виток в развитии коммуникативного метода в обучении иностранным языкам.

Вообще, межкультурное общение, или межкультурную коммуникацию можно охарактеризовать как *процесс общения словесного (вербального) и невербального (жесты, мимика, образы) характера между индивидами, являющимися носителями разных культур и языков.*

Безусловно, самым важным пунктом выступает словесное межкультурное общение, которое может быть представлено проведением переговоров или совещаний, подготовкой презентаций, участием в конференциях, семинарах, вебинарах, в том числе и онлайн, в процессе использования различные компьютерных технологий (мессенджеров, эл. почты, облачных платформ).

Умения взаимодействия на межкультурном уровне должны специально формироваться, а сами эти умения отличаются в зависимости от обучаемых. Это могут быть школьники, едущие по обмену, студенты вузов, собирающиеся пройти курс обучения за рубежом, студенты вузов или факультетов физической культуры, спорта и туризма, участвующие в различных спортивных сборах и соревнованиях, туристы, выезжающие на отдых, служащие компаний, имеющих представительства за рубежом, студенты языковых вузов, преподаватели и переводчики, т.е. люди, владеющие иностранным языком на профессиональном уровне. Успех этого межкультурного взаимодействия напрямую зависит от того, насколько адекватно осознают люди ценности своей культуры и сопоставляют их с ценностями культур других народов. Изучение языка на фоне истории и культуры страны представляет большой интерес в общеобразовательном и профессиональном плане, так как во многих языковых единицах находится отражение национального образа жизни того или иного народа, факты из истории страны, изучаемого языка, ее природно-географические особенности, культура, экономика. Отношения являются межкультурными, если их участники не только ориентируются на собственные обычаи и традиции, но знакомятся и принимают во внимание чужие правила, нормы поведения и общения. Таким образом, говорящий на иностранном языке должен не только правильно формулировать мысли на иностранном языке, но и соблюдать культурные нормы, принятые у носителей изучаемого языка.

В процессе развития у студентов способностей к межкультурному общению, а также к использованию изучаемого языка как средства этого общения важным является выбор технологий его освоения и содержание обучения [2, с.372]. Языковая подготовка к межкультурному общению студентов-лингвистов обеспечивается целым спектром дисциплин: *практической фонетикой; практической грамматикой*, которая является базой обучения видам речевой деятельности: говорению, письму, чтению и аудированию, а так же ведет к формированию правильности и беглости речи;

практики устной и письменной речи, содержащей аутентичный материал, который отражает различные аспекты жизни англоговорящего общества в различных странах; ряда теоретических дисциплин: *теоретическая грамматика, лексикология, общее языкознание. Теория и практика перевода* также занимает особое место в обучении межкультурному общению студентов. Именно в рамках этих курсов уделяется особое внимание средствам передачи информации с одного языка на другой. Одна из ключевых ролей в этом списке, безусловно, принадлежит *страноведению и лингвострановедению*, т.е. изучение национального своеобразия образа жизни того или иного народа ведется параллельно с изучением самого языка. Качество обучения во многом зависит от умения преподавателя подобрать страноведческий и лингвострановедческий материал. Мы можем выделить следующие пункты отбора материала, которые могут использоваться в учебном процессе:

- ✓ соответствие тематическому плану,
- ✓ информационная насыщенность (актуальные и интересные материалы о жизни в странах изучаемого языка, познавательный характер текстов, множество фотографий, делающие материал интересным и более простым для изучения и запоминания),
- ✓ разноуровневость материала (предложение материала различного уровня сложности),
- ✓ соответствие предлагаемого материала речевому и жизненному опыту студентов (содержание текстов лингвострановедческого содержания является значимым для студентов, и имеет определенную новизну при описании реалии стран изучаемого языка.) Усваивая новый язык, человек одновременно проникает в новую национальную культуру.

Таким образом, задача подготовки студентов в процессе формирования основ межкультурного общения состоит в расширении знаний родного и иностранного языка, национальной культуры, обычаев и традиций своей страны и страны изучаемого языка.

Список литература

1. Белицкая Е.А. Лингвострановедение как один из аспектов преподавания иностранного языка на факультете «высшая школа туризма» // *Управление в социальных и экономических системах. Материалы XIV Международной научно-практической конференции. Минск, 2005.*
2. Пассов Е.И. *Коммуникативное иноязычное образование: готовим к диалогу культур.* Мн.: Лексис. 2003. 184 с.

УДК 377.1

Дубовик Оксана

*ВСП «Львівський навчально-науковий центр професійної освіти»
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
Львів, Україна*

ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТА ТА ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Анотація. У статті розглядаються питання розвитку полікультурної освіти та формування міжкультурної компетентності. Аналізуються навчальні програми університетів і комунальних коледжів США.

Ключові слова: полікультурна освіта, компетентність, міжкультурна компетентність, етноцентризм, загальноосвітні програми, професійна підготовка.

Dubovyk Oksana

*SSS «Lviv Educational and Scientific Center for Vocational Education»
at M. P. Drahomanov National Pedagogical University
Lviv, Ukraine*

MULTICULTURAL EDUCATION AND FORMATION OF INTERCULTURAL COMPETENCE

Abstract. The article deals with the development of multicultural education and intercultural competence formation. The educational programs of universities and community colleges of the USA are analyzed.

Key words: multicultural education, competence, intercultural competence, ethnocentrism, educational programs, vocational training.

В Україні культурологічним й культуротворчим аспектам підготовки майбутніх спеціалістів присвячені роботи В. Андрущенко, Г. Балла, І. Богданової, І. Єрмакова, І. Зязюна, О. Пехоти, О.Савченко та ін. Культурологічна складова змісту загальної та професійної культури досліджувалася таким вітчизняними й зарубіжними науковцями, як С. Гончаренко, В. Краєвський, Н. Крилова, І. Лернер, М. Нікандров, О. Рудницька та ін. Психолого-педагогічні аспекти формування професійної культури представлені в дослідженнях М. Д'яченка, Л. Кандибовича, І. Кона, І. Ліпатова, А. Петровського, Ю. Ярошина та ін. Обґрунтуванню засад культурологічного підходу в освіті присвячені наукові праці О. Асмолова, Є. Бондаревської, О. Отич, В. Серікова, В. Сластьоніна та ін.

Культурологічний підхід в освіті – це сукупність теоретико-методологічних положень й організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на розвиток

внутрішньої культури особистості. З позицій культурологічного підходу освіта представляє собою соціокультурний інститут, покликаний реалізувати гуманітарну, культуро-трансляційну, культуротворчу функції, а також антропогенну практику культури як фактору загально- й професійно-культурного розвитку особистості. [6].

У Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.) головною метою визначено запровадження інновацій, що відповідають виклику глобалізаційних трансформацій та полікультурних тенденцій у світі [5]. Наголошується, що школа XXI століття в Україні – це полікультурний центр, що сприяє становленню духовної культури студента й учня шляхом засвоєння культурних й духовних цінностей українського народу та світової цивілізації. Теоретико-методологічною основою створення такої школи може стати своєрідний етичний кодекс міжнаціонального спілкування, відношення до інших культур і мов, який закликає до пізнання себе; вивчення своєї власної культури; усвідомлення цінностей та вірувань іншої культури; поваги до інших культур; важливості сприйняття культурної основи інших цінностей [4].

Разом з цим, й етноцентризм є невід’ємною складовою свідомості особистості, яка формується у певному етноспецифічному середовищі, виконуючи важливу функцію захисту власних цінностей та стандартів (Т. Устименко). Вчені розрізняють два типи етноцентризму: доброзичливий (гнучкий) , коли судження про систему цінностей іншої культури базуються на власних цінностях з толерантним ставленням до культурних відмінностей, і войовничий, коли людина при оцінюванні інших культурних цінностей використовує та нав’язує як еталон свої цінності іншим [7, с. 5].

Науковці підкреслюють, що етноцентризм – це міждисциплінарне поняття, яке використовується у широкому колі соціальних наук, саме тому зміст цього поняття часто трактується неоднозначно. У науковий обіг термін «етноцентризм» запроваджено польсько-австрійським соціологом Л. Гумпловичем (*Ludwig Gumplowicz*, 1838-1909), та американським соціологом і філософом У. Самнером (*William Graham Sumner*, 1840-1910). Так, Л. Гумплович розглядав етноцентризм як мотив, виходячи з якого кожен народ вірить, що займає вище місце не тільки серед сучасних йому народів, а й по відношенню до всіх народів історичного минулого. У. Самнер не дав чіткого й розгорнутого визначення етноцентризму, запропонувавши коротко визначати поняття як «технічну назву такого підходу до дійсності, за якого власна група є центром всього, а решта вимірюються і оцінюються лише з цієї позиції» [7, с. 10].

Дослідники вважають, що відповідь на проблеми, створювані етноцентризмом, може дати культурний релятивізм (від латин. *relativus* –

відносний), згідно з яким усі культури слід трактувати як рівні, незалежно від ступеня їхнього розвитку; цінності кожної культури відносні і виявляють себе тільки в рамках цієї культури; тобто вивчення цінностей іншої культури відбувається у зіставленні із загальною системою цінностей. За такого підходу людина спроможна зрозуміти, що кожна цінність, кожне вірування мають сенс та право на існування (Г. Андреева). Шляхи подолання наслідків етноцентризму для міжкультурної взаємодії полягають «у пошуку загальнолюдських цінностей і стандартів, які могли б стати спільною відправною точкою в міжкультурному (міжетнічному) спілкуванні», а також у вихованні в кожній людині «якості, яка зветься толерантністю, терпимістю до несхожого» [8, с. 33].

Конфліктні ситуації, спалахи суперечностей, що час від часу виникають на міжетнічній, міжнаціональній, релігійній основі, змушують людство спільно шукати шляхи вирішення як локальних, так і глобальних проблем. В останніх документах ЮНЕСКО підкреслюється, що розуміння й повага до всіх народів, їх культур, цивілізацій, цінностей й способу життя, виховання солідарності, толерантності й взаєморозуміння між народами, групами й окремими особистостями – основні завдання сучасної освіти. Систематичне оновлення й розширення навчальних програм з метою забезпечення такого підходу до етнічних, расових і культурних відмінностей між народами, який би підкреслював їхню рівність й унікальний внесок кожного у всезагальний розвиток й добробут, виховання у студентів зацікавленості й поваги до культур народів світу, розуміння загальнолюдського й специфічного в цих культурах, характеру й наслідків глобальних, загальносвітових подій для долі народів світу, розвиток навичок системного підходу до вивчення світових процесів, виховання визнання рівноправними різних поглядів на світові явища й події стає вимогою часу [2]. Новою соціальною, а відтак і освітньою орієнтацією стає позитивне ставлення до розмаїття культур, мов, звичаїв, поглядів у всіх галузях життя, яке отримало назву «міжкультурної компетентності», яка є нині одним з інструментів досягнення успіху як у міжкультурній взаємодії, так й в якісному виконанні своїх професійних обов'язків.

Становлення міжкультурної комунікації як самостійного наукового напрямку супроводжувалось проведенням активних досліджень у цій сфері та виданням книг такими дослідниками, як Сміт (*Smith 1966*), Л. Самовар і Р. Портер (*Larry Samovar, Richard Porter 1972*), Дж. Кондон та Ф. Юсеф (*John Condon, Fathi Yousef 1975*), В. Б. Гудикунст та Юнг Юн Кім (*William B. Gudykunst, Young Yun Kim 1984, 1992, 1997*) та ін. [9, с. 73-74]. Окрім того, уже з середини 1960-х років низка університетів Америки запровадили курси з міжкультурної комунікації. Так, в університеті Каліфорнії в Берклі наприкінці

80-х рр. минулого століття були сформульовані так звані «Полікультурні вимоги для випускників університету» або «Вимоги з американських культур». Курси, розроблені для задоволення цих вимог, мали на меті поглибити й розширити розуміння расово й етнічно різнобічного американського суспільства. Курси вміщували п'ять обов'язкових блоків: вивчення культури американців – вихідців з Африки, Азії, Латинської Америки, Європи та вивчення культурної спадщини американських індіанців. Зараз у Берклі пропонується понад 85 курсів, які відповідають цим вимогам [3, с. 93-94]. З 1977 р. в Америці публікується журнал у галузі міжкультурної комунікації «Міжнародний журнал з міжкультурних відносин»; створена Асоціація міжкультурної комунікації. Американські дослідники визначають міжкультурну компетентність як рівень (ступінь), на якому індивід здатен ефективно та на належному рівні обмінюватись інформацією з індивідами, що належать до іншої культури [1, с. 142].

Пріоритет полікультурної освіти в американському суспільстві зумовлений питаннями формування американської нації, необхідністю вирішення проблем емігрантів, уникнення соціальних конфліктів, особливо на міжнаціональному ґрунті. Радикально змінюється ставлення до плюралізму культур. Прогресивні тенденції полікультурного і міжкультурного навчання приходять на зміну ідеї так званого «плавильного котла», що була популярною впродовж багатьох років. Культурологічні програми вводяться зараз в усіх закладах освіти країни. Аналіз навчальних планів і програм окремих американських університетів (Північної Кароліни (Чепел-Хілл), Південної Каліфорнії, Старий Домініон (шт. Вірджінія), Ратжерс (шт. Нью-джерсі) та ін.), а також комунальних коледжів Філадельфії, Сієтла, Айронвуда (шт. Мічиган) свідчить, що культурологічна підготовка у закладах вищої освіти цієї країни відбувається протягом усього навчання. На здійснення культурологічної підготовки спрямовані передусім загальноосвітні програми, мета яких полягає у подальшому духовному розвитку молоді, підвищенні її загальнокультурного рівня, розвиток ерудиції та вміння спілкуватися з людьми, ознайомленні студентів з шедеврами світового мистецтва і літератури, усвідомленні ролі культури для розвитку цивілізації, допомозі молоді при орієнтації у суспільстві та адаптації до швидких суспільних змін [3, с. 93-94].

Список використаних джерел

1. Данишенко О. С. *Сутність та особливості формування міжкультурної компетентності. Економіка та держава. 2012. № 12. С. 141-144.*
2. Дубовик О. *Полікультурна освіта на сучасному етапі: основні теорії та концепції. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2001. № 4. С. 40-50.*

3. Дубовик О. Тенденції полікультурної освіти та виховання у США. Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи : зб. наук. праць / [упорядник Ю. І. Колісник-Гуменюк]. Київ – Львів – Бережани – Гомель, 2019. Вип. 4: в 2-х томах. Т. 1. С. 92-96
4. Ермаков И. Г. Культуротворческий потенциал просвещения на пороге XXI столетия. Высшее образование: проблемы и перспективы развития: Вторые Академические чтения. Киев, 1995. С. 27-30
5. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
6. Савенко Л. Культурологічні аспекти підготовки майбутнього вчителя філолога. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/13894/1/10.pdf>
7. Стадников М. Г. Феномен этноцентризма в формировании межкультурных отношений : автореферат дис. ... кандидата психологических наук : 19.00.05 : социальная психология / С.-Петербург. гос. ун-т. С-Пб, 2005. 21 с. URL : http://irbis.gnpbu.ru/Aref_2005/Stadnikov_M_G_2005.pdf
8. Устименко Т. А. Феномен этноцентризма та його вплив на міжкультурну взаємодію. Педагогіка і психологія. 1999. № 2 (23). С. 28-33.
9. Everett M. Rogers, Thomas M. Steinfatt. Intercultural Communication. Waveland Press, Inc. Prospect Heights, Illinois, 1999. 292 p.

УДК 334.012.64

Юлія Баран,
ВСП «Автомобільно-дорожній фаховий коледж
НУ «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна

ПРОБЛЕМИ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена проблемам розвитку малих підприємств в Україні та пропонуються шляхи підвищення ефективності їх діяльності в сучасних умовах.

Ключові слова: малий бізнес, мале підприємство, підприємництво, підприємницька діяльність, конкурентоспроможність, інновації.

Yulia Baran,
SSS «Automobile and Road Professional College»
at Lviv Polytechnic National University
Lviv, Ukraine

PROBLEMS OF SMALL BUSINESS IN UKRAINE AND WAYS TO SOLVE THEM

Abstract. *The article deals with the problems of small enterprises development in Ukraine and provides the ways to increase the efficiency of their activities in the current conditions.*

Key words: *small business, entrepreneurship, entrepreneurial activity, competitiveness, innovation.*

Світовий досвід свідчить, що основною рушійною силою економіки є малі підприємства, оскільки вони запобігають монополізації, сприяють розвитку ринкових відносин та здатні швидко реагувати на зміни ринку. У структурі економіки більшості країн ЄС на малий припадає 57% загального обороту, 53% доданої вартості та близько 70% зайнятих.

Процеси становлення малого бізнесу в Україні розпочалися з початком незалежності, однак його функціонування та розвиток мають певні труднощі до нині через відсутність ефективного механізму їх підтримки з боку держави.

Дослідженням проблем розвитку малих підприємств займалися такі відомі вітчизняні науковці та економісти, як З. С. Варналій, К. О. Ващенко, В. Є. Воронін, В. М. Геєць, Л. А. Колеснікова, О. Є. Кузьмін, О. В. Кужель, О. В. Лібанов, О. Ю. Мазур, В. П. Петренко Л. В. Таратута та ін. Дослідники аналізують різні підходи до вирішення проблем функціонування малих підприємств у сучасних ринкових умовах.

Розвиток малих підприємств є одним із першочергових пріоритетів Уряду України, що відображено в Угоді про асоціацію України з Європейським Союзом і Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 р., схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 травня 2017 року № 504-р.

Малі підприємства є одним із основних інструментів розвитку національної економіки. Вони становлять основу дрібного виробництва; встановлюють темпи зростання економіки, формують структуру та якісну складову внутрішнього валового продукту, підвищують ступінь демократизації суспільства; сприяють перебудові економіки, швидкій окупності витрат, свободі ринкового вибору; забезпечують насичення ринку товарами та послугами, реалізацію інновацій, створюють додаткові робочі місця; характеризуються високою мобільністю, раціональними формами управління; формують прошарок підприємців-власників, що є основою середнього класу; сприяють послабленню монополізму та розвитку здорової конкуренції на ринку [1, с. 35].

Аналіз розвитку малих підприємств в Україні показав, що формування цього сектору відбувалося шляхом самоорганізації та приватизації, а також завдяки розпаду великих збиткових підприємств. Відокремлення від великих

підприємств структурних підрозділів із наданням їм статусу юридичної особи розширило організаційну базу для створення малих підприємств. Нині, як свідчать офіційні дані Держкомстату, малі підприємства складають левову частку від загальної кількості підприємств в Україні. В абсолютних числах кількість середніх підприємств становить 16,5 тис., малих – 182,3 тис., з яких мікро – 176,5 тис. підприємств (у т. ч. серед них майже 148,4 тис. фізичних осіб-підприємців (ФОП)), у яких задіяно 6,9 млн. працівників, що становить 40% найманої робочої сили [2].

Малий бізнес в Україні завжди існував у складних соціально-економічних умовах. Нинішня ситуація зумовлена подоланням третьої хвилі економічної кризи починаючи з 2014 року з огляду на військовий конфлікт на сході країни, анексію Криму, численні карантинні обмеження, пов'язані з пандемією COVID-19. Разом і тим, малий бізнес в Україні виступає важливим роботодавцем, який робить значний внесок у валовий внутрішній продукт країни.

На думку дослідників, основними проблемами, що стоять на шляху ефективної діяльності малих підприємств, є:

- труднощі започаткування бізнесу, особливо на стадії переходу від реєстрації до початку діяльності;
- неоднозначність та суперечливість чинної нормативно-правової бази;
- проблемна система бухгалтерського обліку та звітності;
- слабкість інфраструктури малого підприємництва;
- низька ефективність системи управління;
- низькі темпи реформування власності;
- некомпетентність працівників та керівництва;
- неефективна приватизація;
- продукція та послуги малого підприємства не конкурентоспроможні;
- відсутність доступної (початкової) бізнес освіти;
- неефективна система підбору персоналу;
- низький рівень процесів інформатизації та інноваційних технологій [3; 6].

Тому до основних причин, що перешкоджають розвитку малих підприємств в Україні можна віднести: недосконалість законодавства як з питань розвитку малого підприємництва, так і підприємництва в цілому; високі податки, що змушує деяких суб'єктів малого та середнього підприємництва йти в тіньову економіку; недостатня державна фінансова, кредитна і майнова підтримка малих підприємств; відсутність дійового механізму реалізації державної політики щодо підтримки малих підприємств; недосконалість системи обліку та статистичної звітності малих підприємств; обмеженість інформаційного та консультативного

забезпечення; недосконалість системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для підприємницької діяльності [5].

Все вагомішого значення в сучасній економічній системі набувають конкурентні засади, творча підприємницька ініціатива та інші суто ринкові важелі розвитку суспільства, тому випускники фахових коледжів не тільки повинні оволодіти потрібними їм в умовах ринку знаннями, вміннями й навичками, але й навчитися швидко орієнтуватися в економічних процесах, оперативно приймати самостійні раціональні рішення, поєднувати гуманістичні та економічні інтереси. Всі ці елементи і виступають важливими складовими сучасного економічного мислення – явища суб'єктивного порядку, безпосередньо пов'язаного з економічним життям суспільства як його органічна частина. З одного боку, економічне мислення є процесом відтворення людською свідомістю, у визначеній логічній послідовності, економічних взаємин із відповідними їм економічними законами. З іншого ж — це процес осмислення і переосмислення економічних знань. Економічну свідомість при цьому можна розуміти як наслідок відтворення суб'єктами господарювання економічних умов життя у вигляді економічних ідей, поглядів, теорії, концепцій, що визначають суспільну стратифікацію і виражають своє ставлення до економічної діяльності в кожен конкретний історичний момент. Загалом, економічне мислення можна визначити як відображення в економічній свідомості явищ і процесів економічного життя й формування адекватних практичних дій, спрямованих на його перетворення.

Як свідчить практика, асами підприємництва чи стратегічного менеджменту можуть стати лише 2-5% людей, великими підприємцями – 8-10%, дрібними підприємцями – майже 20%, але 70% людей мають набути такого обсягу знань, щоб стати економічно культурними [4]. Цьому сприяє вивчення студентами курсу «Основи підприємництва», мета якого сформувати у майбутніх спеціалістів комплекс знань з основ ведення сучасного бізнесу; допомогти їм оволодіти новітніми управлінськими підходами та інструментарієм прийняття ефективних господарських рішень. По закінченні курсу студенти повинні знати: основи прогнозування напрямків розвитку сучасного бізнесу, проблеми ведення сучасного бізнесу в контексті його законодавчого та правового регулювання; розуміти інфраструктуру сучасного бізнесу, організацію фінансового забезпечення бізнесу, зміст основних проблем підприємницької діяльності, концепцію ринкової системи господарювання та механізми функціонування ринку; опанувати методи організації підприємницької та управлінської діяльності, методику оцінки ефективності діяльності бізнесу. Студенти повинні вміти аналізувати структуру та фактори складових суспільного виробництва на

основі статистичних даних та матеріалів з практики роботи бізнес-структур; визначати тенденції та особливості розвитку економічних суб'єктів; оцінювати пріоритети та особливості регулювання взаємодій економічних суб'єктів; визначати пріоритетні напрямки інтеграції економічних суб'єктів в сучасну світогосподарську систему; оцінювати результативність підприємницької діяльності підприємства в умовах ринку; виділяти слабкі та сильні сторони підприємницької та управлінської діяльності; розробляти заходи, приймати рішення щодо підвищення ефективності підприємницької діяльності. Отже, вивчення курсу «Основи підприємництва» дає можливість уявити як на практиці створюється бізнес, які фактори обумовлюють його ефективність, які риси притаманні підприємцям, як здійснюється обґрунтування бізнес-ідеї тощо.

Постійний розвиток технологій, екологічні та соціальні проблеми, глобальна гіперконкуренція та зміна споживчого попиту – це те з чим стикнуться випускники фахових коледжів. Як допомогти їм адаптуватися до того, що буде через декілька років? Наша відповідь: навчати підприємництва! Оскільки підприємницька освіта сприяє підвищенню ймовірності отримати роботу та розпочати власний бізнес, особистісному зростанню й подальшому самовдосконаленню.

Список використаних джерел

1. Білоус Г. П. Розвиток малого підприємництва в Україні. *Економіка України*. 2016. № 5. С. 34-36
2. Державний комітет статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Крисак А. О. Сучасні проблеми розвитку малих підприємств в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 21. С. 14-17
4. Попадинець О. Щодо формування економічного мислення у студента технічного ВНЗ. URL : <http://chito.in.ua/shodo-formuvannyaekonomichnogo-mislennya-u-studenta-tehnichno.html>
5. Розвиток малого підприємства в Україні URL : http://otherreferats.allbest.ru/economy/00111223_0.html
6. Системний звіт. Великі проблеми малого бізнесу. Оцінка реалізації стратегії розвитку малого та середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року та подальші напрями політики. URL : https://boi.org.ua/media/uploads/system_bigproblemssmalbusiness/3_2020_system_ua.pdf

УДК 377.51

*Ірина Стемпіцька,
ВСП «Автомобільно-дорожній фаховий коледж
НУ «Львівська політехніка», м. Львів, Україна*

ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИКИ В ПРОЦЕСІ ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

***Анотація.** У статті здійснено аналіз проблем організації дистанційного навчання. Дистанційне навчання розглядається як цілісний процес з усіма його системними компонентами, а процес організації дистанційного навчання розбивається на відповідні компонентам етапи.*

***Ключові слова:** дистанційне навчання, інформаційно-комунікативні технології, процес навчання.*

***Iryna Stempitska,
SSS «Automobile and Road Professional College»
at Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine***

STUDY OF MATHEMATICS IN THE PROCESS OF DISTANCE FORM OF LEARNING

***Abstract.** The article analyzes the problems of distance learning. Distance learning is considered as a holistic process with all its system components, and the process of organizing distance learning is divided into stages corresponding to the components.*

***Key words:** distance learning, information and communication technologies, learning process.*

Сьогодні в світі накопичений чималий досвід здійснення дистанційного навчання з використанням комп'ютерних мереж, систем телевізійного мовлення, Інтернету та телекомунікацій. В Україні дистанційне навчання знаходиться в процесі становлення. Початкові концептуальні положення щодо його мети, змісту і організації дистанційного навчання ґрунтуються на основних положеннях Законів України «Про освіту» [1] та «Про вищу освіту» [2], постанові Верховної Ради України «Про затвердження задач Національної програми інформатизації на 2010-2012 роки» [5], Указу Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет і забезпеченню широкого доступу до цієї мережі в Україні» [6], наказу Міністерства освіти і науки України «Про створення українського центру дистанційної освіти» [4]; «Концепції розвитку дистанційної освіти в Україні» [3], в яких підкреслюється необхідність підвищення освітнього рівня населення і підготовки фахівців високої кваліфікації шляхом упровадження в освітній

процес нових форм навчання, що відповідають тенденції розвитку цивілізації і становлення інформаційного суспільства.

Використання дистанційних технологій у навчальному процесі потребує, перш за все, змін у методиці викладання навчальних дисциплін, оскільки викладач перестає бути єдиним джерелом отримання знань.

З метою з'ясувати, як було організоване дистанційне навчання математики в умовах вимушеного довготривалого карантину та які труднощі виникли у вчителів під час його проведення, Національною Академією педагогічних наук України проводилося опитування вчителів математики [7]. Виявилося, що 79.3% вчителів проводили онлайн уроки (в режимі реального часу). Найбільш активно вчителі використовували Zoom (майже 70%). Друге місце посідає Skype (понад 20%), а третє – Google Meet (більше 7%). Опитування показало, що деякі вчителі (менше 1%) використовували інші сервіси, а саме: Viber, Instagram, Jitse meet, Discord, MyOwnConference, Liveboard, Miro, BitPaper. Закономірно, що більшість учителів математики (майже 55%) в режимі онлайн провела менше уроків, ніж було передбачено тижневим навантаженням, оскільки дистанційне навчання не тотожне традиційному. Трохи більше 2% учителів провели більше уроків, ніж визначено навчальним планом. Ймовірно це пов'язано з недостатнім оснащенням електронними засобами учнів і вчителів, особливістю учнівського контингенту, пріоритетами вчителя тощо.

Під час вимушеного карантину на підготовку уроків у режимі дистанційного навчання вчителі математики витрачали більше часу, ніж це робили в умовах традиційного навчання. В особистих бесідах з учителями було з'ясовано, що ще більше часу витрачалося на перевірку різного роду учнівських робіт. Багато вчителів (біля 75%) створювали власний контент для організації дистанційного навчання та активно використовували готові відео з *You Tube* (близько 63%). Водночас на відеоуроки «Всеукраїнської онлайн школи», що транслювались по телевізору, спиралися у своїй роботі трохи більше 33% опитаних учителів.

З'ясовано, що за час карантину 92 % учителів математики опанували нові форми роботи; 68% підвищили рівень своєї комп'ютерної грамотності; 11% покращили атмосферу в класному колективі; 16% покращили стосунки з батьками учнів [7].

Серед проблем, що виникали у процесі дистанційного навчання, вчителі зазначали: технічні (відсутність гаджетів, низька якість Інтернету, неможливість учнів виходити на урок в режимі реального часу); неготовність учнів працювати самостійно; низьку комп'ютерну грамотність учнів; нерівні умови навчання для дітей через різне матеріальне становище; неможливість єдиного вибору засобів

навчання учнів навіть в межах одного класу; неможливість впливати на звуковий фон в квартирі під час уроку (утримувати увагу учнів дуже важко); ускладнену перевірку робіт (фото надзвичайно важко перевіряти); нестачу часу для створення власного якісного контенту; багато звітів, що зменшує час на підготовку до уроків; нестачу емоційного контакту; відсутність редактора формул в тестових оболонках і конструкторах уроку.

Саме тому в умовах дистанційного навчання бажано планувати роботу таким чином, щоб частину навчального матеріалу студенти опановували самостійно, а рівень розуміння та засвоєння навчального матеріалу визначався за допомогою спеціальних тестів. Під час зустрічей в режимі реального часу викладачі мають допомогти студентам систематизувати вивчений матеріал, розібрати проблемні питання та важчі завдання, надати потрібні консультації тощо. Це зменшує емоційне та фізичне навантаження на студентів і викладачів, що зумовлюється особливостями електронних засобів навчання та взаємодією суб'єктів освітнього процесу в режимі онлайн.

У ВСП Львівському автомобільно-дорожньому коледжі Національного університету «Львівська Політехніка» платформою для створення віртуального навчального середовища було вибрано LMS Moodle, безкоштовний програмний продукт з відкритим кодом, який можна модифікувати відповідно до власних потреб.

Електронна форма подачі навчального матеріалу з системою гіперпосилань диктує свої вимоги до структурування та розподілення цього матеріалу. Крім того, формування репродуктивних навичок притаманне традиційному навчанню, таких як запам'ятовування та відтворення, замінюється на розвиток умінь співставлення, синтезу, аналізу, оцінювання виявлення зв'язків, планування, групової взаємодії з використанням дистанційних технологій. Виникає необхідність зміни методики проведення, лекційних, аудиторних практичних занять та удосконалення організації самостійної роботи. Від звичних лекційних та практичних занять необхідно перейти до електронних, в яких широко використовуються мультимедійні засоби. Таким чином, лекції можуть бути представлені не лише в друкованому вигляді, але і в аудіовізуальному з демонстрацією слайдів, відеокліпів, це також можуть бути відеолекції.

Завдання для студентів повинні бути спрямовані на самостійну дослідницьку роботу. Для дистанційного навчання навчальні матеріали повинні бути написані таким чином, щоб зменшити до мінімуму звернення студента до додаткової навчальної інформації. В них також мають бути детальні інструкції по вивченню матеріалу, до організації самостійної роботи. Обов'язковою є наявність контрольних, тренувальних завдань, питань для самоконтролю,

тестових завдань. Окрім того в дистанційному навчанні з'являються нові форми роботи, такі як форум, он-лайн семінар, чат.

Отже, дистанційні технології дозволяють здійснювати ознайомлення, вивчення, засвоєння теоретичного матеріалу, он-лайн обговорення певних тем, проведення проміжного опитування, тестування до початку виконання лабораторних та практичних робіт, пересилання практичних, дослідницьких робіт, їх перевірка, надання коментарів (як викладачем, так і студентами) при оцінюванні роботи, тестування в кінці модуля для визначення рівня засвоєння знань. Дистанційне навчання – це можливість для формування таких якостей: активність, самостійність, самовдосконалення, самоорганізація, самоконтроль, творчість тощо. Найскладніше для викладачів – в обмежений час підготувати якісні матеріали для дистанційного навчання. Для студентів найскладніше – розпланувати свій день та виділити певний час на вивчення того чи іншого предмету. Вони потребують допомоги викладача щодо планування діяльності та мають усвідомлювати, що їхня діяльність контролюється.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту» №1060-XII, із змінами від 11 червня 2008 р. URL : http://www.osvita.org.ua/pravo/law_00/
2. Закон України «Про вищу освіту» №2984-III, із змінами від 19 січня 2010 р. URL : http://www.osvita.org.ua/pravo/law_05/4.
3. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні (затверджено Постановою МОН України 20 грудня 2000р.) URL : <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/OO.html>
4. Наказ Міністерства освіти і науки України №293 від 07.07.2000 р. «Про створення українського центру дистанційної освіти». URL : <http://www.osvita.org.Ua/distance/pravo/Q1.html>
5. Проект постанови Верховної Ради України від 10.10.2008 р. № 3286 «Про затвердження завдань Національної програми інформатизації на 2010 - 2012 роки». URL : http://search.ligazakon.Ua/l_doc2.nsf/linkl/DF2JA00B.html
6. Указ Президента України № 928/2000 від 31 липня 2000 р. «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет і забезпеченню широкого доступу до цієї мережі в Україні». URL : www.office-metodist.com.ua/ecommerce/resource.php?lan=ukr&id=306
7. Уроки карантину: результати та аналіз опитування вчителів математики. URL : http://naps.gov.ua/ua/press/about_us/2244/ (Дата звернення 28.10.2021)

УДК 377.37.352

Стецький Роман, директор
Вищого професійного училища № 20 м. Львова,
аспірант НПУ ім. М. П. Драгоманова, Львів, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ ПІДГОТОВКИ РОБІТНИЧИХ КАДРІВ В УМОВАХ ЦЕНТРУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДОСКОНАЛОСТІ

Анотація. Відновлення престижності робітничих професій є одним з головних викликів нашого суспільства у процесі модернізації професійної освіти. На часі системна модернізація професійної освіти і навчання, що створить передумови для сталого розвитку суспільства, підвищення конкурентоспроможності економіки країни, професійного зростання та самореалізації особистості.

Головною метою цієї модернізації є побудова ефективної системи професійної освіти та навчання як основи економічного добробуту держави, складової сталого розвитку суспільства, запоруки професійної самореалізації та неперервного професійного розвитку особистості упродовж життя відповідно до її інтересів та потреб економіки України.

Ключові слова: підготовка, професія, професійна освіта, робітник.

Stetskyy Roman, director
Higher Vocational School № 20 Lviv,
postgraduate student of NPU. MP Drahomanov, Lviv, Ukraine

ORGANIZATION OF TRAINING OF WORKERS IN THE CONDITIONS OF THE CENTER OF PROFESSIONAL PERFECTION

Abstract. Restoring the prestige of working professions is one of the main challenges of our society in the process of modernization of vocational education. It is time to systematically modernize vocational education and training, which will create the preconditions for sustainable development of society, increase the competitiveness of the country's economy, professional growth and self-realization.

The main purpose of this modernization is to build an effective system of vocational education and training as the basis of economic well-being of the state, a component of sustainable development of society, the key to professional self-realization and continuous professional development throughout life in accordance with its interests and needs.

Key words: training, profession, vocational education, worker.

Розвиток економіки України, який може забезпечити соціально-економічне зростання в умовах удосконалення ринкового середовища, з одного боку, та включення її в світові глобалізаційні процеси, з другого боку, є можливим лише при формуванні якісно нового трудового потенціалу, що має оптимальні

показники фізичного, психічного та соціального здоров'я й містить в своїй структурі високий інтелектуальний і освітньо-фаховий потенціал.

У нових соціально-економічних умовах саме освітньо-фаховий потенціал викликає особливий інтерес, оскільки його якість та рівень розвитку визначатиме креативну здатність та інноваційні можливості фахівців, детермінуватиме перехід до інформаційного суспільства, а, отже, формування сучасних пріоритетів розвитку суспільства та їх реалізацію.

Однак, на початку ХХІ ст. спостерігається погіршення кількісних та якісних характеристик трудового потенціалу, що посилює напругу на загальноукраїнському ринку праці, зумовлює деформації його регіональних та галузевих сегментів, активізує відтік економічно активного населення за межі країни.

У проєкті концептуальних засад реформування професійної освіти «Сучасна професійна освіта» зазначається, що упродовж останніх десятиліть престижність професійної освіти в суспільстві поступово знижувалася через:

- відсутність інвестицій у модернізацію системи професійної освіти;
- невідповідність між попитом і пропозицією, якістю підготовки кадрів і потребами ринку праці у професійних кваліфікаціях;
- недосконалість системи професійної орієнтації та кар'єрного консультування молоді і дорослих.

Кризові явища у професійній освіті посилюються глобальними проблемами та викликами сучасності: демографічний спад як в Україні, так і за кордоном, сплеск робочої міграції, високі соціальні запити молоді щодо привабливості робочого місця, доступність отримання освіти за кордоном, зростання впливу соціальних мереж на вибір роду занять та стилю життя [1].

За результатами соціологічних досліджень встановлено, що сьогодні лише 20% випускників українських шкіл обирають навчання у закладах професійної освіти, притому що в Європі в середньому цей показник становить 40%, а в деяких країнах ЄС сягає 70% [4].

До основних причин виникнення зазначених проблем належать:

- недостатній рівень фінансування сфери професійної (професійно-технічної) освіти та незначні інвестиції у її модернізацію;
- несистемний підхід до вирішення питань розвитку професійної (професійно-технічної) освіти та недостатнє врахування потреб, інтересів, можливостей різних категорій здобувачів освіти залежно від професії, яка здобувається, статі, віку, місця проживання тощо;
- недосконалість системи професійної орієнтації та кар'єрного консультування молоді і дорослих;

- збереження інерції у ставленні до професійної (професійно-технічної) освіти здебільшого як до другорядної ланки освіти, та недостатнє розуміння її ролі як фактора економічного розвитку країни та благополуччя громадян;

- недостатній рівень співпраці та міжсекторальної взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування, закладів професійної (професійно-технічної) освіти з бізнес-сектором, інститутами громадянського суспільства, установами, що співпрацюють з системою професійної (професійно-технічної) освіти, та низький рівень їх спроможності для спільного вирішення актуальних питань розвитку професійної (професійно-технічної) освіти;

- відсутність актуальних деталізованих даних про стан ринку праці;

- невідповідність компетентностей, якими володіють випускники закладів професійної (професійно-технічної) освіти, сучасним вимогам суспільного життя та ринку праці в Україні;

- недостатнє врахування інклюзивності під час організації освітнього процесу у закладах професійної (професійно-технічної) освіти;

- низькі темпи впровадження інновацій у професійній (професійно-технічній) освіті, зокрема щодо цифрових інструментів у роботі зі здобувачами освіти;

- недостатня кількість компетентних фахівців, які працюють у системі професійної (професійно-технічної) освіти (у тому числі молоді);

- застарілість та неефективність програм підвищення кваліфікації для педагогічних працівників та керівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти [3].

Відновлення престижності робітничих професій є одним з головних викликів нашого суспільства у процесі модернізації професійної освіти. На часі системна модернізація професійної освіти і навчання, що створить передумови для сталого розвитку суспільства, підвищення конкурентоспроможності економіки країни, професійного зростання та самореалізації особистості.

Головною метою цієї модернізації є побудова ефективної системи професійної освіти та навчання як основи економічного добробуту держави, складової сталого розвитку суспільства, запоруки професійної самореалізації та неперервного професійного розвитку особистості упродовж життя відповідно до її інтересів та потреб економіки України.

Кінцевим результатом професійної освіти є вмотивовані активні здобувачі кваліфікацій, які прагнуть неперервного професійного розвитку, самореалізації та кар'єрного зростання. Сучасний випускник закладу професійної освіти, на нашу думку, це всебічно розвинена особистість, здатна до вибору індивідуальної

освітньої траєкторії, навчання впродовж життя, розвитку професійної кар'єри, підприємництва та самозайнятості.

Сучасний фахівець це конкурентоздатна та мобільна на ринку праці особистість, яка набуває освітніх та професійних компетентностей відповідно до її інтересів, здібностей, можливостей, потреб економіки та суспільства, це відповідальний громадянин, успішна особистість з активною громадянською позицією, морально-етичними якостями, відповідальна за результати власної діяльності задля сталого розвитку.

Якісна професійна освіта можлива за умови, коли є сучасне освітнє середовище з відповідним обладнанням та інноваційний педагог.

Серед інших викликів є створення ефективної системи багаторівневого управління професійною освітою, оптимізацію мережі, створення нового типу закладів професійної освіти та надання їм автономії, а також розвиток системи державно-приватного партнерства.

Для створення нового іміджу профосвіти, а також підвищення кваліфікації робітників у кожному регіоні планується відкрити Багатофункціональні центри професійної досконалості.

Багатофункціональні центри професійної досконалості (Centers of excellence, далі - Центр) - заклади професійної освіти, що створюються в кожному регіоні у рамках формування єдиного простору професійної освіти [1].

Завдання Центру – сформувати новий імідж сучасної професійної освіти, надавати високоякісні послуги у сфері підготовки кваліфікованих кадрів, забезпечувати набуття фахової передвищої освіти, підвищення кваліфікації, опанування високотехнологічними професіями галузевого чи різногалузевого спрямування, стати **платформою** для об'єднання інтересів та налагодження співпраці закладів професійної освіти, регіональних органів влади й регіональних рад професійної освіти, бізнесу, торгово-промислових палат, галузевих об'єднань, роботодавців, профспілок, здобувачів професійної освіти.

Центри реалізують наступні функції:

- забезпечують здобуття професійних кваліфікацій на всіх рівнях професійної освіти впродовж життя всім категоріям населення із урахуванням гендерної рівності;

- розробляють та упроваджують інноваційні освітні програми, підвищують професійну майстерність здобувачів професійних кваліфікацій;

- визначають критерії результативності внутрішньої системи забезпечення якості, формують взаємну довіру між замовниками, надавачами та здобувачами освітніх послуг завдяки створенню на їх базі системи **зовнішнього оцінювання**

кваліфікацій (кваліфікаційних центрів) як складової частини національної системи моніторингу якості та результативності професійної освіти;

- розвивають соціальне партнерство; забезпечують підвищення кваліфікації педагогічних працівників, майстрів виробничого навчання, наставників, інструкторів; оновлюють та модернізують фахові та педагогічні навички персоналу закладів освіти та наставників з виробництва;

- формують сучасне освітнє середовище закладу, високотехнологічне, із відповідними матеріальними ресурсами, високим рівнем кадрового забезпечення, що моделює чи відтворює умови праці на робочому місці;

- створюють інформаційно-комунікаційний простір професійної освіти регіону, пропагують переваги здобуття професійних кваліфікацій, забезпечують функціонування центрів розвитку професійної кар'єри.

Нова структура професійної освіти забезпечить права здобувачів освіти вільно обирати або змінювати типи закладів освіти, рівні, форми та види здобуття професійної освіти як при первинній професійній підготовці, так і при підвищенні професійних кваліфікацій упродовж життя з урахуванням гендерної рівності та інклюзії.

Відповідно до рішення МОН України на базі Вищого професійного училища № 29 м. Львова буде створено такий центр професійної досконалості.

Нами розроблено Концепцію діяльності Центру, напрями діяльності, обґрунтовано і розроблено його структурну схему.

Академік Н. Г. Ничкало стверджує, що в умовах ринку праці особливої уваги потребують дослідження методологічних і теоретичних проблем професійної освіти. Такі дослідження, спираючись на основні положення теорії пізнання, мають дати обґрунтування професійної педагогіки як науки про загальні й специфічні закони, закономірності, принципи, особливості й умови освіти, навчання, виховання та формування особистості професіонала [2, 45].

На нашу думку, проведення педагогічних досліджень, пов'язаних з обґрунтуванням, розробленням і впровадженням моделі підготовки робітничих кадрів в умовах центру професійної досконалості дозволить вирішити поставлені суспільством запити.

Список використаних джерел:

1. МОН розробило проект концептуальних засад реформування професійної освіти України «Сучасна професійна освіта». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-rozrobilo-proekt-konceptualnih-zasad-reformuvannya-profesijnoyi-osviti-ukrayini-suchasna-profesijna-osvita>.

2. . Ничкало Н.Г. Українські концепції професійної освіти тенденції і перспективи. Теоретико-методологічні засади неперервної професійної освіти. Розділ 1. С. 27–50. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/711255/1/59.pdf>.

3. МОН презентує проект Концепції Державної цільової програми розвитку профосвіти на 2022-2027 роки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mon-prezentuye-proekt-koncepciyi-derzhavnoyi-cilovoyi-programi-rozvitku-profosviti-na-2022-2027-roki>.

4. Сучасна професійна освіта, яка стане інвестицією в особистість, – у МОН представили візію реформи ПТО. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/suchasna-profesijna-osvita-yaka-stane-investiciyeyu-v-osobistist-u-mon-predstavili-viziyu-reformi-ptu>.

Науковий керівник – **М. П. Конельчак**

УДК 377.14

Вікторія Телюк, заступник директора з навчальної роботи,
ВСП «Автомобільно-дорожній фаховий коледж
НУ «Львівська політехніка». Львів, Україна

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СПЕЦІАЛІСТІВ АВТОМОБІЛЬНО-ДОРОЖНЬОЇ ГАЛУЗІ ПРИ ВИКЛАДАННІ ПРЕДМЕТА «ХІМІЯ»

Анотація. У статті розглядаються проблеми формування професійної компетентності під час вивчення хімії студентами автомобільно-дорожнього професійного коледжу.

Ключові слова: компетентність, формування професійних компетенцій, компетентнісний підхід, професійний коледж, студенти, хімія

Viktoriya Teliuk, Deputy Director for Academic Affairs,
SSS Automobile and Road Professional College
at Lviv Polytechnic National University. Lviv, Ukraine

FORMING PROFESSIONAL COMPETENCES OF SPECIALISTS OF AUTOMOBILE AND ROAD INDUSTRY WHILE TEACHING THE SUBJECT «CHEMISTRY»

Abstract. The article deals with the problems of professional competency formation while teaching Chemistry to students at Automobile and Road Professional College.

Keywords: competence, professional competences formation, competence approach, professional college, students, Chemistry

У ХХІ ст. з'явилися нові реалії, які необхідно враховувати у педагогічній практиці. Всесвітня глобалізація поступово проникає у всі сфери суспільного життя, і зокрема, у сферу освіти. Це стосується цілей, змісту, засобів і форм навчання, різних типів і видів навчальних закладів. Освіта розглядається як чинник виробництва, що впливає на продуктивність, а також на можливість залучення капіталів, на розвиток конкуренції та створення робочих місць. Щоб зменшити державні витрати на освіту, вводяться ринкові механізми і цінності, які явно переважають ринкові економічні цілі при підготовці кадрів. Прогрес у науці, техніці й технологіях призвів до того, що, разом із спеціалізацією, автоматизацією, комп'ютеризацією та інтелектуалізацією праці, зросли й розширилися вимоги до особистості: для успішного виконання трудових функцій потрібні організованість, дисциплінованість, постійна готовність до активних дій, емоційно-вольова стійкість, добре розвинуті уява, творче, креативне мислення, пам'ять, система спеціальних знань, умінь і навичок [2, с. 15].

Протягом останніх 15–20 років професійна освіта і професійна підготовка стали одним із найшвидше розвинутих секторів економіки західних країн. Досвід країн з розвинутою ринковою економікою свідчить про пряму залежність темпів удосконалення та розвитку виробництва, його конкурентоспроможність на світовому ринку від рівня професійної підготовки кадрів. Динамічний процес суспільного розвитку тісно пов'язаний із швидкими змінами кількісних параметрів національних систем освіти, зокрема, масовим поширенням обов'язкової середньої, а також вищої освіти, виникненням нових концептуальних підходів до організації, змісту та методів навчання, концептуальних розробок неперервної професійної освіти, яка б могла забезпечити можливість постійного одержання знань, можливість їх практичного використання й подальшого вдосконалення. Мета неперервної освіти полягає у сприянні всебічному розвитку особистості, її самореалізації та самоактуалізації, забезпеченні сприятливих умов для розкриття індивідуальних особливостей особистості [6, с. 150].

Професійна компетентність людини є складовою життєвої компетентності. Професійна компетентність складається з професійних знань і професійного мислення; професійних вмінь і навичок, практичного досвіду використання отриманих знань у конкретних ситуаціях; особистісних якостей (професійна творчість, зацікавленість у результатах своєї роботи, позитивна мотивація, ініціатива, прагнення до професійної самореалізації тощо). Бути компетентним – значить уміти мобілізувати в даній ситуації набуті знання і досвід. Тому показником освіченості випускника є не тільки засвоєння певного обсягу знань,

а й здатність використовувати їх у реальних умовах, аналізувати нову інформацію, самостійно приймати рішення, виконувати певні професійні й соціальні функції.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень свідчить, що проблемі шляхів формування професійних компетентностей були присвячені роботи В. П. Бездухова, М. К. Будникова, О. М. Дахіна, Б. Д. Ельконіна, А. К. Маркова та ін. До питань прогнозування та обґрунтування компетентностей, які забезпечать успішність професійної діяльності в майбутньому, звертаються вітчизняні й зарубіжні науковці В. А. Болотов, А. В. Василюк, А. Goldman, І. О. Зимня, Н. В. Кузьміна, М. М. Нечаєв, О. В. Овчарук, О. І. Пометун, Н. В. Щербак та ін. Деякі дослідники виокремлюють найбільш універсальні, притаманні будь-якій професійній діяльності, компетенції. Це – ціннісне ставлення до діяльності (як конкретно-професійної, так і людства взагалі), специфічне мислення (вроджене чи спеціально вироблене), соціальні компетентності, здатність до опанування нових знань, конструктивна віртуальна взаємодія, уміння працювати з інформацією, навички проектної діяльності, співпраця зі штучним інтелектом, особисті особливості [5].

Компетентнісний підхід у навчанні передбачає формування вмотивованої компетентної особистості, здатної: швидко орієнтуватися в інформаційному просторі, що динамічно розвивається й постійно оновлюється; одержувати, використовувати, створювати різноманітну інформацію; виявляти самостійність у постановці завдань та їх вирішенні; приймати обґрунтовані рішення, вирішувати проблеми на основі отриманих знань, умінь і навичок, брати на себе відповідальність за отриманий результат; активно й зацікавлено пізнавати світ, усвідомлювати цінність знань, науки, творчості; усвідомлювати важливість освіти й самоосвіти для життя та діяльності; навчатися протягом усього життя, застосовувати отримані знання на практиці.

Випускники закладів технічної освіти автомобільного спрямування повинні бути готові працювати в умовах постійного оновлення конструкцій і систем з урахуванням світових тенденцій розвитку транспортних засобів. Це мають бути дієві, конкурентоспроможні робітники з сучасним рівнем професійної компетентності, мобільності, готовності до впровадження нових технологій у автомобільну промисловість.

Вирішення проблеми реалізації компетентнісного підходу в процесі навчання хімії у фаховому коледжі передбачає розробку методичних засад компетентнісного підходу до формування хімічних понять, розвитку знань, умінь і навичок, набуття практичного досвіду [4]. Предметну компетентність з хімії розглядаємо як загальну здатність людини адекватно діяти у реальних

ситуаціях, ефективно вирішувати актуальні проблеми, які передбачають оперування такими поняттями, як хімічний елемент, речовина, хімічне явище, хімічне виробництво тощо.

Розвитку зацікавленості студентів сприяє використання на заняттях з хімії таких інтерактивних методів, як «Коло ідей» та «Мікрофон», мета яких полягає у залученні всіх студентів до обговорення поставленого питання. Щоб швидко включити студентів у діяльність, підвищити мотивацію до навчання, надати можливість удосконалювати вміння чітко й лаконічно висловлювати власну думку, використовується прийом «Незакінчені речення».

Ще одним видом діяльності на заняттях з хімії є навчальна гра – особливим чином організоване заняття, “виключно складний, психологічно насичений вид діяльності, здатний забезпечити помітне вдосконалення ... мислення, підвищення його швидкості й глибини” [3, с. 111]. Як правило, гра спрямована на закріплення навчального матеріалу, його творче осмислення, поєднання набутих знань із реальним життям. Особливе значення має заключна частина гри: обговорення, аналіз співвідношення гри з реальністю, а основним позитивним результатом гри є те, що вона дозволяє отримати практичний досвід, який неможливо передати словами і який з’являється лише під час активної дії, пошуку самостійних рішень; а також запобігає багатьом помилкам у реальній діяльності, оскільки під час гри розкриваються проблеми й труднощі, які можуть виникнути в реальній дійсності. Використання кросвордів теж якісно впливає на процес навчання та рівень засвоєння навчального матеріалу. Можна використовувати стандартний кросворд, який передбачає відповіді на поставлені запитання, а можна студентам повідомити ключове слово і кількість літер у певних словах і поставити завдання встановити, що означають зашифровані слова.

Важливу роль у формуванні ключових компетентностей студента відіграє метод проектів, спрямований на творчу самореалізацію особистості в процесі самостійної роботи, оскільки потребує самостійного здобуття знань або застосування набутих, набуття умінь у виконанні практичних дій. Проекти, як правило, виконуються в групах. Під час групової роботи на занятті студенти із пасивних учасників перетворюються на активних суб’єктів власного навчання, відтворюють засвоєні знання, пояснюють їх один одному, здійснюють перевірку, ознайомлюються із новітніми досягненнями науки, заповнюють таблиці, пропонують власні проекти. Така групова робота дає можливість для реалізації індивідуального підходу до навчання, крім того створюється атмосфера дружнього спілкування, творчості, відповідальності за доручену справу.

Отже, зміст хімічної освіти у фаховому коледжі має спиратися на такі вихідні положення:

- орієнтацію на студента як суб'єкта освіти;
- концепцію чотирикомпонентного змісту освіти (знання, способи діяльності, досвід творчої діяльності, досвід емоційно-ціннісного ставлення);
- психологію навчального процесу;
- тенденцію розвитку сучасної хімічної науки;
- трактування хімічних знань не тільки як складової професійної компетенції, але як елемента загальної культури людини [1].

Список використаних джерел

1. Аксьомова О. Адаптивна система навчання: використання комп'ютерних технологій в 11-му класі суспільно-гуманітарного профілю/ Хімія. Шкільний світ. 2016. Січень (2). С. 6–12.
2. Дубовик О. В. Формування технологічних компетенцій у процесі професійної підготовки у США : методичні рекомендації. Львів, 2015. 49 с.
3. Заика Е. Учитесь мыслить, играя. Наука и жизнь. 1991. № 4. С. 108-111.
4. Кононенко Н. Мультимедіа на уроках хімії. Біологія і хімія в школі. 2016. № 4. С. 38–39
5. Сас Н. М. До питання про компетентності випускників ВНЗ майбутнього Впровадження компетентнісного підходу у процесі підготовки майбутніх фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» : зб. наук. пр. / Редкол.: С. І. Михайлов (гол.) та ін. Ірпінь, 2018. С. 36-38
6. Dubovik O. V. Common and Different Features in VET of Ukraine and the USA. The European Scientific and Practical Congress "Global scientific unity 2014". Scientific and Practical Edition : Prague (Czech Republic) 26-27th of September 2014. Publishing Center of the International Scientific Association "Science and Genesis", Copenhagen, 2014. Vol. 3. P. 149-154.,

УДК 377.14

Юрій Якімець, заступник директора з навчально-виробничої роботи,
ВСП «Автомобільно-дорожній фаховий коледж
НУ «Львівська політехніка». м. Львів, Україна

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ТЕХНІКІВ-МЕХАНІКІВ АВТОДОРОЖНЬОЇ ГАЛУЗІ В ПРОЦЕСІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. У статті аналізуються проблеми підготовки майбутніх техніків-механіків автодорожньої галузі в процесі дистанційного навчання

Ключові слова: підготовка, техніки-механіки, автодорожня галузь, дистанційне навчання

*Yuriy Yakimets, Deputy Director for Education and Production Affairs,
SSS «Automobile and Road Professional College»
at Lviv Polytechnic National University. Lviv, Ukraine*

PROBLEMS OF TRAINING FUTURE TECHNICIANS-MECHANICS OF THE ROAD INDUSTRY IN THE PROCESS OF DISTANCE LEARNING

Abstract. *The article analyzes the problems of training future technicians-mechanics of the road industry in the process of distance learning*

Keywords: *training, technicians-mechanics, road industry, distance learning*

Сучасні виробництво та сфера обслуговування потребують компетентних фахівців, яким притаманні високий рівень фундаментальної та вузько професійної підготовки, тому в останні роки помітно зросли вимоги роботодавців до професійної підготовленості майбутніх фахівців – оволодіння навичками самостійного пошуку інформації, активного застосування набутих знань і умінь для вирішення виробничих завдань, а також до розвитку інтелектуальних і ділових якостей, комунікативних навичок і дослідницьких здібностей працівників, їхньої соціальної адаптованості тощо. Випускник фахового коледжу нині має володіти не лише системною сукупністю знань, умінь і навичок, а й творчо та відповідально ставитись до виконання своїх професійних обов'язків. Отже, виникає потреба організації навчального процесу таким чином, щоб професійне становлення студентів фахових коледжів було спрямоване не лише на засвоєння базових знань, умінь і навичок, а й на розвиток творчих здібностей студентів, їхніх професійно значущих якостей.

Проблема професійної підготовки майбутніх фахівців є предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема активно досліджуються проблеми формування професійної компетентності фахівців різних галузей виробництва (Д. Костюк, С. Літвинчук, Е. Луговська, О. Паржницький та ін.).

За даними Міністерства інфраструктури України нині автомобільна транспортна система України налічує більше 9,2 млн. транспортних засобів, у тому числі: 6,9 млн. легкових автомобілів, біля 250 тис. автобусів, 1,3 млн. вантажних автомобілів, понад 840 тис. одиниць мототранспорту. На ринку комерційних перевезень здійснюють підприємницьку діяльність майже 33,4 тис. перевізників, які використовують більш 142 тис. транспортних засобів [5]. Відповідно зростає й необхідність підготовки фахівців із технічного обслуговування і ремонту автомобільного транспорту, які володіють сучасними методами організації та планування роботи, експлуатації, технічного

обслуговування і ремонту автомобільного транспорту та які здатні знаходити швидкі оптимальні рішення в складних виробничих ситуаціях. На зміну традиційним вузькоспеціалізованим професіями приходять професії широкого профілю, що дозволяють поєднувати функції управління, регулювання й обслуговування механізованих і автоматизованих систем.

Разом з цим, результати опитування роботодавців свідчать, що приблизно більше половини автотранспортних підприємств нашої країни відчують проблеми, пов'язані з кадровим забезпеченням фахівцями-техніками, що мають середню професійну освіту за спеціальністю 274 «Автомобільний транспорт» спеціалізація «Обслуговування та ремонт автомобілів і двигунів», а також з недостатнім рівнем кваліфікації фахівців, що працюють на цих підприємствах. Так, 71 % роботодавців оцінюють рівень знань, умінь і навичок випускників ЗП(ПТ)О як посередній, лише 26 % опитаних респондентів дають високу оцінку професійній підготовці випускників, а 3 % зазначають, що їхній рівень дуже низький. При цьому значна частка роботодавців вважає, що новий персонал (65 %) потребує додаткового навчання, особливо працівники робітничих професій (54 %). Це ще раз підтверджує той факт, що роботодавці висувають суворі вимоги до якості підготовки майбутніх працівників [4, с. 127-128].

Роботодавці й система професійної освіти опинилися перед проблемою різкої невідповідності між попитом і пропозицією кваліфікованих робітників на ринку праці. За ситуації високої непрогнозованості появи нових робочих місць з гідними умовами оплати (за спеціальностями, кваліфікаціями), дефіциті трудових ресурсів, що посилюється, все частіше виникають локальні перекоси притоку – відтоку кваліфікованого персоналу. Серед причин цього, як зазначають дослідники, різна динаміка процесів підготовки за видами і сферами трудової діяльності, галузями, спеціальностями, регіонами, і випуском на ринок праці випускників системою професійної освіти та їх прийомом на роботу роботодавцями, а також нерівномірною академічною мобільністю і мобільністю трудових ресурсів [2, с. 54; 3, с. 7]. Основним критерієм, що висувають роботодавці до претендентів на робочі місця, є трудовий досвід і рівень кваліфікації. Зміст і рівень якості навчання часто не задовольняє потреб роботодавців. Ця незадоволеність пов'язана, перш за все, з великою тривалістю навчання, перевантаженістю програм предметами, які не мають безпосереднього відношення до майбутньої трудової діяльності, а також недостатнім рівнем практичних навичок випускників. Роботодавці потребують фахівців, що володіють високим рівнем професійної компетентності, у тому числі навичками організаційної, управлінської та виховної роботи в колективі, які усвідомлюють відповідальність за результати своєї професійної діяльності, мають стійку

громадянську позицію, сформований науковий світогляд, високий рівень професійної і загальної культури. Це зумовлює необхідність удосконалення змісту підготовки техніків-механіків автотранспортної галузі.

Крім того, зазначимо, що освітньо-професійна програма (ОПП) підготовки фахівців-автомеханіків розроблена для техніки, яка базується на виробничих технологіях минулого століття. Це також є причиною того, що випускники не володіють системою необхідних професійних умінь, які б відповідали вимогам роботодавців. При переході з масового виробництва на ширшу спеціалізацію зростає спектр робіт, що потребує формування додаткових професійних компетенцій. Тому поруч із традиційними підходами до змісту навчання необхідно застосовувати інноваційні підходи, які формують у студентів такі знання, вміння та навички, які зможуть задовольняти постійно змінні вимоги до професійних якостей техніків-механіків автотранспортної галузі.

Сучасні автомобілі – це складні системи, які потребують постійного технічного огляду в процесі експлуатації та ремонту. Тут справа не лише в економічній доцільності використання автотранспортного засобу, а й у додержанні правил безпеки при його використанні. Це також підвищує вимоги до професійної діяльності майбутнього фахівця. На виробництві, станціях технічного обслуговування потрібно вирішувати цілий ряд технічних завдань, кожному з яких відповідає певна система знань і вмінь. Крім того, існують вимоги до якостей випускника як соціальної особистості, адже на виробництві вирішуються не лише суто виробничі питання, а й питання етики, психології, соціальних наук тощо. Таким чином, сучасний ринок праці висуває нові вимоги до якості підготовки випускників коледжів. Серед них: ґрунтова фундаментальна підготовка (математика, фізика, хімія, гуманітарні науки); високий рівень фахової підготовки; комп'ютерна грамотність; знання основ психології, бізнесу та менеджменту; готовність до постійного самовдосконалення та навчання впродовж життя, готовність використовувати набуті знання під час професійної діяльності [1].

Окрім вище окреслених проблем, в умовах вимушеного довготривалого карантину через пандемією COVID-19 виникла потреба в організації дистанційного навчання, що потребувало, перш за все, змін у методиці викладання навчальних дисциплін.

У ВСП Львівському автомобільно-дорожньому коледжі Національного університету «Львівська Політехніка» платформою для створення віртуального навчального середовища було вибрано LMS Moodle, безкоштовний програмний продукт з відкритим кодом, який можна модифікувати відповідно до власних потреб. За допомогою віртуального навчального середовища вдалося

забезпечити студентів структурованим, у відповідності до навчального плану, методичним забезпеченням; оперативно оновлювати методичне забезпечення у відповідності до постійних модифікацій навчальних планів; якісно й з мінімальними затратами часу на перевірку проводити контрольні заходи з різноманітними видами тестів і завдань; оперативно отримувати поточну інформацію про успішність і активність студентів під час роботи у віртуальному навчальному середовищі.

Загалом, у підготовці фахівців автотранспортної галузі серед найважливіших проблем можна виділити: складність організації практичного навчання; обмежений доступ до складних технічних засобів і технологій; відсутність навчальних посібників і підручників, що відповідають сучасному рівню розвитку техніки і технологій; незадоволеність роботодавців рівнем професійної компетенції майбутніх фахівців; необхідність перепідготовки випускників при влаштуванні на роботу.

Список використаних джерел

1. Балакін В. Г. *Реалізація міжпредметних зв'язків та формування технічного мислення в процесі підготовки техніків-механіків у закладі ступеневої професійної освіти. Підготовка фахівців у системі професійної освіти: проблеми, технології, перспективи : матеріали Всеукр. наук.-метод. конф., м. Кривий Ріг, 9-10 квітня 2009 р. Кривий Ріг : Видавничий центр КТУ, 2009. С. 338–341.*
2. Дідківська О. Г. *Оцінювання конкурентоспроможності випускників системи професійної освіти в Україні : дис. ... канд. економ. наук : 08.00.07 / Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи. Київ, 2015. 251 с.*
3. *Освіта України – 2012 : Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України у 2012 році / Уклад.: О. А. Удод, К. М. Левківський, В. П. Погребняк, О. В. Дашковська, Д. Б. Панасевич, А. К. Солоденко. Київ, 2013. 416 с.,*
4. *Статистичні дані по галузі автомобільного транспорту. URL : <https://mtu.gov.ua/content/statistichni-dani-po-galuzi-avtomobilnogo-transportu.html> (Дата звернення: 29.10.2021).*
5. Якімець Ю. М. *Формування проєктувальних умінь у майбутніх техніків-механіків автотранспортної галузі в процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Львів. 2019. 252 с. URL : https://ldubgd.edu.ua/sites/default/files/3_nauka/svr/04/disert_yakimec_yu.m._2.pdf*

УДК 81'276.6:811.161.2

*Гасюк Г. Г., викладач української мови
Львівська медична академія імені Андрія Крупинського
м. Львів, Україна*

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

***Анотація.** У статті розглянуто процес формування комунікативної компетентності студентів під час вивчення української мови. З'ясовано значення та вимоги до комунікативної компетентності. Визначено рівні мовної культури, вплив комунікативної компетентності на успіх у майбутній професійній діяльності.*

***Ключові слова:** компетентність, комунікативна компетентність, мовна компетенція, мовленнєва комунікація, мовна культура.*

*Hasyuk H. H., teacher of the Ukrainian language
Andrei Krupinsky Lviv Medical Academy
Lviv, Ukraine*

FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE DURING THE STUDY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

***Abstract.** The article considers the process of formation of communicative competence of students during the study of the Ukrainian language. The meaning and requirements for communicative competence are clarified. The levels of language culture, the influence of communicative competence on success in future professional activity are determined.*

***Keywords:** competence, communicative competence, language competence, speech communication, language culture.*

Стратегія розвитку вищої освіти визначає місце вищої освіти в суспільстві й економіці країни через формулювання місії та візії, основні стратегічні й операційні цілі та завдання щодо їх досягнення, механізм реалізації та моніторингу, очікувані результати та способи їх вимірювання.

Як йдеться в «Стратегії вищої освіти України», «швидкі зміни, які відбуваються у суспільстві, технологіях, знаннях, вимагатимуть у майбутньому від фахівців здатності до пристосування, опанування нових навичок, професій, креативності» [3, с. 30].

Зазначається, що в майбутніх структурах освітніх програм найбільш актуальним є набуття універсальних компетентностей, до яких включають

вміння вчитися, опрацьовувати інформацію, швидко опановувати нові технології, здатність до критичного мислення та креативного підходу до завдань.

Актуальності набувають також навички системного мислення, програмування, міжгалузевої комунікації, вміння працювати в умовах невизначеності, мультикультурність і володіння декількома мовами, екологічність мислення, мультифункціональність.

Оскільки в цифровому суспільстві відбувається поширення спілкування засобами електронних носіїв, це призводить до нівелювання живого розмовного спілкування.

Метою нашої статті є розгляд процесу формування комунікативної компетентності студентів під час вивчення української мови відповідно до етапів становлення та розвитку мовної особистості.

У сучасному суспільстві гуманізації навчання особистісно-орієнтований підхід до навчання та виховання трансформується у компетентнісний підхід, але у центрі уваги залишається особистість студента.

Оновленій державі суспільству потрібні спеціалісти, які можуть самостійно мислити, здатні до самореалізації на основі об'єктивної самооцінки. Тому головним завданням вищого навчального закладу можна вважати розкриття потенційних можливостей і здібностей студентів, їх підготовку до професійного життя.

Компетентнісний підхід до навчання реалізується в сучасній освіті поряд з традиційними та інноваційними підходами.

ЗУ «Про вищу освіту» термін «компетентність» тлумачить як динамічну комбінацію знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання.

Навчання на основі компетентнісного підходу формує у студентів якості для реалізації професійної діяльності, які необхідні для ринку праці, а критерії та параметри оцінки результатів освіти уніфікуються і виражаються у термінах і результатах, які можуть бути інтерпретовані і враховані у будь-якому освітньому закладі будь-якої країни.

Візьмемо за базове тлумачення терміну «комунікативна компетентність» як один із компонентів життєвої компетентності, що формується завдяки сукупності здатностей на основі ефективного спілкування, а саме: володіння рідною та іноземними мовами, знання, вміння та навички, пов'язані із застосуванням засобів комунікації [2].

Щоб сформувати у студентів комунікативну компетентність, важливо навчити їх оволодівати мовленнєвими вміннями й навичками, без яких неможливий процес спілкування; сукупністю знань про норми й правила ведення природної комунікації.

В основі комунікативної компетенції під час вивчення української мови закладені розвиток творчості та загальнокультурного світогляду студентів; формування важливих навичок мовно-розумової діяльності та міжособистісного спілкування. Для реалізації цих завдань необхідно передбачити умови, при яких студенти братимуть активну участь в навчальному процесі.

Необхідно врахувати, що в інформаційному суспільстві професійна особистість зобов'язана швидко сприймати будь-яку форму мовлення, аналізувати необхідну інформацію, ініціювати та проводити діалоги, управляти мовленнєвими комунікаціями в межах своєї компетентності тощо.

Завдання викладача української мови полягає в забезпеченні формування мовленнєвої компетентності студентів, вироблення у них умінь і навичок користуватися засобами мови, розвитку різних видів мовленнєвої діяльності, що доцільно здійснювати під час вивчення рідної мови.

Ціллю викладача має слугувати формування національно-мовної особистості, яка характеризувалася б свідомим ставленням до мови, розвиненим мовленням, мисленням, інтелектом та володіла б вміннями й навичками вільно, комунікативно доцільно користуватися засобами мови, тобто забезпечує належний рівень комунікативної компетентності. Низький рівень сформованості комунікативних умінь і навичок студентів, неналежна мотивація навчання зумовлюють посилення актуальності формування комунікативної компетентності.

Важливим компонентом комунікативної компетенції є мовна компетенція.

Мовна особистість вважається сформованою, якщо в процесі становлення та розвитку проходить кілька етапів. Перший етап – рівень мовної правильності (передбачає вироблення орфоепічних, орфографічних, пунктуаційних навичок, вміння будувати речення, нескладні типові тексти і користуватися ними). Другий рівень – рівень інтеріоризації (навички вправлятися із засобами мови, знати основні форми усного та писемного спілкування, орієнтуватися на стилях). Третій рівень – рівень насиченості мовою, тобто мова набуває точності, виразності, логічності.

Четвертий рівень – рівень адекватного вибору, що є рівнем комунікативної досконалості. Наступні рівні – володіння фаховою метамовою (володіння терміносистемами, фразеологією, композиційно-жанровими формами

текстотворення, мовними формулами); рівень мовного іміджу соціальних ролей. Вони є найвищими рівнями формування мовної особистості й мовної культури.

Формування професійної мовної компетенції залежить від професійних знань і володіння понятійно-категоріальним апаратом певної професійної сфери та системою професійних термінів; досконалого володіння сучасною літературною українською мовою; вмілого використання мовних стилів і жанрів; знання етикету використання мовних формул у процесі професійного спілкування; уміння працювати з різними типами, видами, потоками текстової інформації українською мовою на різних каналах її передавання; вміння знаходити, вибирати, сприймати, аналізувати, інтерпретувати та використовувати інформацію професійного спрямування; уміння швидко оцінювати комунікативну ситуацію і на високому професійному рівні приймати рішення та планувати комунікативні дії [2].

Отже, оскільки особливістю компетентнісного підходу є осучаснена мета навчання, визначальним вважаємо процес адаптації до неї всіх складових освітнього процесу. Саме за умови охоплення всього педагогічного процесу можна досягти формування комунікативних компетентностей студентів як інтегрованого результату навчання. Від багатства словникового запасу, рівня культури мови і техніки мовлення суттєво залежать професійна майстерність, імідж та успіх особистості в майбутній професійній діяльності.

Список використаних джерел:

1. *Компетентнісний підхід у вищій школі : світовий досвід / укладач Л. Л. Антонюк. К., 2016. 66 с.*
2. *Мовленнєва компетентність та культура мовлення педагога: специфіка, недоліки, шляхи удосконалення. URL : <https://cutt.ly/RTqcyIH>*
3. *Стратегія вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>. С. 30.*

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 159.942 (076)

*Ірина Матійків, канд. психол. наук, ст. наук.. співроб.,
Львівський навчально-науковий центр професійної освіти
НПУ імені М.П. Драгоманова, м. Львів, Україна*

СУЧАСНИЙ ПСИХОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ У РОБОТІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

Стаття присвячена висвітленню авторських розробок психологічного інструментарію для психологів, бізнес-тренерів, менеджерів з персоналу, коучів, тренерів з особистісного зростання, соціальних працівників, педагогів, вихователів, ведучих психологічних ігор.

***Ключові слова:** професійна освіта, професійна компетентність психолога, психологічний інструментарій, метафоричні асоціативні карти.*

*Iryna Matiykiv, PhD (Psychol. Sc.), Senior Researcher,
Lviv Educational and Research Center for Vocational Education
Dragomanov NPU. Lviv, Ukraine*

MODERN PSYCHOLOGICAL TOOLS IN THE WORK OF A PRACTICAL PSYCHOLOGIST

The article is devoted to the coverage of the author's working of psychological tools for psychologists, business coaches, personnel managers, coaches, personal growth coaches, social workers, teachers, educators, leading psychological games.

***Keywords:** professional education, professional competence of a psychologist, psychological tools, metaphorical associative cards.*

Актуальним завданням сучасної освіти є фахова підготовка психолога, професійна компетентність якого відповідала б європейським стандартам та потребам суспільства. У процесі професійного становлення під час навчання у вищому навчальному закладі (ВНЗ) майбутній психолог має оволодіти системою різних умінь для здійснення діагностичної, корекційної, розвивальної, експертної, консультативної, управлінської, а також викладацької та науково-дослідної (для ОКР «Магістр») професійної діяльності.

Формування професійної компетентності майбутніх психологів потребує розвитку їхньої особистісної готовності до майбутньої діяльності (сформованість ціннісно-мотиваційної сфери, позитивне ставлення до майбутньої діяльності, самостійність, відповідальність, адекватна самооцінка,

асертивність поведінки, об'єктивність, конгруентність, комунікативна толерантність, емпатійні здібності, емоційна стійкість, урівноваженість, цілеспрямованість тощо). Адже основним інструментом діяльності психолога є його особистість. Саме через свою особистість психолог чинить цілющий вплив на клієнтів. Не менш важливе значення має функціональна готовність психолога, тобто володіння психологічним інструментарієм та технологіями, техніками, методами, необхідними для виконання різних видів професійної діяльності.

Стаття присвячена висвітленню авторських розробок психологічного інструментарію, який розширює можливості як індивідуального консультування так і групової роботи, поліпшує якість психологічної послуги, значно полегшує роботу фахівця. Призначений для психологів, бізнес-тренерів, менеджерів з персоналу, коучів, тренерів з особистісного зростання, соціальних працівників, педагогів, вихователів, ведучих психологічних ігор, а також для всіх, хто прагне до особистісного зростання та поліпшення якості власного життя. Впровадження сучасного психологічного інструментарію у процес професійної підготовки майбутніх фахівців має важливе значення не тільки для їхнього особистісного розвитку, а й для підвищення рівня засвоєння навчального матеріалу та якості професійної освіти загалом.

Психологічний інструментарій буде корисним:

- у процесі індивідуальних консультацій, коучингових сесій;
- під час проведення соціально-психологічних та бізнес-тренінгів, тренінгів особистісного зростання, командного коучингу, інтерактивних занять, виховних годин для учнів тощо;
- для активізації обміну досвідом між учасниками навчального процесу;
- для управління динамікою групи в процесі проведення заняття;
- при розробленні нових тренінгів та інтерактивних занять;
- для формування емоційно-доцільних життєвих переконань тощо.

Далі пропонуємо короткий опис авторських розробок.

Колода «Управляю собою» містить 90 карток з психологічними техніками, серед яких 30 комунікативних прийомів, 30 тілесних практик, 30 технік управління емоціями. Запропоновані техніки охоплюють фізичну, емоційну, ментальну, духовну та комунікативну сфери життя людини і дають змогу дослідити й краще зрозуміти та гармонізувати себе; поліпшити уміння управляти своєю поведінкою, емоціями, думками; налагоджувати й підтримувати комфортні стосунки, вибудовувати психологічні кордони [5, с. 96-120].

Картки цієї колоди і рекомендації-підказки уможливлють опрацювання різних тем і пошук відповідей на важливі запитання, наприклад такі:

«Як спілкуватися з агресивно налаштованим співрозмовником?», «Як нейтралізувати негативні емоції співрозмовника?», «Як сказати собі «Стоп» і зупинитися?», «Як захотіти робити те, що «повинен» робити?», «Як позбутися самоїдства і почати цінувати себе?», «Як говорити про свої емоції й почуття, повідомляти про свої бажання та потреби?», «Як коректно відмовити іншій людині без сумних наслідків?», «Як спрямувати енергію негативних емоцій у конструктив?», «Як відпускати неприємні ситуації?», «Як себе мотивувати, заохочувати?».

Колода *«Дари мудрості»* містить 140 карток з ресурсними висловами. Вишуканість цих висловів у тому, що вони пробуджують емоції, енергію, досвід; спонукають до роздумів та осмислення; делікатно натякають на те, як краще досягти бажаного або владнати ситуацію [2]. Цей психологічний інструментарій дає змогу:

- поліпшити емоційний стан особистості, створити простір позитивного налаштування й комфортної взаємодії;
- створити інтригу (на початку тренінгу, для вступу у нову тему, перед виконанням вправи);
- розрядити напружену ситуацію, запропонувавши витягнути карточку як відповідь на запитання «На що нам звернути увагу, щоб владнати цю ситуацію?»;
- підвести до обговорення складного питання, започаткувати дискусію;
- завершити тренінг або консультацію позитивним акцентом, нотками віри в себе, в інших, у майбутнє.

У висловах колоди *«Дари мудрості»* кожен знаходить подарунок – відповідь на своє запитання!

Психологічний інструментарій *«Магія запитань»* спрямований на набуття компетенцій формулювати та використовувати відкриті трансформаційні запитання. Містить 130 карток із запитаннями, які дають змогу уточнити ситуацію, виявити перешкоди на шляху до бажаного, знайти альтернативні шляхи владнання конфліктної ситуації та обрати найкращий, спланувати дії й наповнитися внутрішньою силою для досягнення цілей. Здебільшого колода містить трансформаційні запитання, що пробуджують креативне мислення та допомагають знайти найкраще рішення, «запалюють вогонь віри» у власні сили, наснажують до змін і мобілізують енергію для руху вперед [1].

Психологічний інструментарій *«Арифметика емоцій»* містить 130 карток з назвами емоцій, почуттів, станів. Застосовується для розвитку емоційного інтелекту, – умінь усвідомлено управляти собою, розуміти емоції інших людей, позитивно впливати на емоційну атмосферу контакту, а також емпатії, емоційної

гнучкості, креативності тощо. Ця колода містить картки з назвами різних емоцій, почуттів і станів: від смутку, страху, гніву, недовіри і втоми до неприхованого щастя, надії, і спонтанної радості. Допомогає краще зрозуміти свій емоційний світ та інших, взнати щось нове, цікаве й корисне.

Психологічний інструментарій «Шеніт емоцій» містить дві авторські схеми «Цикл екологічного проживання і відреагування емоції», «Що робити з емоціями?» і шістнадцять двосторонніх карток. З одного боку кожної картки є назва емоції, з іншого – її «повідомлення» до людини, що переживає цю емоцію. Цінність такої інформації в тому, що людина починає краще розуміти і свій емоційний світ, і інших людей; здобуває навичку усвідомлено й екологічно проживати емоції; налагоджує контакти не тільки зі своїми емоціями, а й із глибинними потребами.

Цей психологічний інструментарій дає змогу:

- навчитися чути й розуміти сигнали або повідомлення, які «нашіптують» емоції;
- зрозуміти, які відмінності між усвідомленим і неусвідомленим емоційним відреагуванням;
- навчитися «проживати емоції», завдяки цьому зберігати своє здоров'я і стосунки;
- усвідомлено використовувати енергію емоцій для вирішення життєвих завдань;
- знаходити шляхи подолання стресових станів;
- розвивати здібності у спілкуванні на рівні емоцій і емоційного самовираження;
- відновлювати джерела сили, зміцнювати внутрішні опори;
- дослідити емоційні аспекти життя і психіки людини, які вона не зовсім усвідомлює та ін.

Все більшої популярності у світі набуває такий інструмент впливу як метафоричні асоціативні карти (МАК). Це універсальний психологічний інструмент, який базується на метафорі та апелює до підсвідомості людини і застосовується для діагностики, корекції, розвитку, розкриття творчих здібностей та коучингу [4, с. 21]. МАК – це набір картинок, на яких зображено людей, їх взаємодію, життєві ситуації, пейзажі, тварини, предмети побуту, абстракції, стихії тощо.

Метафоричні карти є ключем до підсвідомості людини; це двері, за якими живе подія, враження, людська історія. Двері можуть бути закриті на великий і вже заіржавілий замок, а карта, ніби ключ допомагає відкрити їх [3, с. 6–11].

Метафоричні карти використовуються як діагностичний інструмент для консультаційної роботи (індивідуальні консультації, консультування подружніх пар із запитом щодо налагодження, корекції, оновлення стосунків); проведення навчальних інтерактивних занять і тренінгів.

Колода МАК «Танець життя» є унікальним інструментом дослідження життєво важливих тем через метафору танцю; дає змогу зануритися у внутрішній світ, краще зрозуміти себе й інших; дослідити ті аспекти життя і психіки, які не зовсім усвідомлюються; налагодити місток між емоційними світами двох людей; вдосконалити вміння відкрито обговорювати комунікативні проблеми, слухати і розуміти один одного, говорити про свої бажання і потреби партнера; вирішувати життєві завдання і конфліктні ситуації на символічному рівні та переносити досвід у реальність. Зрештою, просто дізнатися про щось нове та цікаве й отримати задоволення від роботи над собою. Картки з посланнями-запитаннями полегшують пошук виходу з ситуації, що склалася, і є орієнтиром у роботі над собою.

Інтерпретуючи побачене на картинці, людина насправді розповідає про себе, і з цієї розповіді стає зрозумілим, яка система її цінностей, чого вона боїться та у що вірить, як сприймає себе – як спостерігача, потерпілу особу або як господаря життя, які перешкоди зустрічаються на її шляху, як вона їх долає, звідки черпає життєві сили. Колода є ресурсною, вона несе в собі емоційний заряд для позитивних змін, відновлення емоційних станів, пробудження внутрішніх ресурсів та ін.

Застосування розробленого нами психологічного інструментарію сприятиме активізації та отриманню задоволення від роботи над собою, пізнання нового, спілкування з іншими та обміну досвідом з ними. Результатом такої діяльності є глибокі усвідомлення, конструктивні особистісні зміни та поліпшення якості засвоєння навчального матеріалу.

Список використаних джерел

1. *Аткинсон М. Мастерство життя: внутрішня динаміка розвитку / М'єрелін Аткинсон, Рає Т. Чойс ; пер. з англ. — М. : Альпіна Паблішер, 2012. — 214 с.*
2. *Афоризми [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://aphorism.org.ua/search.php>*
3. *Блінов О. А. Метафоричні асоціативні карти як сучасний метод психологічної хірургії / О. А. Блінов // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : зб. наук. пр. Київського Національного університету ім. Тараса Шевченка. — Київ. — 2016. — Вип. 4 (29). — С. 6–11*
4. *Верникова Ніка. Метафорическіе асоціативні карти — універсальний інструмент для МАКсимальних результатів. Практическа психологія. — Вінниця : ЧП «ТД «Едельвейс и К», 2014. — 124 с.*

5. Матійків І. М. Тренерська майстерність: теорія і практика. Практикум для тренерів: [метод. посіб.] / Ірина Матійків. — Львів : Сполом, 2021. — 224 с.
6. Матійків І. М., Ковальчук З. Я. Професійна майстерність психолога: навч.-метод. посібник / І. М. Матійків, З. Я. Ковальчук. — Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. — 340 с.

УДК 159. 923. 2: 316. 66

Ірина Сильченко

кандидат психологических наук, зав. кафедрой психологии,

Ангелина Зайцева, студентка

УО «Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины»

Гомель, Республика Беларусь

СТИЛЬ АТРИБУЦИИ КАК КОРРЕЛЯТ ПСИХОСОМАТИЧЕСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЙ СТУДЕНТОВ

Аннотация. В статье приведены результаты эмпирического исследования характера связи атрибутивного стиля студентов и выраженности у них психосоматической симптоматики. Выявлена достоверная положительная связь между пессимистическим атрибутивным стилем и ревматическим фактором, общей потерей жизненной энергии и общей интенсивностью жалоб.

Ключевые слова: стиль атрибуции, пессимистический стиль, оптимистический стиль, психосоматические заболевания, студенты.

Irina Silchenko,

PhD (Psychological Sciences), Head of the Department of Psychology,

Angelina Zaitseva, student

Gomel state university of Francis Scorina

Gomel, Republic of Belarus

ATTRIBUTION STYLE AS A CORRELATE OF PSYCHOSOMATIC DISEASES OF STUDENTS

Abstract. The article presents the results of an empirical study of the nature of the relationship between the attributive style of students and the severity of their psychosomatic symptoms. A reliable positive relationship between pessimistic attributive style and rheumatic factor, general loss of vital energy and general intensity of complaints was revealed.

Key words: attribution style, pessimistic style, optimistic style, psychosomatic diseases, students.

Ускоренный ритм жизни современного общества, ежедневные стрессовые события приводят к физическому и психическому напряжению, хроническому эмоциональному стрессу и в результате к значительному увеличению численности больных с психосоматической патологией. Особенно уязвимой категорией является студенчество в силу специфических возрастных изменений, высокого уровня нагрузок, трудностей социально-психологической адаптации. Для эффективного решения данной проблемы необходимо выявление различных предикторов психосоматики у молодежи и разработки на этой основе программ их профилактики.

Проблема психологических предикторов возникновения и развития психосоматических заболеваний на протяжении XX–XXI вв. является объектом интенсивных исследований, но ее актуальность с течением времени не снижается. В ряде исследований доказана роль стрессовых состояний в возникновении и развитии различных соматических расстройств (В.Д. Менделевич, 2002; И. Г. Малкина-Пых, 2005; Ю. В. Щербатых, 2006; Г. В. Погосова, 2007; Т. Н. Золотова, 2008; О. П. Ротарь, Е. А. Трифонова, Л. С. Коростовцева, 2011; Краснов А.А., 2012). К настоящему времени выявлено, что тревога, стресс оказывают патогенное влияние на функционирование гормональной, центральной и вегетативной нервной системы [1, с. 75]. Установлено, что хронизированная тревога имеет непосредственное отношение к процессам язвообразования в 12-перстной кишке, развитию сердечно-сосудистой патологии (Л.В. Бороздина, Н.Д. Былкина–Михеева, 2002; Л. В. Бороздина, О. В. Пукинская, Л.В. Щедрова, 2002) и острых респираторных вирусных заболеваний (К. Р. Сидоров, 2007), отмечается, что у высокотреховных школьников (13–17 лет) возникает вегетативно-сосудистая дистония (ВСД) и другие расстройства (А. М. Прихожан, 2000).

В последнее время в зарубежной и отечественной психологии активно исследуется связь стиля атрибуции с психологическим и физическим благополучием личности [2; 3].

Под атрибутивным стилем понимается характерный способ, которым люди объясняют себе причины различных событий. М. Селигман охарактеризовал атрибутивный стиль, используя параметры локуса, стабильности и глобальности, а также выделил оптимистический и пессимистический атрибутивные стили, обратив внимание на асимметричность восприятия позитивных и негативных событий, которые характерны для человека в состоянии психологического благополучия. Пессимистический атрибутивный стиль характеризуется тем, что в неудачах человек винит себя сам, считая при этом, что они будут продолжаться долго и затронут самые разные стороны

жизни, а успехи воспринимаются как временные и случайные. Оптимистический атрибутивный стиль характеризуется тем, что человек воспринимает успехи как более стабильные и глобальные, чем неудачи [3].

В многочисленных исследованиях, проведенных М. Селигманом и его единомышленниками (Abramson, Metalsky, Alloy, 1989; Nolen-Hoeksema, Girgus, Seligman, 1992; Seligman, Nolen-Hoeksema, 1987; Peterson, Bossio, 1991), была подтверждена связь между атрибутивным стилем и заболеваемостью и показано, что пессимистический стиль объяснения является важным фактором риска для здоровья личности. Продемонстрировано, что у людей с оптимистическим атрибутивным стилем состояние здоровья, как психического, так и физического лучше, и продолжительность жизни выше, чем у людей с пессимистическим атрибутивным стилем [3].

С целью изучения характера связи атрибутивного стиля и психосоматических заболеваний было проведено эмпирическое исследование, в котором приняли участие 87 студентов первого курса в возрасте от 17 до 23 лет (15 юношей и 72 девушки).

При помощи Гиссенского опросника соматических жалоб (Е. Брюхлер, Дж. Снер, 1967; адаптация – В.А. Абабков, С.М. Бабин, Г.Л. Исурина, 1993) нам удалось выявить, что 35 % респондентов испытывает физические недомогания, связанные с неспецифическим фактором истощения; 12 % обследуемых ощущают субъективные страдания, выражающиеся в желудочных жалобах; 38% опрошенных ощущает физическое нездоровье, носящее алгический или спастический характер; 15 % студенческой молодежи локализует свои физические недомогания преимущественно в сердечно-сосудистой сфере; общая интенсивность жалоб респондентов составляет 100 % соответственно. Таким образом, у студентов преобладают интенсивные жалобы, непосредственно связанные с общей потерей жизненной энергии и ревматическим фактором (субъективными страданиями, носящими алгический или спастический характер).

Стиль атрибуции определялся с помощью Теста атрибутивных стилей Л.М. Рудиной, разработанного на основе методики «Attributional style questionnaire» М. Э. Селигмана. Результаты исследования свидетельствуют о том, что у большей части испытуемых (59%) выявлен пессимистический стиль атрибуции. Неблагоприятные жизненные события эта категория студентов атрибутирует стабильными, глобальными и внутренними причинами, в то время как благоприятные события объясняются ими временными, случайными внешними обстоятельствами.

Для выявления наличия и характера взаимосвязи атрибутивного стиля и психосоматических заболеваний у студенческой молодежи был применен коэффициент ранговой корреляции Ч. Спирмена.

В ходе исследования нам удалось выявить положительную связь между параметрами «истощение» и «время неудач» ($r = 0,267$, при $p \leq 0,012$). Из этого следует, что респонденты, приписывающие неблагоприятным событиям постоянный характер и неизменность их причин, в большей степени испытывают истощение в виде общей потери жизненной энергии.

Корреляционный анализ обнаружил наличие достоверной отрицательной связи между параметрами «истощение» и показателями шкал «Я – успешность» ($r = -0,280$, при $p \leq 0,009$) и «время успеха» ($r = -0,308$, при $p \leq 0,004$), т.е. у студентов, которые в достижениях видят собственные заслуги и уверены в постоянстве благоприятных событий, менее выражено «истощение».

Установлена надежная положительная взаимосвязь между шкалами «истощение» и «итог по неблагоприятным событиям» ($r = 0,268$, при $p \leq 0,012$). Студенческая молодежь, объясняющая плохие события стабильными, широкими и внутренними причинами больше всего склонна к неспецифическому фактору истощения.

Выявлена надежная отрицательная связь между истощением и итоговой шкалой по благоприятным событиям ($r = -0,317$, при $p \leq 0,003$). Это значит, что испытуемые, приписывающие хорошим событиям постоянные, универсальные и внутренние факторы в большинстве случаев не испытывают жалоб, имеющих отношение к истощению.

Обнаружена достоверная обратная связь между ревматическим фактором и параметром «время успеха» ($r = -0,290$, при $p \leq 0,006$), т.е. респонденты, которые убеждены в постоянстве благоприятных событий, меньше испытывают физические недомогания алгического или спастического характера.

Отрицательная взаимосвязь выявлена между болями в различных частях тела и шкалами «Я – успешность» ($r = -0,207$, $p \leq 0,046$) и «итог по благоприятным событиям» ($r = -0,235$, $p \leq 0,028$). Из этого следует, что студенты, объясняющие позитивные события постоянными, универсальными и внутренними причинами, в большинстве своем не испытывают жалоб, имеющих ревматическую обусловленность.

Мы обнаружили, что с сердечными жалобами не коррелируют шкалы «время неудач» ($r = 0,150$, $p \leq 0,166$), «широта неудачи» ($r = 0,026$, $p \leq 0,813$), «широта удачи» ($r = -0,064$, $p \leq 0,558$), «Я – неудача» ($r = -0,045$, $p \leq 0,681$), «Я – успешность» ($r = -0,074$, $p \leq 0,494$), а также итоговые шкалы по «неблагоприятным событиям» ($r = 0,062$, $p \leq 0,571$) и «благоприятным

событиям» ($r = -0,163$, $p \leq 0,132$). Однако результаты корреляционного анализа продемонстрировали единственную надежную обратную связь между сердечными жалобами и шкалой «время успеха» ($r = -0,237$, при $p \leq 0,027$). Студенческая молодежь, трактующая удачные стечения обстоятельств как постоянные, меньше испытывает проблем с сердечно-сосудистой системой.

Выявлена достоверная обратно пропорциональная взаимосвязь между интенсивностью жалоб респондентов и шкалами «время успеха» ($r = -0,302$, при $p \leq 0,004$) и «Я – успешность» ($r = -0,218$, при $p \leq 0,042$). Данные результаты свидетельствуют о том, что обследуемые, воспринимающие положительные события как носящие постоянный характер и персонализирующие позитивные события, в меньшей мере склонны к ипохондрии и тревожности.

Проведенное исследование позволяет сделать вывод о том, что студенты, объясняющие позитивные события своей жизни временными, случайными и внешними, независящими от них обстоятельствами, больше подвержены физическим недомоганиям, преимущественно связанным с ревматическим фактором, общей потерей жизненной энергии и общей интенсивностью жалоб, в отличие от студентов, которые приписывают удачному ходу событий постоянные, универсальные и внутренние причины.

Следовательно, психотерапевтическая помощь данной категории студентов должна быть направлена на атрибутивное реструктурирование: перестраивание сложившейся атрибутивной схемы или заменой ее на другую, научение студента пересмотру типичного для него стиля атрибутирования путем нахождения внутренних оснований для более успешных действий, мониторинг ежедневных успехов и неудач с анализом их причин для усиления чувства контроля над ситуацией [4].

Список литературы

1. Бороздина, Л. В. «Триада риска» у пациентов с дуоденальной язвой / Л. В. Бороздина, Н. Д. Былкина–Михеева // *Психологический журнал*. 2002. № 2. С. 65–78.
2. Гордеева Т.О. Психология мотивации достижения / Т.О. Гордеева. — М.: Смысл; Издательский центр «Академия», 2006. 336 с.
3. Селигман, М. Новая позитивная психология: Научный взгляд на счастье и смысл жизни / М. Селигман. — М.: София, 2006. 368 с.
4. Селигман, М. Путь к процветанию. Новое понимание счастья и благополучия / Мартин Селигман; пер. с англ. Е. Межевич, С. Филина. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2013. 440 с.

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 811.124+811. 1'373.231

Цисык Андрей,

кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры латинского языка

Круглик Наталья,

кандидат педагогических наук, доцент, заведующий кафедрой латинского языка

Капитула Людмила,

кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры латинского языка

УО «Белорусский государственный медицинский университет

Минск, Беларусь

**К ИСТОРИЧЕСКИМ И ЛИНГВИСТИЧЕСКИМ ИСТОКАМ
ЛАТИНСКОГО ИМЕНИ «FRANCISCUS» И ЕГО БЕЛОРУССКИХ
ЭКВИВАЛЕНТОВ**

Аннотация. В статье обсуждаются исторические и лингвистические истоки латинского имени «Франциск» и его белорусских эквивалентов. На основе анализа семантики древнегреческого суффикса –isk-, входящего в структуру имени «Франциск», определяется буквальный смысл этого имени в латинском и белорусском языке.

Ключевые слова: Франки, Franciscus, суффикс –isk, Франциск, Францыск.

Tsisyk Andrey

PhD (Philology), assoc. professor of the Latin language department

Kruglik Natalia

PhD (Pedagogy), assoc. professor of the Latin language department,

Head of the Latin language department

Kapitula Liudmila

PhD (Philology), assoc. professor of the Latin language department

Belorussian State Medical University. Minsk Republic of Belarus

**TO THE HISTORICAL AND LINGUISTIC SOURCES OF THE LATIN
NAME “FRANCISCUS” AND BELORUSSIAN EQUIVALENTS OF IT**

Abstract. The article discusses historical and linguistical origins of the Latin name Franciscus. On the base of semantic analysis of the ancient Greek suffix –isk- taking part of the name Franciscus the literally sense of this name in the Latin and the Byelorussian language is determined.

Key words: The Franks, Franciscus, suffix –isk-, Francisk, Francysk

Древнегреческий язык и латынь являются истоками многих мужских и женских имен и в русском, и в других европейских языках. Среди них – и имя

«Франциск», которое в Беларуси пользуется особым уважением, так как оно связано с личностью одного из самых выдающихся деятелей белорусской культуры – Франциска Скорины. В современном белорусском языке, судя по статье «Францыск Скарына» в официальной белорусской версии Википедии, основными вариантами русскоязычного имени «Франциск» принято считать формы «Францыск» и «Францышак» [13]. В этой же статье указано, что в сохранившихся произведениях Скорины автор упоминает себя под именем «Францыск» больше чем 100 раз, реже – «Францишек». В соответствии с этой информацией представлено имя Скорины и в недавно опубликованном академическом сборнике новых исследований, посвященных славному белорусскому первопечатнику, в которых русскоязычный вариант «Франциск» упоминается десять раз, его белорусский вариант «Францыск» – девятнадцать раз и только трижды представлен вариант «Францышак» [13].

Но если имя «Франциск» и знакомо белорусам в том или ином варианте, далеко не все, на наш взгляд, представляют себе, как и когда это имя появилось и в белорусском, и в других в европейских языках, и каково его буквальное значение. Судя по словарям личных имен, имя «Франциск» заимствовано от средневекового латинского имени «Franciscus» со значением «франкский», «происходящий из германского племени франков», или «относящийся к франкам», или просто «из племени франков» [10, с. 334]. Но в какой мере такая информация соответствует действительности?

Прежде всего, поинтересуемся, кто такие франки и чем они вошли в историю Европы. Первоначально слово «франки» (Franci) с конца III века служило римлянам в качестве собирательного названия всех варваров, живших к востоку от реки Рейн и совершавших набеги на жителей римской провинции «Галлия» [9, с. 616-617]. На протяжении III – V веков римляне то воевали с франками, то использовали их в своих вспомогательных отрядах. Однако в V в. н. э. франки двинулись на запад, завоевали почти всю Галлию и образовали королевство франков (Regnum Francorum) [2]. Так современная Франция получила свое название (France) от германского племени «Франки», хотя первоначально **Francia** было названием небольшой территории на правом берегу Рейна, которое было обозначено уже в середине IV века на одной из римских дорожных карт [12]. Отсюда же и название языка «французский», который, сформировавшись на основе народной латыни, практически ассимилировал язык франкских завоевателей-германцев, и от их языка, как и от языка кельтов-галлов, автохтонных жителей территории Франции до прихода римлян, в современном французском языке осталось совсем немного лексических единиц [7]. Подобным же образом тюркоязычные болгары, пришедшие из степей

южного Урала на територію северо-западних Балкан, дали назву країні «Болгарія», але їх мова розчинився в слов'янських нареччях населення завойованої території. Крім назви країни Франція, франки залишилися і в географії Німеччини, наприклад, в назвах двох німецьких міст: Франкфурт на Майні і Франкфурт на Одери, т. є. «переправа франків на річку Майн» і «переправа франків на річку Одер». Франки залишили помітний слід в ранній історії середньовічної Європи. З часів хрестових походів араби, візантійці і жителі юго-западних країн Середземномор'я франками називали всіх європейців, а на основі французького, провансальського і італійського мов виник міжнародна мова «Lingua franca» («франкська мова»), яку використовували в торгових відносинах між жителями середземномор'я і Візантії аж до XVII століття [9]. Французький філолог Шарль Дюканж (Charle du Cange) в тритомному «Словнику середньовічної і варварської латини (Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis)» говорить про те, що від слова «Francus» утворилося слово franciscus, яке спочатку означало людину, мавшого тісні зв'язки з франками або якийсь час жившого у франків. Значно пізніше, говорить Дюканж, це слово стає особистим іменем Franciscus (Франциск) і згадується в наведених ним документах XII століття [15]. А першим знаменитим по всій Західній Європі Франциском стає італієць Франческо де Бернардіно (Франческо – італійська версія латинського імені Franciscus) з міста Ассізі в італійській провінції Умбрія, який в XIII столітті за благословенням папи Іннокентія заснував орден францисканців. В 1288 році, через два роки після своєї смерті, Франциск Ассізький був зарахований до ряду святих і став одним з самих шанованих святих в католицькій церкві [16]. Папа наших днів отримав при вступі на папський престол в 2013 році ім'я Франциск саме на честь цього католицького святого. Членами ордена францисканців були поет Франческо Петрарка, угорський композитор Ференц Ліст, композитор Антоніо Вівальді, письменник Герман Гессе. Останній написав роман «Франциск з Ассізі», за яким в 1966 році режисер Ліліан Ковані зняв фільм «Франциск». Латинському імені Franciscus в італійській мові відповідає Франческо, в французькій – Франсуа або Франсиск, в іспанській – Франсиско, в англійській – Френсіс, в німецькій – Францис або більш употребительний варіант Франц. А ось в західнослов'янських країнах з католицьким населенням зустрічаються назви Франтішек (в словацькій і чеській мовах) і Францішек (в польській і словенській мовах). З точки зору морфології і семантики ці імена мають зменшувально-ласкательну форму [15]. Чи це випадковість чи це відображення якоїсь мовної закономірності?

В поиске ответа на этот вопрос обратимся к языковым истокам латинского имени «Franciscus». Проанализировав его морфологическую структуру, определяем в ней элемент *-isc-* как латинизированный древнегреческий суффикс *-isk-*, присоединенный к именной основе **Franc-** существительного *Francus*, *i m* «франк». В грамматике древнегреческого языка отмечается, что суффикс *-isk-* придает существительным значение уменьшительности по форме или возрасту [5, с. 369; 7, с. 165]: *astér, astéros* (звезда) → *asterískos* – звездочка («астериск» в типографике); *kýon, kynós* (собака) → *kynískos* – маленькая собака, собачёнка; *país, paidós* (мальчик) → *paidískos* – маленький мальчик, мальчишка; *peanías* (юноша) → *peanískos* – молодой юноша, а также мальчик-служка, если речь шла о рабах [4]. Учитывая массовость содержания в греческих и в римских семьях мальчиков-рабов, можно предположить, что отсюда за суффиксом *-isk-* закрепляется значение «принадлежность к рабскому сословию». Именно этим, на наш взгляд, можно объяснить тот факт, что Дюканж в упомянутом выше «Словаре средневековой и варварской латыни» указывает, что в античном Риме было принято давать названия рабам по национальности, употребляя в этих названиях суффикс *-isk-*: *Daciscus* – раб-дак, *Graeciscus* – раб-грек, *Slaviscus* – раб-словянин, и т. п. [15]. Дюканж не объясняет происхождения этого суффикса, но упоминает, что в Италии франков называли «Francisci». Зададим вопрос: «Почему не *Franci*? Видимо, потому, что для жителей Италии франки, были варварами, которые, предназначались быть рабами римлян, как это было на протяжении многих столетий, и для них было естественным употребление имени *Francisci* в определенном пренебрежительном смысле. В итоге можно предположить, что на исходе античности слова *franciscus* и *Franciscus* – как нарицательное, так и собственное, не вызывало у римлян особых положительных эмоций. К информации о такой семантике суффикса *-isk-* можно добавить и другие примеры из греческого и латинского лексиконов. В поэзии Ювенала (*Sat. VI, 123*) встречается женское название греческого происхождения *Lyciska* (Лициска от греч. *Lykiska* «юная или малая волчица»), которое использовала Мессалина, жена императора Клавдия, выступая в роли блудницы. В XIV идиллии греческого поэта III в. до н. э. Феокрита встречается имя гетеры Киниска (*Kyniska*, букв. «маленькая сучка»). У греческих писателей Полибия и Плутарха встречается слово *basilískos* «царек», уменьшительно-пренебрежительная форма от слова *basiléus* «царь» [4, т.1, с. 291], а у римского историка Юлия Капитолина – *Thraciscus*, «маленький фракиец или фракиец-коротышка» от *Thrax, Thracis* фракиец [3, с.772].

На основании всех приведенных выше примеров можно понять, почему данный суффикс, придающий названиям не только уменьшительный, но

пренебрежительный оттенок, пригодился римлянам для названий и рабов, и иностранных народов, о которых ходила дурная слава, в том числе и в отношении франков. В этом плане слово *franciscus* по смыслу мало чем отличалось от слова *graeculus* «гречишка», которым римляне пренебрежительно называли греков [3, с. 351].

Но в средневековой Европе, после появления в истории католической церкви святого Франциска Ассизского, у имени Франциск, отождествлявшегося с именем этого святого, мог быть уже только некий положительный смысл, который заключали имена с суффиксом **-isk-**, т. е. первоначальный смысл уменьшительности или легкой безобидной иронии. Такие прецеденты встречались и в античных лексиконах. Так, в XXV-й идиллии Феокрит называет маленького Геракла *Heraklískos* («Гераклиск» – «Гераклик», «Геракл-малютка»), у отца Сократа было имя *Sophonískos* – Софрониск, букв. «Софрон-коротышка» [4, т. 2, с. 1598]. Поэтому в западнославянских странах имя Франциск, которое вводилось при крещении детей церковными служителями – людьми достаточно образованными по части античных языков, при языковой ассимиляции данного имени использовался соответствующий национальный морфологический элемент – суффикс **-шек** для передачи уменьшительно-ласкательного оттенка данному имени. Это суффикс, в частности, употреблялся в польском языке с XIII века и употребляется и сейчас в уменьшительно-ласкательных вариантах мужских имен: Бартош – Бартошек, Збигнев – Збышек, Лех – Лешек, Станислав – Сташек и др. [6]. Поэтому латинское имя *Franciscus* (Франциск) в польском языке первоначально имело форму *Franciszek* (Францишек) со значением уменьшительности, но затем утратило это значение, так как в этом качестве начали употребляться варианты *Franek*, *Franio* и другие [6]. Кстати, в современных польских словарях личных имен приводится следующая история имени Франциск: «Отец Франциска Ассизского, возвратившись из Франции, дал новорожденному сыну имя Франческо, что в итальянском языке обозначало «маленький французик» [17]. Такая информация дополнительно объясняет, почему имя Франциск в указанных западнославянских языках изначально было воспринято как имя с уменьшительно-ласкательным смыслом и по этой причине получило соответствующий национальный эквивалент – Франтишек или Францишек. В силу этих же языковых закономерностей, имя Франциск в белорусском языке 15 века должно было принять форму «Францышак», и такой вариант действительно встречается в литературном наследии Франциска Скорины, но под влиянием польского языка он чаще выступает в форме «Францишек» («Я, доктор Францишек Скарына», «Я, Францишек, Скоринин сын») [14]. Интересно в связи с этим вспомнить о дискуссии в отечественной

научной литературе о том, мог ли «Скоринин сын» из Полоцка, родившийся в православной семье, получить при рождении имя «Франциск», которого не было в православных святцах. Поскольку это противоречило общепринятым правилам, то младенец первоначально мог получить какое-то православное имя (предположительно «Георгий» или «Юрий»), и только позже при переходе в католичество юноша принял латинское католическое имя Franciscus (Франциск) [1, с. 247- 274]. На наш взгляд, эту гипотезу можно считать вполне приемлемой.

Если же возвратиться к определению значения имени «Франциск», то в свете нашего историко-лингвистического исследования таковым должно быть «маленький франк» или «маленький француз», «французик». К такому толкованию данного имени обязывает наличие в его структуре древнегреческого суффикса *-isk-*, придававшего и личным, и нарицательным существительным значение уменьшительности или еще некоторых эмоционально окрашенных оценочных оттенков. Таким образом, без учета данного морфологического элемента и определения его полной семантики научное объяснение значения имени «Франциск» и его латиноязычного, русского и белорусского вариантов не может считаться достоверным.

Список литературы

1. АгієвичУ.У. Сівмоліка гравюры Скарыны. Мн.: Бел. навука, 1999. 320 с.
2. Военно-политическая хронология франков. URL: www.hrono.ru/land/landf/franc1/.php. Дата доступа: 09.09.2021г.
3. Дворецкий, И. Х. Латинско-русский словарь: около 50 000 слов. 3-е изд., испр. М. : Рус. яз., 1986. 840 с.
4. Дворецкий, И. Х. Древнегреческо-русский словарь. В двух томах. М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958. Т. 1. 1043 с.; Т.2. 1905 с.
5. Звонська Л.Л. Давногрецька мова : Підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. К.: Видавн.-поліграф. центр «Київський університет», 2007. 711 с.
6. Имена на польском языке + уменьшительно-ласкательные. URL: <https://propolski.com/2019/12/07/polskie-imiona/>. Дата доступа: 09.09.2021г.
7. Козаржевский А.Ч. Учебник древнегреческого языка. 3-е изд., исправл. и дополн. М.: «Греко-латин. кабинет» Ю.А.Шичалина, 1998. 336 с.
8. Лексика-Введение во французскую филологию. URL: <https://studme.org/222874/literatura/leksika>. Дата доступа: 09.09.2021г.
9. Лингва франка // Лингвистический энциклопедический словарь. URL: tapemark.narod.ru/les/267c.html. Дата доступа : 09.09.2021г.
10. Словарь античности: Пер. с нем. М.: Прогресс, 1989. 704 с.
11. Суперанская А.В. Словарь русских личных имен. М.:Изд-во Эксмо. 2006. 2006 с.
12. Франки. URL: [https://de.wikipedia.org/wiki/Franren_\(Volk\)#Die_Franken_vor_den_Franken](https://de.wikipedia.org/wiki/Franren_(Volk)#Die_Franken_vor_den_Franken)– Дата доступа: 09.09.2021г.

13. Францыск Скарына: новыя даследаванні / Цэнтр. навук. б-ка імя Якуба Коласа Нац. акад. навук Беларусі; укл. Аляксандр Груша: рэдкал.: А.І.Груша [і інш.]. Мінск: Беларуская навука, 2019. – 215 с.
14. Францыск Скарына. URL:https://be.wikipedia.org/wiki/Францыск_Скарына. – Дата доступу: 09.09.2021г.
15. DU CANGE, et al., Glossarium mediae et infimae latinitatis. Niort : L. Favre, 1883-1887. Т. 1. URL:<http://ducange.enc.sorbonne.fr>. Дата доступу: 15.09.2021.
16. Franciszek. URL:<https://pl.wikipedia.org/wiki>. Дата доступу: 09.09.2021г.
17. Franciszek. URL: <https://deon.pl/imiona-swietych/franciszek,3299>. Дата доступу: 09.09.2021 г.

УДК 377.147

*Олександра Дюмен, викладач української мови та літератури
Рава-Руського професійного ліцею, м.Рава-Руська, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ НА ДИСТАНЦІЙНИХ УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ УРОКУ ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ Ю. АНДРУХОВИЧА)

***Анотація.** У період антиковідного карантину українська освіта вимушено почала студіювати нові форми навчання – змішане, дистанційне, синхронне, асинхронне і т.д. Джерелами інформації для здобувачів освіти стають нові онлайн-платформи. Педагоги вивчають сучасні онлайн-ресурси для організації навчального процесу. Мета статті – продемонструвати, як через алгоритм дій (детальну покрокову інструкцію) сучасні інформаційно-комунікаційні технології забезпечують доставку інформації в інтерактивному режимі на уроках української літератури в закладах професійно-технічної освіти. Розроблений сценарій уроку послужить вчителю-словеснику під час дистанційного уроку вивчення творчості Ю. Андруховича.*

***Ключові слова:** змішане навчання, дистанційне навчання, синхронна та асинхронна форми навчання, онлайн-сервіси, онлайн-ресурси, інформаційно-комунікаційні технології, алгоритм дій для здобувачів освіти, контроль результатів навчання, система оцінювання, творчість Ю. Андруховича.*

*Oleksandra Diumen, teacher of Ukrainian language and literature
Rava-Ruska Vocational Lyceum, Rava-Ruska, Ukraine*

THE USE OF INTERNET RESOURCES IN DISTANCE LESSONS OF UKRAINIAN LITERATURE IN INSTITUTIONS OF VOCATIONAL (VOCATIONAL-TECHNICAL) EDUCATION (ON THE EXAMPLE OF THE LESSON OF STUDING LITERARY WORKS OF Yu. ANDRUKHOVYCH)

Abstract. During the period of antiquarian quarantine, Ukrainian education was forced to study new forms of learning - blended, distance, synchronous, asynchronous, etc. New online platforms are becoming sources of information for students. The purpose of the article is to demonstrate how, through an algorithm of actions (detailed step-by-step instructions), modern information and communication technologies provide information delivery in an interactive mode in the lessons of Ukrainian literature in vocational education institutions. The developed lesson script will serve teacher of philology during a distance lesson of studying the literary works of Yu. Andrukhovych.

Keywords: blended learning, distance learning, synchronous and asynchronous forms of learning, online services, online resources, information and communication technologies, algorithm of actions for students, control of learning outcomes, assessment system, literary work of Yu. Andrukhovych.

З березня 2020 року карантин уніс корективи у звичну і, здавалося, таку зрозумілу діяльність закладів профтехосвіти, і в наш освітній простір увірвалося таке поняття, як «дистанційне навчання». Уроки в аудиторії, безпосереднє спілкування з педагогом, емоційний контакт з одногрупниками – все стало неможливим через важливість дотримання карантинного режиму. Але освітній процес не може зупинитися на карантин, тому ми, педагоги, почали наполегливо вивчати нові онлайн-ресурси для організації навчального процесу, опановувати нові методики викладання своїх дисциплін. Головним нашим завданням було і залишається намагання допомогти своїм вихованцям навчитися вчитися. Тут нам у поміч прийшли такі онлайн-сервіси для дистанційного навчання, як портал «Дія. Цифрова платформа», інтерактивна онлайн-платформа GIOS, всеукраїнська освітня мережа для вчителів Щоденник.ua, неприбуткова громадська спілка Освіторія з проєктом Learn (Освіторія), навчальне онлайн-середовище для школярів MySchool.ua, освітній проєкт Prometheus, Всеукраїнські онлайн-курси "На Урок", український проєкт EdEra, новинний сайт Osvita.ua, онлайн-платформа підготовки до ЗНО Be Smart, освітня онлайн-платформа learning.ua та ін..

Тенденції до зростання ролі самостійної роботи здобувачів освіти, розмиття меж між різними формами організації навчання внаслідок широкого використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій привели до появи змішаного навчання – педагогічно виваженого поєднання технологій традиційного, електронного, дистанційного та мобільного навчання, спрямованого на інтеграцію аудиторного та позааудиторного навчання. Змішане навчання дуже часто називають гібридним. Це поєднання онлайн-навчання з традиційним навчанням в аудиторії. Змішане навчання передбачає використання

двох або більше різних методів навчання, наприклад чергування очних занять з онлайн-навчанням.

Але сьогодні більше уваги хочеться приділити сучасним технологіям, що забезпечують доставку інформації в інтерактивному режимі за допомогою використання ІКТ від тих, хто навчає, до тих, хто навчається, тобто засобам дистанційного навчання. Адже успіх роботи в умовах карантину залежить від активної взаємодії всіх учасників освітнього процесу, технічних можливостей та, насамперед, навичок педагогів у сучасних інформаційних та цифрових технологіях.

Дистанційні технології навчання можна розглядати як природний етап еволюції традиційної системи освіти від дошки з крейдою до електронної дошки й комп'ютерних навчальних систем, від книжкової бібліотеки до електронної, від звичайної аудиторії до віртуальної аудиторії. Існує чимало способів організації дистанційного навчання для здобувачів освіти в закладах профтехосвіти під час карантину. Звичайно, більшість з них потребує технічного забезпечення. Проте варто не забувати й про традиційні методи роботи на відстані.

Під час дистанційного навчання заняття можуть проходити в синхронному та асинхронному режимах. Синхронна взаємодія передбачає, що здобувачі освіти і вчителі працюють за попередньо укладеним та узгодженим розкладом. Асинхронний режим передбачає такий вид роботи, під час якої учасники взаємодіють між собою із деякою затримкою в часі, обмінюючись завданнями та їх розв'язком за допомогою різноманітних засобів дистанційного зв'язку – таких, як електронна пошта, форуми, соціальні мережі тощо. Це вже більш самостійна форма навчання, яка має бути під контролем вчителя.

На думку експертів, синхронне навчання є більш наближене до занять в реальному часі. Адже вчитель може безпосередньо опитати дітей, оцінити їх відповіді, задати додаткові питання. Така взаємодія краща для засвоєння матеріалу. Адже здобувачі освіти можуть задати питання незрозумілих для них тем. Звичайно, є і мінуси. Як-от, переривання зв'язку, технологічні негаразди, неможливість колективного обговорення та групової роботи, відсутність візуального контакту з групою. Також, як показала практика, багато дітей таке навчання сприймають менш відповідально, несерйозно ставляться до виконання домашніх завдань. Проблемою є і важкість контролю за здобувачами освіти під час відповіді, коли вони можуть скористатися допоміжними джерелами інформації. Перевагою асинхронного режиму є зручність графіку роботи, можливість комфортного розпорядку дня та роботи у власному темпі. Водночас, недоліком є зниження навчальної дисципліни, зменшення соціалізації, важкість зворотного зв'язку. Асинхронне навчання вимагає більше зусиль від здобувачів

освіти, які повинні навчитись правильно організувати свій час, серйозніше ставитись до завдання, мати навички самодисципліни. Розглянувши плюси та мінуси таких форматів навчання, можна виокремити види діяльності, що дозволять ефективно застосовувати кожен з цих режимів.

Під час дистанційного навчання, по-перше, потрібно скласти календарно-тематичне планування, адаптоване до періоду карантину, врахувавши, які теми можуть бути винесені на самостійне вивчення здобувачами освіти, а які потребують обов'язкового роз'яснення вчителем. Складні теми не варто пропонувати для самостійного опрацювання дітям. По-друге, серед завдань мають бути і такі, що передбачають роботу з підручником. Список таких завдань має містити чітко зазначені параграфи, сторінки та перелік вправ чи інших видів роботи. При цьому вчитель має дозувати зміст та обсяг завдань для самостійної роботи учнів, аби уникнути перенавантаження.

У процесі підготовки до дистанційних уроків треба визначити теми, які варто винести на опрацювання в синхронному режимі, тобто в режимі, який передбачає одночасну взаємодію здобувачів освіти і вчителів за попередньо укладеним та узгодженим розкладом. Це теми, які можуть викликати певні труднощі у їх вивченні, які не мають готового відеоматеріалу чи методичних розробок. Саме такими, для прикладу, є теми сучасної української літератури, адже творчість таких письменників, як Ю. Андрухович, В. Діброва, Г. Пагутяк та ін., не так давно були введені в навчальну програму, тому і напрацьованого матеріалу в Інтернеті немає, а значить – розглядати їх потрібно разом, під безпосереднім керівництвом вчителя. Варто зазначити, що на таких заняттях доцільно давати менше лекцій, а натомість урізноманітнити роботу інтерактивними методами, застосовуючи відповідні онлайн-сервіси, чергуючи види діяльності, які спонукали би вихованців до самоосвіти.

За такими домінантами змодельований урок на тему «Життєпис Юрія Андруховича. Творчість, що не знає приписів і заборон, – провідний мотив поезії Ю. Андруховича («Пісня мандрівного спудея», «Астролог»))» (додаток 1). На цьому онлайн-занятті (як і на багатьох інших) не стільки викладається матеріал, скільки узгоджується розуміння здобувачами освіти поставлених задач і з'ясовуються проблемні моменти, разом з тим і ті, що виявляються на попередніх етапах роботи.

Новий матеріал можна подавати на опрацювання двома способами. Один з них – коли вчитель пояснює матеріал на уроці (синхронно), а здобувачі освіти вже вдома самостійно його опрацьовують, виконують вправи та завдання за темою (асинхронно). Цей підхід особливо доречний при вивченні нового матеріалу високої складності. Більш практичнішим є підхід перевернутої групи,

коли новий матеріал вихованці опрацьовують до заняття і обговорюють разом з вчителем на онлайн-занятті. Для подання нового матеріалу вчитель може обрати зручний для себе та дітей формат, як-от: електронний підручник, відео-запис з поясненням чи ролик з YouTube. Важливо, щоб вчитель розраховував час подання даного матеріалу, адже він має співпадати з асинхронним заняттям.

Заклад освіти має постійно моніторити, чи мають можливість всі здобувачі освіти підключатись до синхронного заняття. Якщо ні – то обов'язково забезпечити доступ до навчальних матеріалів альтернативними способами. Таким може бути додатково розміщений на освітній платформі алгоритм дій, тобто покрокова інструкція, як опрацювати тему і досягти очікуваних результатів. При цьому важливо раціонально спланувати і якомога детальніше сформулювати завдання для здобувачів освіти на дистанційному уроці в асинхронному режимі (додаток 2).

Асинхронне навчання має корисну перевагу – гнучке планування робочого часу та навантаження як для здобувачів освіти, так і для вчителів. Ми публікуємо перелік навчальних матеріалів, цифрових ресурсів, завдань, а діти опрацьовують їх у зручному для себе темпі відповідно до вказаних термінів. Очевидно, що такий режим вимагає від здобувачів освіти більших навичок планування своєї роботи, і для деяких з них це може стати справжнім викликом. Педагогу при цьому важливо раціонально спланувати і якомога детальніше сформулювати згаданий вище алгоритм дій.

При цьому обов'язково має бути передбачений час для консультацій і зворотного зв'язку. Для комунікації дозволено застосовувати телефон, Viber та електронну пошту. Для контролю результатів навчання можна запропонований тест (додаток 3) з налаштуванням опції проходження лише один раз та за обмежений час (10 хв) на виконання завдання, а також встановленням терміну здачі його.

Для встановлення рівня навчальних досягнень здобувачів освіти в оволодінні навчальним матеріалом уроку, уміннями та навичками відповідно до вимог щодо вивчення певної теми необхідно розробити систему оцінювання та контролю результатів навчання (додаток 4), яка всебічно підсумовувала би не тільки ступінь засвоєння визначеного об'єму знань, а й врахувала досвід творчої діяльності, досвід емоційно-цілісного ставлення до поставлених завдань під час роботи.

Отже, наведені вище аргументи доводять методичну цінність використання інтернет-ресурсів на дистанційних уроках української літератури в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. На прикладі уроку вивчення творчості Юрія Андруховича представлено, що нові методики сприяють

поглибленню знань здобувачів освіти про сучасну українську постмодерністську літературу, допомагають засвоїти основні факти життя письменника та провідні ідеї його світобачення і творчості, спонукають до формування вмінь аналізувати поетичні твори автора та самостійно скласти літературний паспорт їх, забезпечують потребу до постійної самоосвіти, продуктивної творчої діяльності, створюють умови для виховування у третьокурсників активної життєвої позиції, прагнення до самовдосконалення та саморозвитку.

ДОДАТОК 1. План-конспект дистанційного уроку української літератури в 11 класі у синхронному режимі

Тема. Життєпис Юрія Андруховича. Творчість, що не знає приписів і заборон, – провідний мотив поезії Ю. Андруховича («Пісня мандрівного спудея», «Астролог»).

Мета (формуванати компетентності): предметні (сприяти поглибленню знань здобувачів освіти про сучасну українську постмодерністську літературу, допомогти засвоїти основні факти життя Ю.Андруховича та провідні ідеї його світобачення і творчості); **ключові** (спонукати до формування вмінь аналізувати поетичні твори автора та самостійно скласти літературний паспорт їх, забезпечити потребу до постійної самоосвіти, продуктивної творчої діяльності); **загальнокультурні** (створити умови для виховування в третьокурсників активної життєвої позиції, прагнення до самовдосконалення та саморозвитку).

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Форма проведення: дистанційна (синхронний режим).

Підручник: Авраменко О. Українська література (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти. – К.: Грамота, 2019. – 256с.

<http://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/11-klas-ukrajinska-literatura-avramenko-2019.pdf>

Здобувачі освіти повинні знати:

- основні етапи життя Юрія Андруховича;
- зміст розглянутих творів («Пісня мандрівного спудея», «Астролог»);
- визначення понять: постмодернізм, література масова (тривіальна) та елітарна.

Здобувачі освіти повинні вміти:

- сформулювати власне бачення життєвого і творчого доробку Ю. Андруховича;
- виразно читати поезії «Пісня мандрівного спудея» та «Астролог»;
- висловлювати свою думку з приводу прочитаного і почутого;

– визначати вид (жанр), тему (провідний мотив), ідею та художні засоби розглянутих творів.

Хід уроку

I. Організаційна частина

1. Вітання з третьокурниками.
2. Реєстрація присутніх на відеочату.

II. Оголошення теми, мети та завдань уроку

III. Актуалізація опорних знань

1. Бліц-опитування:

- Який період в українській літературі почали вивчати на минулому уроці?
- Якими двома потоками представлений сучасний літературний процес?
- Яка література називається масовою (тривіальною)?
- Яка література називається елітарною?
- Який мистецький напрям в українській літературі останньої третини XX ст. переоцінює традиції авангардизму та модернізму, стирає грані між високим мистецтвом і кітчем, визнає прогрес лише як неспростовну ілюзію?
- Які ознаки постмодернізму?

2. **Перегляд відео** «5 цікавих фактів про класика української літератури Юрія Андруховича»

<https://www.youtube.com/watch?v=rdWGr25b28M>

IV. Вивчення нового матеріалу

1. **Опрацювання презентації «Андрухович Юрій Ігорович: біографія»:**

- продемонструвати презентацію

<https://www.youtube.com/watch?v=1zOGnWsJ-f8>

- попросити скласти і записати в робочих зошитах часову шкалу біографії письменника.

V. Засвоєння матеріалу в процесі практичної роботи

1. Аналіз поезії «Пісня мандрівного спудея»:

- продемонструвати відеозапис вірша

https://www.youtube.com/watch?v=tBN7Aq_SwbA ;

- запропонувати прочитати навчальний матеріал на стор. 241 – 242 у підручнику <http://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/11-klas-ukrajinska-literatura-avramenko-2019.pdf> ;

- бесіда за змістом вірша:

- До якого виду лірики належить дана поезія?
- Яка тема поезії, провідний мотив?

- Яка ідея вірша?
- Які художні засоби використані у творі?

2. Аналіз поезії «Астролог»:

- Продемонструвати відеозапис поезії «Астролог»

<https://www.youtube.com/watch?v=Mc7yevMz2Dc>

•Запропонувати прочитати навчальний матеріал на стор. 242 – 243 у підручнику <http://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/11-klas-ukrajinska-literatura-avramenko-2019.pdf>

- Бесіда за змістом вірша:
 - До якого жанру лірики належить дана поезія?
 - Яка тема поезії?
 - Яка ідея вірша?
 - Які художні засоби використані у творі?

VI. Домашнє завдання

1. Розповідати про життя і творчість Ю. Андруховича.
2. Скласти і записати короткий літературний паспорт (вид лірики, тема, ідея, художні засоби) поезій «Пісня мандрівного спудея» та «Астролог»; фотозвіт виконаного завдання прикріпити до уроку в Google Classroom
3. Виконати тест «Життєпис Ю. Андруховича. Аналіз поезій «Пісня мандрівного спудея» та «Астролог»

https://docs.google.com/forms/d/17Mhfn_YVTO6HPpfJzAzd2y6i5uEtsMCcFvCxtmWhp1A/edit?usp=sharing

VII. Підсумок уроку

•«Мікрофон»

- Сьогодні на уроці ми вивчали ...
- Творчість Ю. Андруховича запам'яталася мені ...
- Поезія «Пісня мандрівного спудея» розкриває ...
- Поезія «Астролог» вразила мене ...

ДОДАТОК 2. Алгоритм дій (інструкції) для здобувачів освіти під час дистанційного уроку в асинхронному режимі

Тема. Життєпис Юрія Андруховича. Творчість, що не знає приписів і заборон, – провідний мотив поезії Ю. Андруховича («Пісня мандрівного спудея», «Астролог»).

1. Переглянути відео «5 цікавих фактів про класика української літератури Юрія Андруховича» <https://www.youtube.com/watch?v=rdWGr25b28M>

2. За презентацією «Андрухович Юрій Ігорович: біографія» <https://www.youtube.com/watch?v=1zOGnWsJ-f8> скласти і записати в робочих зошитах часову шкалу біографії письменника.

3. Прослухати відеозапис поезії «Пісня мандрівного спудея» https://www.youtube.com/watch?v=tBN7Aq_SwbA

4. Прочитати навчальний матеріал на стор. 241 – 242 у підручнику Авраменко О. Українська література (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти. – К.: Грамота, 2019. – 256с. <http://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/11-klas-ukrajinska-literatura-avramenko-2019.pdf>

5. Скласти і записати короткий літературний паспорт поезії «Пісня мандрівного спудея» (вид лірики, тема, ідея, художні засоби).

6. Прослухати відеозапис поезії «Астролог» <https://www.youtube.com/watch?v=Mc7yevMz2Dc>

7. Прочитати навчальний матеріал на стор. 242 – 243 у підручнику Авраменко О. Українська література (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти. – К.: Грамота, 2019. – 256с. <http://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/11-klas-ukrajinska-literatura-avramenko-2019.pdf>

8. Скласти і записати короткий літературний паспорт поезії «Астролог» (вид лірики, тема, ідея, художні засоби).

9. Фотозвіт виконаних завдань прикріпити до уроку в Google Classroom.

10. Виконати тест «Життєпис Ю. Андруховича. Аналіз поезій «Пісня мандрівного спудея» та «Астролог»

https://docs.google.com/forms/d/17Mhfn_YVTO6HPpfJzAzd2y6i5uEtsMCcFvCxtmWhp1A/edit?usp=sharing

ДОДАТОК 3. Тест «Життєпис Ю. Андруховича. Аналіз поезій «Пісня мандрівного спудея» та «Астролог»

Визначивши, чи правильні твердження, вибрати відповідь «так» або «ні»

1. Ю. Андрухович живе і працює у Львові (Hi)
2. Ю. Андрухович є президентом Асоціації українських письменників (Hi)
3. Закінчив редакторське відділення Українського поліграфічного інституту у Львові (Так)
4. Був лідером поетичної групи Бу-Ба-Бу («Бурлеск-Балаган-Буфонада») (Так)
5. Разом з Ю. Іздриком почав видавати перший в Україні постмодерністський журнал «Четвер» (Так)

6. Першим великим твором Ю.Андруховича, виданим у 1992 році, був роман «Московіада» (Hi)

7. Вірші Ю.Андруховича були покладені на музику такими гуртами, як «Мертвий Півень», «Плач Єремії», «Сігал Спожив Спілка», «Знову за старе», «Karbido» (Польща) тощо (Так)

8. Поезія «Пісня мандрівного спудея» – це філософська лірика (Hi)

9. Зображення неординарної особистості у навколишньому світі – це тема поезії «Пісня мандрівного спудея» (Hi)

10. Захоплення творчістю, яка не знає приписів, заборон і перешкод, творчістю, що окрилює вільну людину красою, легкістю та світлом – це провідний мотив поезії «Пісня мандрівного спудея» (Так)

11. Окличні речення, порівняння, персоніфікація, звертання, епітети, метафори – це художні засоби вірша «Астролог» (Hi)

12. Пошук людиною свого призначення, прагнення самореалізації – це ідея вірша «Астролог» (Так)

ДОДАТОК 4. Система оцінювання та контролю результатів навчання
здобувачів для уроку
у синхронному режимі

Вид роботи	Максимальна кількість балів
Тест	12
Літературний паспорт вірша «Пісня мандрівного спудея»	4
Літературний паспорт вірша «Астролог»	4
Робота на уроці	4
Оцінка за урок	Загальна сума : 2

в асинхронному режимі

Вид роботи	Максимальна кількість балів
Тест	12
Літературний паспорт вірша «Пісня мандрівного спудея»	4
Літературний паспорт вірша «Астролог»	4
Часова шкала біографії	4
Оцінка за урок	Загальна сума : 2

Примітки:

Тест: 12 запитань – по 1 б.

Літературний паспорт вірша – 4 б.: вид (жанр) лірики – 1 б.; тема – 1 б.; ідея – 1 б.; художні засоби – 1 б.

Робота на уроці: бліц-опитування – до 2 б.; активність під час роботи на уроці – до 2 б.

Часова шкала біографії – до 4 б. (відповідно до обсягу відтвореного навчального матеріалу).

Список використаних джерел

1. Авраменко О. Українська література (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти. – К.: Грамота, 2019. – 256с.
2. Андрухович Юрій Ігорович [Електронний ресурс] / Біографія ТВ // YouTube. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=1zOGnWsJ-f8>
3. «Астролог» Ю. Андруховича, аудіовірші [Електронний ресурс] / Мим в Маске // YouTube. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=Mc7yevMz2Dc>
4. Дистанційна освіта в сучасній освітній діяльності / Освітній портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/articles/30.html>
5. Олійник Л. Дистанційна освіта – переваги та недоліки [Електронний ресурс] / Л. Олійник. – Режим доступу : http://liyalno1.blogspot.com/2013/03/blog-post_24.html.
6. «Пісня мандрівного спудея» Ю. Андруховича, аудіовірші [Електронний ресурс] / Мим в Маске // YouTube. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=tBN7Aq_SwbA
7. Про затвердження Положення про дистанційне навчання : Наказ МОН України від 25.04.2013 № 466 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>
8. 5 цікавих фактів про класика української літератури Юрія Андруховича [Електронний ресурс] / Сніданок з 1+1 // YouTube. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=rdWGr25b28M>
9. Що таке дистанційна освіта: як вона працює? [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.vsemisto.info/osvita/2355-sho-take-vysha-osvita-jakvona-prazjuje>.

УДК 1'373: 811.161.1 – 811.161.2

Лапатинский Павел Владимирович, магистр
БГПУ имени Максима Танка Минск, Беларусь

ЛЮБОВЬ В РУССКИХ И БЕЛОРУССКИХ ПАРЕМИЯХ: К ОПИСАНИЮ СЕМАНТИКИ АКСИОЛОГИЧЕСКИХ ОППОЗИЦИЙ

Аннотация. В статье рассматривается семантика аксиологических бинарных оппозиций в русских и белорусских паремиях. Автор проводит анализ этнокультурной специфики паремий со значением любовь, а также выявляет их семантические особенности в белорусском и русском языках.

Ключевые слова: аксиологические бинарные оппозиции; семантика и этнокультурная специфика паремий.

*Lapatinsky Pavel Vladimirovich, Master's degree student
Belorussian State Maksim Tank Pedagogical University. Minsk, Belarus*

LOVE IN RUSSIAN AND BELARUSIAN PAREMIAS: TO THE DESCRIPTION OF THE SEMANTICS OF AXIOLOGICAL OPPOSITIONS

Annotation. *The article deals with the semantics of axiological binary oppositions in Russian and Belarusian paremias. The author analysis the ethnocultural specificity of paremia with the meaning of love, and also reveals their semantic features in the Belarusian and Russian languages.*

Keywords: *axiological binary oppositions; semantics and ethnocultural specificity of paremias.*

Язык и речь традиционно являются объектами репрезентации ценностных представлений носителей языка о предметах, действиях, состояниях и явлениях окружающего мира, т.е. рассматриваются в соответствии с обобщёнными представлениями об истине – лжи, красивом – безобразном, плохом – хорошем.

Ценностные представления о реалиях внутреннего и внешнего мира, которые в истории этноса вырабатывались, сохранялись и передавались через устное народное творчество, представляют особый пласт национальной культуры, отражённый в языковой картине мира.

Одним из способов изучения оценочного восприятия мира человеком является рассмотрение сложившихся в языке бинарных оппозиций.

Наблюдение за предметами и явлениями действительности, анализ их элементов, выделение важных параметров и свойств дает возможность человеку наделять их аксиологическими признаками и использовать в качестве оценочных маркеров при интерпритации разных сфер жизнедеятельности.

Исследуемые аксиологические бинарные оппозиции, по мнению Л.А. Введенской [1], основаны на антонимических отношениях компонентов и базируются, в большинстве случаев, на логической контрастности, образуя диалектическое единство, которое проявляется во взаимной обусловленности. А. Вежбицкая [2] рассматривает антонимические отношения как ассиметричные, где негативный член оппозиции становится более важным и сложным.

И русский, и белорусский языки генетически являются родственными, поэтому для белорусов и русских система аксиологических представлений едина: народы умеют глубоко сопереживать, быть благодарными, радоваться успехам других людей, помогать друг другу в трудную минуту, быть бесстрашными перед лицом опасности.

Одним из ключевых понятий национальной культуры, реализующихся в различных образах, репрезентированных в системе паремиологии любого языка

и принимающих, порой, неожиданное семантическое наполнение, является *любовь*.

Любовь – высшая духовная ценность. Это волшебный светильник, который помогает из любой темноты выбраться на свет. *Любовь* меняла окружающий мир, ход истории. Во имя *любви* объявлялись войны. *Любовь* воспевали поэты и писатели во все времена. Сила *любви* нашла отражение и в паремиях – кладези мудрости славянских народов.

Рассмотрим бинарные оппозиции с компонентом *любовь* на основе выборки языковых иллюстраций из фразеологических словарей русского [4] и белорусского [7] языков, а также словарей русских [5] и белорусских [6] пословиц и поговорок.

Самой частотной аксиологической бинарной оппозицией с компонентом *любовь* является «*любовь – расставание*». В белорусских паремиях данный вид оппозиций можно наблюдать, в большей степени, контекстуально. Расставание может быть и простым для пары, а может быть и трудным: *закахацца проста, раставацца трудна; з каханнем, як і з кашлем, не схаваешся; лепей чэмер піці, як з нелюбімым жыццём; без радасці каханне, без смутку раставанне; не ўсе тая жэняцца, што любяцца і кахаюцца*. В русских паремиях расставание более драматично, чем в белорусских. Влюбленные не представляют жизни друг без друга: *любить не люблю, а отвязаться не могу; любишь браниться – умей и помириться; любовь да свары – хуже пожара; любить тяжело, не любить тяжелее того; без любви, как без солнышка, нельзя прожить*.

Еще одним типом бинарных оппозиций с компонентом *любовь* является «*любовь – причина боли, зла*». У белорусов *любовь* – это не только большое счастье, но и то, что может стать причиной болезни, страданий и зла: *каханне і кашаль не схаваеш; у кожнага кахання ёсць свая пакута; цяжка ўздыханне – далёка каханне; без сонейка свету не быць, без мілага нельга жыць; не тая любоў, што сушыць, а тая, што любіць*. В русских паремиях эта мысль подтверждается: *не любишь – горе, а влюбишься – вдвое; любовь слепа; любовь делает умных безумными, кротких – буйными, а неукротимых – мирными; любить – чужое горе носить, не любить – свое сокрушить; кого люблю, того и бью; любовь слепа, доведет до беды и попа*.

Бинарная оппозиция «*любовь – причина боли, зла*» в русской паремиологии преобразуется в «*любовь – страх*»: *любовь сильнее страха; где любовь, там угожденье, где страх, там принуждение; покоряй сердце любовью, а не страхом; всяк страх изгоняет любовь*.

Также встречается бинарная оппозиция «*любовь – предмет, явление*». В русских паремиях прослеживается тенденция концептуализации

метафорического образа любви в виде конкретных объектов или предметов: *любовь – не зеркало, разобьешь – не склеишь; любовь не тюрьма, а сводит с ума; любовь – не пожар, а загорится, не потушишь; любовь не волос, скоро не вырвешь; любовь – кольцо, а в кольце нет конца; любовь не картошка – не выкинешь в окошко; любовь не милостыня: ее каждому не подашь; любовь не стекло: разобьется – не срастется; любовь – крапива стрекучая.*

В белорусских паремиях оппозиция «любовь – предмет, явление» представлена вариантом «любовь – богатство»: *каханне здольнае шмат на што, а грошы здольныя на ўсё; лепш смутак у кішэні, чым смутак у сэрцы; багацце нявесты на шчасце не пераробіш; хоць у адной лёлі, абы па любові; хоць у будане з лапак жыць, абы з каханым быць.* В данном контексте оппозиции имеют и положительную характеристику (*некорыстная жена; лучше без богатства, но вместе*), и отрицательную (*деньги могут всё*).

Одной из самых многочисленных является бинарная оппозиция «любовь – брак». Наши предки очень серьезно воспринимали брак, считали его важным этапом в жизни человека. С детства закладывались основы будущей семейной жизни, отношения мужа к жене, а жене к мужу.

В белорусской паремиологии прослеживается мысль о том, что выбор избранника нужно делать не по внешним признакам, а по внутренним качествам: *не шукай красаты, а шукай дабраты; з тварам да вянца, з розумам да канца; не тое хораша, што хораша, а тое, што каму даспадобы.* Но даже самая большая любовь не гарантировала счастливой семейной жизни: *страчаліся – цалаваліся, у адну хату сышліся – за чуб узяліся; з вялікай любасці не раз кій паломіць косці; хоць мужык як лапаць, абы з ім не плакаць.*

По мнению А.С. Дедовой [3], в паремиях про замужество зафиксирован опыт белорусов. Традиционно считалось, что ближе к 30 годам девушку замуж уже не возьмут, нужно вовремя думать о семье: *дваццаць тры – замуж пры, бо ў дваццаць пяць хлопцы спяць; калі мінула дваццаць пяць, дык дома сядзь.* Если девушка к этому времени не успела выйти замуж, тогда ей советовали быть не такой разборчивой в женихах: *хоць за казла, абы замуж пашла; хоць за казла, абы з дому спаўзла; хоць за старца, абы ў дзеўках не застацца; выйсці хоць за лапця, абы не плакаць.*

В русских паремиях брак – это начало единения мужа и жены, которые во всех делах, в радости, в горе – всегда вместе: *муж с женой, как рыба с водой, есть что – вместе, чего нет – пополам; не надобен и клад, коли у мужа с женой лад; муж с женой бранятся, да под одну шубу ложатся; где муж, там жена; промеж мужа и жены нитки не продернешь; муж – голова, жена – душа; чего*

жена не любит, того мужу и век не ведать; куда мил дружок, туда и мой сапожок.

Мужчина в русских паремиях упоминается как *милый*, с которым можно преодолеть все трудности: *ради милого себя не жаль; с милым годок покажется часок; с милым дружком на льду и хлеб найду; не мил свет, когда милого нет; много хороших, а милого нет*. Женщина также становится *милой*, для которой мужчина готов совершать подвиги и без которой не представляет своей жизни: *всякому своя милая хороша; с милой целоваться, что мёдом упиваться; не та мила, что хороша, а та хороша, что сердцу мила*.

В паремиях также встречается бинарная оппозиция «любовь – вечность». В народных представлениях укрепилась мысль, что любовь – это чувство, не имеющее времени и пространства, это то, что случается с человеком, вопреки его воле и желанию. Любовь невозможно контролировать. Истинные чувства вечны. Эту мысль подтверждают русские паремии: *старая любовь не ржавеет; любви нужна воля, а уму – простор; любовь не глядит, а все видит; верная любовь ни в огне не горит, ни в воде не тонет; каждое дело любовью освещается; любовь твою забыть, так голосом завывать; любовь годы побеждает*.

В белорусских паремиях любовь также вечна, не подвластна разуму: *сэрцу не згадаеш, каго любіць; каханне і лішай не глядзяць, дзе сесці; старога кахання і час не сцірае; іржа раз'ядае жалеза, а рэўнасць сэрца, любоў не пажар – загарыцца, не патушыш*.

Итак, исследование семантики бинарных оппозиций на основе паремиологии русского и белорусского языков помогает понять логику постижения человеком окружающей действительности через анализ этнокультурной специфики аксиологических устойчивых сочетаний с семантикой «любовь». Можно констатировать, что рассматриваемые паремиологические единицы имеют положительную и отрицательную коннотацию. В сознании славян любовь – это фундамент, на котором строится вся жизнь человека. Любовь тесно связана с такими понятиями как брак, вечность. Паремии подчеркивают: семья – это основная жизненная ценность человека.

Список литературы:

1. Введенская, Л.А. Словарь антонимов русского языка. Ростов на Дону : ЛитР, 1972. 287 с.
2. Вежбицкая, А. Сопоставление культур через посредство лексики и прогматики. Москва: Языки культуры, 2001. 287с.
3. Дзядова, А.С. Чалавек у лютэрку беларускай фразеалогіі і парэміялогіі. Віцебск : ВДУ ім.Машэрава, 2013. 162 с.

4. Жуков, А. В., Жукова, Е. М. Словарь современной русской фразеологии. Москва : Аст-Пресс, 2016. 416 с.
5. Жуков, В.П. Словарь русских пословиц и поговорок. Москва : Русский язык, 1993. 538 с.
6. Іваноў, Я.Я., Іванова, С.Ф. Слоўнік беларускіх прыказак, прымавак і крылатых выразаў. Мінск: Беларускі Фонд Сораса, 1977. 262 с.
7. Лепешаў, І. Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў. Мінск : Беларуская энцыклапедыя, 2004. 440 с.

Научный руководитель: **Пятаева Наталия Вячеславовна**,
доктор филологических наук, профессор кафедры языкознания и лингводидактики
БГПУ имени Максима Танка

УДК 81'366.547:821.161.2

Касянчук Тетяна, студентка 2мФіл групи
факультету української філології та літературної творчості імені А. Малишка
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
Київ, Україна

ФОРМАЛЬНО-СИНТАКСИЧНІ ПОЗИЦІЇ ВОКАТИВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ В ТВОРЧОСТІ ЛЮКО ДАШВАР

У статті розглянуто вокатив сучасної української мови в художній літературі. У дослідженні передбачено розгляд історії вокатива у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці. Специфіку формально-синтаксичної позиції сучасного вокатива відображено через твори Люко Дашвар. Вокатив творів досліджується з підходу як функціонального, так і граматико-семантичного.

Ключові слова: вокатив, вокативне речення, кличний відмінок, звертання, грамема, апеляція, клична форма.

Kasianchuk Tetiana, student of 2mFil group
Faculty of Ukrainian Philology and literary works by A. Malysenko
National Pedagogical DragomanovUniversity
Kyiv, Ukraine

FORMAL-SYNTAX POSITIONS OF THE VOCATIVE IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE IN THE WORK OF LUKO DASHVAR

The article considers the vocative of the modern Ukrainian language in fiction. The study provides a review of the history of vocatives in domestic and foreign linguistics. The specificity of the formal-syntactic position of the modern vocative is reflected through the works of Luko Dashvar. The vocative of works is studied from the approach of both functional and grammatical-semantic.

Key words: vocative, vocative sentence, exclamatory case, address, grammar, appeal, exclamatory form.

Актуальність теми зумовлюється тим, що наразі підвищена увага до вивчення специфіки мовлення, зокрема семантичних і функціональних характеристик вокативів у сучасній українській мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя складають праці вітчизняних і зарубіжних учених: О. Безпояско, Ф. Бацевича, П. Дудика, О. Ветрової, К. Городенської, С. Єрмоленко, І. Кучеренка, М. Скаба, Є. Тимченка, К. Шульжука та ін.

Мета статті полягає у визначенні особливостей вокатива на матеріалі творчості ЛюкоДашвар.

Виклад основного матеріалу. У традиційній лінгвістиці переважає матеріалістичний підхід до формування та структурування граматичної системи мови, тому наявність вокатива визначає флексія. Отже, вчені розглядали вокатив серед форм словозміни імен і трактували його як граматичну форму в межах категорії відмінка. Цей підхід зберігався у східнослов'янській лінгвістиці до першої половини ХІХ ст. У ті часи номінація «звертання» вживалась як синонімічна до номінації «кличний відмінок», а звертання розглядалось серед відмінкових форм. Етимологічно прозора назва вказувала на специфічну функцію, яку виконують іменники в цій формі.

Ситуація з визнанням особливого кличного відмінка ускладнюється тим, що в російській мові спеціальні флексії кличного поступово занепадають, їх починають трактувати лише як факт історії. Натомість специфічні флексії вокатива стають однією з важливих ознак української мови, тому вивченню різних аспектів функціонування вокатива вчені приділяють досить багато уваги. Необхідно зазначити, що визначення або невизначення особливого кличного відмінка з часом дедалі частіше пов'язане із певними ідейно-політичними настановами кожного окремого автора, його тяжінням до західноєвропейської або російської мовознавчої традиції[9].

Під час вивчення мовознавцями вокатива увага привертається обмеженістю у використанні флексій: тільки іменники чоловічого і жіночого роду, які є переважно іменами, назвами осіб, окремими персоніфікованими номінаціями істот, предметів, явищ. Це спричинило переміщення його в парадигмі

відмінювання на останню сьому позицію, а пізніше й переведення в категорію «клична форма»[8].

О. Потебня сформулював декілька ідей, які визнані етапними у встановленні морфолого-синтаксичного статусу вокативу. Він звернув увагу, що кличний відмінок у реченні узгоджується з 2-ю особою дієслова. Вокатив може бути підметом, прикладкою й одночленним спонукальним реченням. Визначення кличного відмінка (як звертання) зовсім не розкриває якісної характеристики цієї форми, при цьому яскраво не виражає його особливості члена речення й специфіка його граматичної семантики. Необхідно визначати звертання як згорнуте висловлювання, яке має потенційну предикативність, міра якої може бути різною. Проте, звертання, на думку деяких лінгвістів, послаблюють власну самостійність і предикативність, перетворюючись на несамостійні кличні модифікації, які називають звертаннями[7].

Особливої уваги вимагає аналіз звертань, основним призначенням яких є концентрація уваги слухача-адресата.

Речення, які ускладнене звертаннями, мають різний ступінь напівпредикативності. Мінімальний ступінь напівпредикативності мають інтерпозиційні звертання, виражені іменником без супровідних залежних слів.

Загальна синтаксична функція звертання полягає у називанні адресата мовлення. Ця функція неоднорідна, що викликає різноманітність синтаксичних відношень звертань із реченням. Синтаксичні відношення звертань із реченням не є формами простих (із погляду вираження синтаксичних зв'язків) відношень, у які вступають слова, які традиційно називають членами речення[2].

Природним для української мови є звертання в кличному відмінку. Але наявність морфологічного показника кличного відмінка не є єдиним виразником синтаксичної функції звертання.

Семантико-граматична функція звертань (як позначень адресатів мовлення) має різні форми вияву (в залежності від характеру висловлення-звертання). Власне звертання, які виступають назвами конкретних адресатів мовлення, як форми вольових виявлень мовця, набирають цих властивостей у зв'язку з тим, що є компонентами безпосереднього звернення однієї особи до іншої. Перетворюючись у форми вольових виявлень мовців, ці звертання повинні викликати реакцію-відповідь, особливо під час звертання до живих істот (персоніфіковані предмети і явища (як адресати мовлення) є, як правило, тропеїчними поетичними засобами). Звернення (як активний процес комунікації) має кілька форм вираження у мові, що зумовлює різні синтаксичні форми власне звертань у реченні.

Паузне виділення звертань не є значним, окрім таких випадків, коли вони знаходяться на початку речення або вжиті як прикладки до особового займенника в ролі підмета. Але препозитивне звертання в імперативно-наказових реченнях не має, як правило, такої інтонаційної виділеності, яка зумовлювала б його відокремлення від речення, що властиво іншим формам власне звертань[1].

Власне звертання функціонують також у питальних реченнях із модальним значенням прямої питальності.

Звертання в цих конструкціях мають більш виразне інтонаційне виділення. Саме на них переважно припадає інтонаційна вершина речення, яка особливо помітна тоді, коли звертання стоїть наприкінці, що порушує висхідно-спадний інтонаційний контур речень прямої питальності. Інтонаційне виділення звертань, ужитих у конструкціях прямого питання, зумовлює можливе відокремлення від речення.

Звертання, які вживаються в індикативі, переважно виступають як прикладки при особових займенниках, які мають яскраве емоційне забарвлення (як засіб кваліфікації об'єкта звернення).

Різновидами субстанціальних синтаксем є вокативи, в яких морфологічна непохідність часто поєднана із семантико-синтаксичною ускладненістю. Ці синтаксеми виступають результатом об'єднання двох елементарних із семантико-синтаксичного погляду речень у просте ускладнене. Це переважно конструкції, в яких кличний відмінок поєднаний з наказовим способом дієслова.

У романі «Биті є. Макс» ЛюкоДашвар [5] трапляються літературні й нелітературні варіанти кличного відмінка у функції апелятива. Так серед них можна виокремити:

I. Антропоніми:

1) номінації об'єкта за найзагальнішими родовими ознаками типу чоловік – жінка, хлопець / юнак – дівчина, дитина / підліток, напр.: Юначе! Це я сліпий, а у вас же очі є? [5, с. 9];

2) звертання до людей / людини, як до нації в цілому, так і до конкретного її представника: Панове! – Макс починає говорити... [5, с. 59];

3) родинного типу: Знаю, синку! [5, с. 20];

4) власні імена: І тебе покинула, Гоцику! [5, с. 12].

II. Апеляція до коханої людини, часто це субстантивовані прикметники як апелятиви, напр.: Поцілуймося, мила... [5, с. 36].

У романі ЛюкоДашвар надає перевагу постпозиції вокатива, але іноді вона послуговується також препозицією, інтерпозицією.

Щоб передати емоційно-оцінну характеристику героїв, авторка використовує різні словотвірні суфікси пестливості (-чик-, -юн-, -очк-) напр.: Максимчику... [5, с. 25]; Синочку... Привіт! [5, с. 83].

Висновки. Отже, для роману «Биті є. Макс» ЛюкоДашваре характерні такі вокативи: переважно використовуються однокомпонентні, але є і двоконпонентні апелятиви; найбільш поширеною є група вокативів, що мають антропонімічні власні назви (ПІБ, прізвиська); серед загальних назв у формі звертань поширеними є родинного типу або субстантивовані прикметники на позначення близьких людей. Окрім того, Люко Дашвар іноді використовує нелітературні форми апелятивів, щоб зобразити реальне життя в сучасній Україні через народне мовлення.

Список використаних джерел

1. Бойко І.О. Семантичні типи вокативів як джерело характеристики мовної особистості (на матеріалі художнього дискурсу). *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ: Серія Філологія. Педагогіка. Психологія.* 2013. Вип. 27. С. 102-106.
2. Гопштер Є. Флексивне вираження кличного відмінка в сучасній українській мові. *Українська мова і література в школі.* 2003. №7. С. 70–73.
3. Гринишин М. Вокативні речення в асиметричних ситуаціях спілкування. URL: <http://mova.dn.ua/lingvistichni-studiy>
4. Данилюк Н. Семантично-стилістичні особливості народнописаних звертань. *Українська мова.* 2011. № 4. С. 32-39.
5. Дашвар Л. Биті є. Макс. Книга 2. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. 288 с.
6. Дудик П.С. Звертання-речення в сучасній українській мові. *Українська мова і література в школі.* 1971. №5. С. 37-43.
7. Кучеренко І. К. Актуальні проблеми граматики. Львів : Світ, 2003. 228с
8. Скаб М.С. Історія дослідження кличного відмінка у східнослов'янській лінгвістиці. *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку: Збірник наукових праць, присвячених 100-річчю від дня народження професора Стефана Пилиповича Самійленка.* Запоріжжя: ЗНУ, 2006. С. 116-128.
9. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : [підручник] / К. Ф. Шульжук. – К. : Вид. центр “Академія”, 2004.

Науковий керівник:
доцент кафедри української мови,
кандидат філологічних наук,
Векуа Н. В.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 338.48

*Герасимів Зоряна Миколаївна, к. геогр. н., доцент
доцент кафедри гуманітарної освіти і туризму ВП НУБіП України
«Бережанський агротехнічний інститут». Бережани, Україна*

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

***Анотація.** У статті досліджено вплив туристичної діяльності на навколишнє середовище. Визначено необхідність сталого розвитку туризму. Розглянуто особливості екологізації туристичної сфери. Проаналізовано фактори, які необхідно враховувати при розробці стратегії екологічно орієнтованого туризму. Розглянуто екологічні принципи сталого розвитку туризму.*

***Ключові слова:** екологізація туристичної діяльності, екологічна безпека туризму, сталий розвиток туризму, туристичний потенціал, рекреаційний потенціал.*

***Gerasymiv Zoryana, PhD (Geographical Sciences), Associate Professor
Associated Professor of the Department of humanitarian education and tourism
Separated Subdivision of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
«Berezhany Agrotechnical institute»***

ECOLOGIZATION OF TOURIST ACTIVITY

***Abstract.** The article examines the impact of tourism on the environment. The need for sustainable tourism development has been identified. Features of greening of the tourist sphere are considered. The factors that need to be taken into account when developing a strategy for ecologically oriented tourism are analyzed. Ecological principles of sustainable tourism development are considered.*

***Keywords:** greening of tourist activity, ecological safety of tourism, sustainable development of tourism, tourist potential, recreational potential.*

Туризм є важливим видом діяльності, що впливає на розвиток багатьох галузей економіки, залучає інвестиції, забезпечує надходження до бюджету, сприяє збереженню культурної спадщини, активізує запровадження інновацій, створює робочі місця.

Туристична діяльність негативно впливає на навколишнє середовище: створює надмірне антропогенне навантаження на ландшафти, забруднює компоненти природи, виснажує природні ресурси, завдає шкоди рослинам та тваринам у заповідних територіях. Вплив туризму на природу часто є прихованим, оскільки об'єкти туристичної інфраструктури часто розглядаються

як складові інших сфер діяльності, тому негативні наслідки їхнього впливу відносять до окремих підгалузей соціальної сфери.

Екологізація туристичної діяльності - процес переходу туристичної сфери до моделі сталого розвитку в системі «туризм – навколишнє природне середовище» [2].

Дослідженню екологічних аспектів туристичної діяльності присвячені праці Голода А., Бейдика О., Кудли Н., Дмитрука О., Кульчицької Е., Падуна М., Мотузенко О. та інших науковців, однак недостатньо вивченими залишаються питання впливу на екологічний стан ландшафтів окремих регіонів країни, гарантування екологічної безпеки, проблеми екологічності та якості туристичних послуг.

Розвиток туризму як однієї з пріоритетних галузей економіки вимагає комплексного вивчення природно-ресурсного та рекреаційного потенціалів з метою використання їх для потреб туристичної діяльності.

Ключова особливість туризму в контексті забезпечення сталого розвитку полягає в його спрямованості насамперед на природні рекреаційні ресурси, які часто є вичерпними та невідновлюваними. Зважаючи на постійне скорочення площ малозмінених природних територій та інтенсивний розвиток природного туризму (у широкому розумінні цього поняття), можна стверджувати, що подальший розвиток цієї сфери діяльності можливий тільки на шляху її екологізації [2].

Завданням туристичних компаній є організація діяльності на засадах сталого розвитку із врахування екологічних вимог, зменшення негативного впливу на довкілля, здійснення охорони та відновлення навколишнього середовища. Багато суб'єктів туристичної діяльності застосовують системи сертифікації, екологічне маркування, кодекси поведінки.

Забезпечення сталого розвитку туристичної діяльності дасть змогу зменшити негативний вплив на навколишнє середовище, запровадити еколого безпечне природокористування, сприятиме охороні та відновленню природних ресурсів, розширенню мережі природно-заповідного фонду, дотриманню вимог екологічного законодавства.

В Україні розроблено Стратегію розвитку туризму та курортів на період до 2026 року, в якій визначено цілі розвитку галузі із врахуванням сучасного стану та тенденцій розвитку України.

Ефективне та комплексне використання наявного туристичного та курортно-рекреаційного потенціалу шляхом розв'язання проблеми рекреаційного природокористування і охорони навколишнього природного середовища визначено однією з цілей Стратегії [4].

Збільшення негативного впливу туристичної діяльності на довкілля відбувається на територіях із занадто великою інтенсивністю туристичних потоків, що створює надмірне антропогенне навантаження, призводить до погіршення екологічної ситуації та виникнення екологічних проблем. Туризм є великим споживачем води, енергії та палива, забруднює навколишнє середовище та продукує багато відходів.

Створення екологічно безпечних умов життєдіяльності населення є важливою вимогою сучасного суспільства, оскільки сучасні споживачі туристичних послуг є вибагливими до якості навколишнього середовища і вибирають для відпочинку екологічно благополучні території, надаючи перевагу чистому довкіллю. Інтенсивний розвиток туристичної інфраструктури та зростання рекреаційного навантаження на природні комплекси спричиняють погіршення якості природного середовища та втрату його привабливості для потреб туристичної діяльності.

Суб'єкти туристичної діяльності повинні виконувати вимоги закону щодо забезпечення безпеки туристів, охорони туристичних ресурсів України та довкілля [3].

Важливими документами, які регламентують туристичну діяльність, є «Міжнародна програму зі сталого розвитку туризму», «Глобальний етичний кодекс туризму», «Порядок денний на XXI століття у сфері подорожей та індустрії туризму», «Хартія зі сталого туризму». У них значна увага приділяється екологічній складовій туристичної діяльності, взаємозв'язку між сталим туризмом та природоохоронною діяльністю, збалансованості впливу економічних, екологічних та соціокультурних чинників. Туристична сфера повинна розвиватись із врахуванням вимог екологічної безпеки та збереження високої якості навколишнього середовища.

Екологічну безпеку туризму можна трактувати як відсутність загрози активізації деструктивних процесів у функціонуванні системи «туризм–навколишнє природне середовище», а також наявність можливостей для сталого розвитку відповідних просторових туристичних систем [2].

Екологічна туристична діяльність повинна бути спрямована на вивчення особливостей природних та антропогенних ландшафтів за умови збереження ландшафтного різноманіття та мінімізації негативного впливу на довкілля. Важливою проблемою є узгодження допустимого антропогенного навантаження на рекреаційні екосистеми із здатністю їх до відновлення. Економічна доцільність туристичної діяльності повинна поєднуватись з її екологічною безпечністю.

Невід'ємною складовою досягнення рівня самоокупності туристичних підприємств, які обрали в якості своєї місії інноваційний підхід до екологізації туристичної сфери, особливо тих, до складу яких входять території природно-заповідного фонду, є стимулювання розвитку їхньої діяльності з пріоритетною орієнтацією на екологічний, у тому числі сільський і зелений, туризм [1].

Одним з напрямів екологізації туристичної діяльності є створення екологічних готелів, ресторанів та баз відпочинку, які гармонійно співіснують з природою, не забруднюючи навколишнє середовище продуктами життєдіяльності туристів, використовують екологічно чисті джерела енергії, готують їжу з екологічно чистих продуктів, економлять природні ресурси, знаходяться в екологічно чистій місцевості, дотримуються принципів екологічності при оформленні інтер'єру та наданні послуг, інформують клієнтів про екологічну політику закладів.

Такі підприємства отримують екологічні сертифікати, беруть на себе відповідальність за збереження, раціональне використання природних ресурсів та охорону довкілля, що дає змогу отримати додаткові переваги на ринку туристичних послуг.

При розробці стратегії екологічно-орієнтованого туризму необхідно враховувати наступні фактори:

- велика площа рекреаційних територій надає потенційну можливість рівномірно розподілити по території України туристичні підприємства різноманітного спрямування;
- наявність значного туристичного потенціалу, яка дає можливість починати створення нових туристичних центрів на територіях з найвищими показниками рівня концентрації природно-рекреаційного потенціалу на одного рекреанта;
- розгалуженість мережі дестинацій дозволяє розвивати туристичні маршрути як на регіональному рівні, так і на загальнодержавному;
- можливість використання коштів місцевих бюджетів призводить до необхідності включення до процесу розвитку туризму фінансових установ для розробки взаємовигідних схем самоінвестування;
- сприятливе співвідношення факторів виробництва туристичного продукту є запорукою сталого розвитку її туристичної галузі;
- заходи, які розробляються для розвитку туристичної галузі, мають стати поштовхом для розвитку позитивних і нівелювання негативних факторів [1].

Екологічні принципи сталого розвитку туризму передбачають раціональне використання ресурсів, зокрема:

- зменшення кількості відходів, належну їх утилізацію;

- запровадження систем очищення води;
- використання екологічнобезпечних матеріалів та технологій;
- економне використання енергії та ресурсів;
- залучення альтернативних джерел енергії;
- зменшення антропогенного навантаження на ландшафти;
- збереження біорізноманітності;
- обережне поводження у природних системах.

Екологізація туристичної діяльності повинна стати важливим напрямом забезпечення конкурентоспроможності туристичного бізнесу та підвищення екологічної свідомості виробників та споживачів туристичних послуг.

Список використаних джерел:

1. Бриль К. Г. Екологічно орієнтовані види туризму як стратегічний напрям розвитку галузі в сучасних умовах. *Економіка та держава*. 2015. № 9. С. 23-27.
2. Голод А. Безпека регіональних туристичних систем: теорія, методологія та проблеми гарантування : монографія. Львів : ЛДУФК, 2017. 340 с.
3. Про туризм: Закон України від 15.09. 1995 р. № 40-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1995. № 31. Ст. 24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 23.09.2019).
4. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: розпорядження Кабінету міністрів України від 16.03.2017 р. № 168-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80> (дата звернення 3.10.2019).

УДК 657.43

*Світлана Герчанівська, к.е.н., доцент
ВП НУБІП України «Бережанський агротехнічний інститут»
м. Бережани, Україна*

ДО ПИТАННЯ РОЗРАХУНКІВ З ПОСТАЧАЛЬНИКАМИ І ПІДРЯДНИКАМИ

Анотація. У статті висвітлено сутність процесів постачання, підяду, що тісно пов'язані з розрахунковими операціями. Актуальність дослідження зумовлена тим, що причиною виникнення значної кредиторської заборгованості часто стає недосконалість розрахунків з постачальниками та підрядниками, недбалість працівників, шахрайство та зловживання службовими повноваженнями. Розглянуто складові розрахунків з постачальниками і підрядниками.

Ключові слова: процес, постачання, підряд, розрахунки, договір.

*Svitlana Herchanivska, PhD (Economic Sciences), assoc. professor,
Separated Subdivision of National University of Life and Environmental Science of Ukraine
«Berezhany Agrotechnical Institute». Berezhany, Ukraine*

TO THE ISSUE OF SETTLEMENTS WITH SUPPLIERS AND CONTRACTORS

Abstract. *The article highlights the essence of supply processes, contracts, which are closely related to settlement operations. The relevance of the study is due to the fact that the cause of significant accounts payable is often the imperfection of payments to suppliers and contractors, negligence of employees, fraud and abuse of office. The components of settlements with suppliers and contractors are considered.*

Key words: *process, supply, contract, calculations, contract.*

Найпоширенішим видом кредиторської заборгованості у сучасному господарюванні є заборгованість перед постачальниками та підрядниками за поставлені виробничі запаси, надані послуги та несплачені в необхідні терміни роботи.

Розрахунки з постачальниками і підрядниками – це взаємні розрахунки підприємств за товарно-матеріальні цінності, виконані роботи, надані послуги. Вони є переважними, й саме від безперебійності й плановірності організації даних розрахунків вирішальною мірою залежить стан усіх розрахунків підприємства, його фінансовий стан та платоспроможність [3].

Господарські зв'язки – це необхідна умова діяльності підприємства, тому що вони забезпечують безперебійність постачання, безперервність процесу виробництва і своєчасність відвантаження, а також реалізації продукції (робіт, послуг).

Процес постачання (придбання) – це сукупність операцій, спрямований на забезпечення підприємства предметами та засобами праці, необхідними для здійснення господарської діяльності.

Процес постачання, як об'єкт обліку, включає себе закупівлю і організацію зовнішнього надходження матеріалів, компонентів чи готових продуктів від постачальника на виробничі чи інші підприємства, склади або роздрібні магазини. Іншими словами, процес постачання полягає в тому, що підприємство укладає договори з постачальниками на необхідні йому фактори виробництва, організовує доставку та складування виробничих запасів, проводить розрахунки з постачальникам за отримані товарно-матеріальні цінності. Під час цього процесу відбувається зміна активу з форми грошей на форму майна, призначеного для виробництва продукції або торгівельної діяльності.

Основне завдання процесу постачання полягає в забезпеченні потреб виробничого процесу в ресурсах – сировині, матеріалах, паливі, тарі, запасних частинах, малоцінних і швидкозношуваних предметах тощо. Таким чином, процес постачання предметів праці є важливою передумовою здійснення основної діяльності підприємства. Цей процес має відбуватися безперервно й рівномірно, оскільки надлишок або нестача цінностей негативно впливає на кінцевий результат господарської діяльності.

Формуванню взаємовідносин і відповідних розрахункових операцій з постачальниками та підрядниками передуює процес їх пошуку підприємством. Умови вибору постачальників та підрядників: цінова конкурентоспроможність (включаючи витрати на зберігання, транспортування і страхування); умови платежу; гарантійні строки; ремонт і післяпродажне обслуговування; відповідність продукції постачальника стандартам якості; можливість закупівель безпосередньо у виробників або оптовиків; географічне місце розташування; основні види діяльності та фінансовий стан; виробнича потужність та обсяги випуску продукції за останні роки.

Господарський договір є найбільш поширеною і важливою підставою виникнення зобов'язання, основною формою реалізації товарно-грошових відносин у ринковій економіці.

Статтею 264 Господарського кодексу України передбачено, що матеріально-технічне постачання та збут продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання як власного виробництва, так і придбаних в інших суб'єктів господарювання, здійснюються шляхом укладання договорів купівлі-продажу [1].

Під час укладення договору з постачальниками та підрядниками виникає юридичне зобов'язання, яке не відображається на рахунках бухгалтерського обліку та в балансі. Його відображення в обліку розпочнеться тоді, коли суб'єкти господарювання, що уклали договір, перейдуть до виконання взятих на себе зобов'язань та за наявності умов відповідно до П(С)БО 11 «Зобов'язання»: оцінка зобов'язання має бути достовірно визначена; існуватиме ймовірність зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок погашення зобов'язання [2]

У разі невиконання укладених договорів можуть застосовуватися штрафні санкції, що теж повинно знайти відображення у бухгалтерському обліку. Виникнення неузгодженості правового та облікового середовища негативно впливає на формування звітної інформації щодо розрахункових операцій підприємства.

В процесі постачання взаємовідносини між постачальником та покупцем регулюються рядом договорів (поставки, енергопостачання, про надання послуг,

міни (бартеру)), за якими відбувається передача продукції (товару) або надання послуг постачальником покупцеві. Покупець оплачує цю продукцію або послуги чи також відвантажує продукцію, надає послуги (у випадку укладення договору міни (бартеру)) – здійснює розрахунки.

Підряд – договір, відповідно до якого одна сторона (підрядник) зобов’язується під свою відповідальність виконати за завданням другої сторони (замовника) певну роботу з використанням власних матеріалів або матеріалів замовника за певну плату. Оплачується тільки готовий результат, зданий замовникові [6].

Щодо процесу підряду, взаємовідносини між сторонами (підрядником та замовником) регулюються рядом договорів, які частіше всього стосуються будівництва і укладаються на певні види робіт: будівельні, монтажні, проектні, досліджувальні, геологічні, геодезичні та інші. За такими договорами підрядник здає результати виконаних робіт замовнику, який оплачує ці роботи, тобто здійснює розрахунки.

Схему складових розрахунків з постачальниками та підрядниками і взаємозв’язків між ними відображено на рис. 1.

Рис. 1. Складові розрахунків з постачальниками та підрядниками

Згідно даних рис. 1, основними елементами розрахунків з постачальниками та підрядниками є контрагенти: з однієї сторони – покупець чи замовник, а з іншої – постачальник чи підрядник. При цьому вони можуть бути резидентами та нерезидентами, що вносить певні особливості в проведення розрахунків з іноземними постачальниками та підрядниками. Дані суб'єкти господарювання вступають у взаємовідносини на основі договору, який укладають між собою. В договорі визначається предмет (об'єкт розрахунків) – товари, роботи, послуги; та порядок здійснення розрахунків, тобто їх форма (готівкова, безготівкова, натуральна), час проведення (попередня або наступна оплата), валюта (національна чи іноземна), можливість відстрочення платежу, шляхом видачі векселя.

У господарській діяльності підприємств виникають обставини, які впливають на не своєчасне виконання зобов'язань або взагалі припиняють здійснення. Такими обставинами можуть бути тимчасова або стійка фінансова неплатоспроможність, банкрутство, надзвичайні події. Це означає, що під час здійснення операцій із розрахунків із постачальниками та підрядниками у бухгалтерському обліку може виникати як дебіторська заборгованість (у разі здійснення передоплати), так і кредиторська заборгованість (за умови такої оплати або іншого погашення зобов'язань). Виконання своєчасної перевірки розрахунків із постачальниками та підрядниками, попередження прострочення кредиторської заборгованості мають бути основою в організації обліку.

Список використаних джерел

1. *Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV.* URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/436-15>
2. *Коновалова К. Т., Макарова А. С. Удосконалення обліку кредиторської заборгованості та методи управління нею. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 34. С. 181-184.*
3. *Лишненко О. В. Бухгалтерський облік: підручник. Київ: Вид-во «Центр учбової літератури», 2009. 670 с.*
4. *Хаврук В. О. Основні аспекти якості ланцюга постачання. Управління проектами, системний аналіз і логістика. 2012. Вип. 9. С. 223-228.*
5. *Шендригоренко М. Т., Ротозєєнко Ю. В. Облік і внутрішній аудит розрахунків з постачальниками та підрядниками. Мистецтво наукової думки. 2019. № 8. С. 26-30. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2617-7064/article/view/341/350>*
6. *Югас Е. Ф. Економічна сутність договірних відносин підприємства та форми розрахунків з постачальниками і підрядниками. Економічний вісник. 2011. № 17/2. С. 102-109. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2011_17_2/Yugas.k54pdf*

УДК: 658.012.2

*Ірина Гурська, кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри економіки і менеджменту
Ігор Федуняк, кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки і менеджменту
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
Бережани, Україна*

УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА ПРИЦИПАХ ПРОЄКТ-МЕНЕДЖМЕНТУ

Анотація: В статті зазначені основні вимоги щодо системи управління сучасним підприємством. Розглянуто різноманітні підходи до управління підприємствами в контексті методологічних основ проектного менеджменту. Доведено необхідність застосування концепції проект-менеджменту для вирішення поточних та стратегічних завдань сучасного підприємства. Проаналізовано наукові погляди на функціональне та процесне управління.

Ключові слова: проектний менеджмент, проект, управління підприємством, концепції управління, функціональний підхід, процесний підхід.

*Iryna Hurska, PhD (Economic Sciences), Associate Professor,
Associated Professor of the Department of economics and management
Ihor Feduniak, PhD (Economic Sciences), Associate Professor,
Associated Professor of the Department of economics and management
SS of NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"*

MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE ACTIVITY ON THE PRINCIPLES OF PROJECT MANAGEMENT

Abstract: The article specifies the basic requirements for the management system of a modern enterprise. Various approaches to enterprise management in the context of methodological bases of project management are considered. The necessity of applying the concept of project management to solve current and strategic tasks of a modern enterprise is proved. Scientific views on functional and process management are analyzed.

Key words: project management, project, enterprise management, management concepts, functional approach, process approach.

Функціонування підприємств в умовах економічних змін вимагає впровадження ефективних методів проект-менеджменту, які дозволятимуть приймати обґрунтовані тактичні і стратегічні рішення та сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності суб'єктів господарювання. Відповідно, впровадження системи проект-менеджменту, а також формування економічного

механізму, як основи ефективного управління та розвитку підприємств у сучасних умовах.

Таким чином, в контексті концепції управління проект-менеджмент вихідне поняття «проект» має дещо інше визначення. Проект – цілеспрямована орієнтована в часі послідовність, як правило, одноразових, комплексних, не регулярно повторюваних дій, направлених на досягнення конкретних і унікальних цілей [3]. Виходячи з даного визначення можемо сформулювати основні принципи, що закладаються в концепції проект менеджменту:

- 1) Неповторність і унікальність.
- 2) Відповідно до першого принципу, визначаємо другий – одноразовість.
- 3) Обмежений час.
- 4) Комплексність та системність.
- 5) Результативність.
- 6) Адаптивний внутрішньогосподарський механізм.
- 7) Концентрація ресурсів та зусиль.

Виходячи з вище зазначеного поняття «проект» в контексті проект менеджменту можна визначити і таким чином: система бізнес-процесів, що формується підприємством як реакція на стан та тенденції розвитку зовнішнього середовища та реалізується в обмеженому часовому інтервалі.

Управління проект-менеджментом на сьогодні набуває досить великої популярності, а його інструменти використовуються в різних сферах як управлінської та виробничо-господарської діяльності сучасних підприємств. Професія проект-менеджера є затребуваною в багатьох галузях економіки України. Основними з них є ІТ-технології (зокрема, розроблення конкретних видів програмного забезпечення), архітектура (тут кожен новий об'єкт будівництва – новий проект), машинобудування (під час упровадженні нового обладнання або початку виробництва нової моделі товарів), страхова та банківська сфери (під час упровадженні нових стандартів або технологій роботи) та ін.

Упровадження проектного менеджменту на підприємствах стикається з низкою проблем, а саме:

- нестачею сертифікованих фахівців із проектного менеджменту на ринку праці;
- відсутністю досвіду управління розвитком організацій у менеджерів підприємств;
- недостатньою мотивацією до впровадження інноваційних інструментів у діяльність організацій: опором нововведенням через відсутність формалізації та неефективність організаційних структур управління;

- низьким рівнем довіри до консалтингових організацій та навчальних закладів через недосконалу конкуренцію на ринку.

Проектне управління – це управління видами діяльності в організації, які вимагають постійного керівництва в умовах суворих обмежень за витратами, термінами та якістю робіт. Відмінними рисами проекту є унікальність та неповторність, наявність певних цілей, досягнення яких відбувається в умовах часових та ресурсних обмежень. Проектний підхід, на відміну від функціонального менеджменту, має переваги, зображені в табл. 1.

Таблиця 1

Переваги проектного менеджменту порівняно з традиційним

Критерій	Традиційний менеджмент	Проектний менеджмент
Спрямованість на кінцеві показники	Процес, орієнтований на хід подій.	Процес, орієнтований на досягнення певної мети.
Спрямованість на задоволення інтересів	Організація, в якій здійснюються процеси управління.	Замовник, якому важливий конкретний результат проекту.
Обмеження	Відсутні чіткі обмеження за часом та ресурсами.	Є чіткі обмеження за часом та інших ресурсів, особливо фінансових.
Основний об'єкт планування	Планується розподіл позицій.	Детально плануються використовувані ресурси, такі як час, гроші, персонал.
Оцінювання результатів	Широко використовується регулювання процесів під час їх реалізації.	Результати оцінюються по закінченні проекту та/або після закінчення його ключових етапів.
Задіяний персонал	Персонал, постійно зайнятий в організації.	Проектні команди, що складаються персоналом та зовнішніми виконавцями, наявні в обмежений період.

Проектний менеджмент передбачає застосування певних підходів, найбільш поширеними з яких є функціональний та процесний підходи.

Функціональний підхід заснований на декомпозиції виробничого процесу на завдання з метою подальшого їх вдосконалення [2]. Серед альтернативних варіантів для виконання функцій вибирають той, що вимагає мінімуму сукупних витрат. За функціонально-орієнтованого підходу за кожною структурною одиницею закріплено функції, описано відповідальність, сформульовано критерії діяльності. Горизонтальний зв'язок між структурними одиницями слабкий. Вертикальний зв'язок «начальник-підлеглий» досить сильний. Функціонально-структурна модель заснована на універсальному принципі розподілу праці між підрозділами певними функціями (операціями). Головним недоліком такої структури є те, що функції закріплюються за підрозділами часто різними методами, і в процесі діяльності підприємства відбувається приріст

цих функцій. Крім того, такій структурі притаманні значні витрати на утримання адміністративного апарату. Зважаючи на вищезазначене, науковці [4] вважають, що в сучасних умовах існують об'єктивні передумови для переорієнтації з функціонального управління до процесного.

Процесний підхід, сьогодні найбільш адекватно відображає виробничу структуру підприємства як структуру бізнес процесів, містить системне бачення об'єкта управління, його структурну побудову, функціональну спрямованість бар'єрів, що перешкоджають оптимальному просуванню бізнес процесів. Процесний підхід – це «підхід до управлінської теорії, що ґрунтується на концепції, згідно якої управління є безперервною серією взаємозв'язаних дій або функцій». За цього підходу система управління підприємством орієнтована на управління як кожним бізнес процесом, так і всіма бізнес процесами. Суть процесного підходу полягає в тому, що кожен співробітник забезпечує функціонування конкретних бізнес процесів. Обов'язки, відповідальність, критерії успішної діяльності для кожного співробітника сформульовані і мають сенс лише в контексті конкретного завдання або процесу. Горизонтальний зв'язок між структурними одиницями значно сильніший. Безумовна пріоритетність вертикального зв'язку «керівник-підлеглий» слабшає через підвищення значущості горизонтальної співпраці підрозділів підприємства. [1]

Результат і функціонального, і процесного підходів – це одночасне проектування організаційної структури (функціональних областей) та порядку взаємодії в рамках цієї структури (процесів). Ці підходи треба застосовувати паралельно. Основна відмінність процесного підходу полягає в тому, що він насамперед орієнтований не на організаційну структуру підприємства, не на функції підрозділів, а на бізнес процеси, кінцевою метою виконання яких є створення товарів або послуг, що становлять цінність для зовнішніх або внутрішніх споживачів. При цьому система управління підприємством орієнтується як на управління кожним бізнес-процесом окремо, так і всіма бізнес-процесами підприємства в цілому.

Отже, виробничо-господарську діяльність будь-якого сучасного підприємства доцільно розглядати як сукупність послідовних проектів. Проект-менеджмент фактично представляє собою проектування під визначену систему завдань механізму управління підприємством, який передбачає максимально можливу концентрацію ресурсів на максимально швидке досягнення необхідного результату.

Список використаних джерел

1. *A Guide to the Project Management Body of Knowledge / Third Edition (PMBOK Guide) an American National Standard ANSI/PMI 99-001-2004.*

2. Ансофф И. Стратегическое управление; сокр. пер. с англ. ; науч. ред. и авт. предисл. Л. И. Евенко. М. : Экономика, 1989. 519 с.
3. Мазур И.И., Шапиро В.Д., Ольдерогге Н.Г. Управление проектами: учебное пособие / под общ.ред. И.И. Мазура. 2-е изд. М.: Омега-Л, 2004. с. 664.
4. Томпсон А., Стрикленд А. Дж. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа. 12-е изд. М. : Вильямс, 2005. 928 с.

УДК 331.5(477)

Замора Оксана, к.е.н., доцент
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
м. Бережани, Україна

ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ НЕФОРМАЛЬНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ НА РИНКУ ПРАЦІ

У статті розглянуті сучасні тенденції у неформальному сегменті ринку праці України. Виявлена залежність масштабів неформальної зайнятості від загального стану ринку праці.

Проаналізовано неформальну зайнятість населення за статтю, місцем проживання, за віковими групами та статусом зайнятості. Вказано основні причини поширення неформальної зайнятості населення та визначення її обсягів відповідно до методики.

Обґрунтовано проблему виникнення неформального сектору, який не визнає гарантій зайнятості і вільного від дій формальних регуляторів.

Ключові слова: ринок праці, зайнятість, неформальна зайнятість, неформальний сектор, нестандартна зайнятість.

Zamora Oksana, PhD (Economic Sciences), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Economics of Enterprise,
Separated subdivision of NULES of Ukraine «Bereshany Agrotechnical Institute»
Berezhany Ukraine

PROBLEMS OF REGULATION OF INFORMAL EMPLOYMENT IN THE LABOR MARKET

The article considers current trends in the informal segment of the labor market of Ukraine. The dependence of the scale of informal employment on the general state of the labor market is revealed.

Informal employment of the population by sex, place of residence, age groups and employment status is analyzed. The main reasons for the spread of informal employment and determining its volume in accordance with the methodology are indicated.

The problem of the emergence of the informal sector, which does not recognize guarantees of employment and free from the actions of formal regulators, is substantiated.

Key words: labor market, employment, informal employment, informal sector, non-standard employment..

Останніми роками ринок праці України перебуває у стані трансформації, що супроводжується окремими негативними наслідками, зокрема пов'язаними із зниженням продуктивності праці, погіршенням умов зайнятості, поширенням сегменту нестандартної зайнятості тощо. Значними є прояви професійно-кваліфікаційного дисбалансу попиту та пропозиції на національному ринку праці, збільшення навантаження на регіональні ринки праці, зростання рівня безробіття та соціальної напруги в країні.

Стан зайнятості населення є одним із основних індикаторів економіки, який відображає використання в суспільстві ресурсів праці. В рамках концепції робочої сили зайнятості надається перевага перед будь-яким іншим видом економічної активності (неактивності).

В Україні, за даними Державної служби статистики, чисельність зайнятого населення у 2019 року, у порівнянні з 2018 року, зросла на 204,5 тис. осіб та становила 16,3 млн. осіб. За віковими групами: майже половину зайнятих громадян становили особи віком 40-59 років, 29% – особи у віці від 30 до 39 років, 19% – у віці від 15 до 29 років. За професійними групами: 41% зайнятих становили керівники, службовці, професіонали та фахівці, 19% – особи, що займали робочі місця, які належать до класу найпростіших професій, 17% – працівники сфери торгівлі та послуг, 12% – кваліфіковані робітники з інструментом та сільського господарства, 11% – робітники з обслуговування та машин [1].

Рівень зайнятості зріс з 56,0% до 56,8%. Зростання рівня зайнятості відбулося в усіх регіонах, найбільш суттєво в Луганській (з 54,7% до 56,6%), Запорізькій (з 55,5% до 56,8%), Тернопільській (з 50,8% до 52,0%) та Черкаській (з 56,2% до 57,4%) областях. Найвищий рівень зайнятості спостерігався у м. Києві (62,3%), Харківській (61,5%), Київській (58,8%), Дніпропетровській (58,7%) та Миколаївській (58,1%) областях, а найнижчий – у Тернопільській (52,0%), Донецькій (49,9%) та Волинській (49,3%) областях [1].

Ситуація, що має місце на сучасному ринку праці, характеризується стрімким зростанням чисельності зайнятих у неформальному секторі економіки. Для зайнятості у неформальному секторі економіки характерні такі риси: відсутність факту офіційної реєстрації діяльності, а отже і відсутність будь-якого правового або соціального захисту з боку держави чи профспілки; низький рівень продуктивності праці, використання застарілих і шкідливих технологій виробництва; низький рівень доходів працівників; переважання самозайнятості; неможливість виходу виробників на організовані ринки, відмова у кредитуванні.

Кількість зайнятих громадян у неформальному секторі економіки скоротилася на 109 тис. осіб та становила 3,5 млн осіб (таблиця 1). Питома вага

зайнятих у неформальному секторі, серед усього зайнятого населення, зменшилася з 22,9% у 2018 році до 21,6% у 2019 році. Серед видів економічної діяльності найбільш поширеною неформальна зайнятість була у сільському, лісовому та рибному господарствах (43%), у оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів (19%), а також у будівництві (15%).

Таблиця 1

Неформально зайняте населення за статтю, місцем проживання та статусом зайнятості у 2019 році

	Кількість неформально зайнятого населення віком 15-70 років		у тому числі працювали			
			за наймом		не за наймом	
	тис. осіб	у % до загальної кількості зайнятого населення віком 15-70 років	тис. осіб	у % до загальної кількості зайнятого населення відповідного статусу	тис. осіб	у % до загальної кількості зайнятого населення відповідного статусу
Усього	3541,3	21,6	1678,1	12,2	1863,2	71,9
Жінки	1469,5	18,6	659,8	9,7	809,7	74,6
Чоловіки	2071,8	24,5	1018,3	14,7	1053,5	70,1
Міські поселення	1599,6	14,2	1172,9	11,4	426,7	42,2
Сільська місцевість	1941,7	38,2	505,2	14,4	1436,5	91,0

Джерело: [2]

Аналіз неформальної зайнятості у розрізі вікових груп свідчить, що найвищий її рівень характерний для осіб у віці 15–24 роки (34,6%) та у віці 60–70 років (36,6%), тобто серед найбільш уразливих категорій населення: молодь, яка шукає роботу під час здобуття освіти та особи пенсійного віку (в результаті низького рівня пенсійного забезпечення і намагання знайти неформальні джерела отримання додаткових заробітків).

Основними причинами поширення неформальної зайнятості населення стали: високе навантаження на фонд заробітної плати; високі податки на прибуток, додану вартість, обов'язкові платежі до бюджету та страхові внески тощо, що призводить до тінізації економіки; низький рівень життя населення, що спричиняє розвиток прихованих видів економічної діяльності; відсутність підходящого місця роботи, а відтак орієнтація частини населення на отримання доходів будь-яким способом; ступінь довіри громадян до суспільного устрою.

Державна служба статистики України здійснює моніторинг неформальної економіки з 1999 року. Визначення обсягів неформальної зайнятості здійснюється відповідно до методики, яка передбачає віднесення до неформального сектора всіх зайнятих на незареєстрованих виробничих одиницях, які відповідають таким критеріям: 1) ринкова спрямованість економічної діяльності; 2) обмежена кількість працівників; 3) відсутність державної реєстрації підприємницької діяльності. Враховуючи національну специфіку України, критерії визначення неформально зайнятих розширені за рахунок осіб, які працюють за усною домовленістю. Кількість зайнятих у неформальному секторі економіки України стрімко за даними Державної служби статистики у 2019 р. порівняно з попереднім роком зменшилась на 154, 3 тис. осіб і складала 3,5 млн. осіб, або 22,9% від загальної кількості зайнятого населення віком 15–70 років. Серед сільських жителів кожна друга особа була неформально зайнята (40,6%), в торгівлі та сфері послуг – 21,8%, будівництві – 14,4%, промисловості – 6,3%, інші види економічної діяльності – 13,1%. Найменший відсоток неформально зайнятих на транспорті, складському господарстві, пошті – 3,8%. Також чоловіки, порівняно з жінками, були більш схильні працювати неформально (24,5%) від загальної кількості зайнятого населення віком 15–70 років. Неформальна зайнятість притаманна населенню окремих соціально-економічних груп. Неформальні трудові відносини переважали у секторі самостійної зайнятості, де частка населення, яке працювало на неформальних робочих місцях, становила 74,7%, а серед працюючих за наймом таких осіб було 15,1% [3].

Серйозною проблемою є виникнення нестандартних форм зайнятості, в першу чергу, великого неформального сектору цілком вільного від дій формальних регуляторів. Неформальний сектор не визнає гарантій зайнятості, замість письмових контрактів діють усні домовленості, договірним відносинам між працівниками і роботодавцями притаманний здебільшого короткостроковий характер, оплата праці здійснюється тільки готівкою, податки не сплачуються, суперечки вирішуються без участі держави.

Підсумовуючи щодо неформальної зайнятості окремі фахівці стверджують, що насправді кількість зайнятих у неформальному секторі економіки України може бути більшою, зважаючи на те, що на цей сектор, на думку експертів, припадає понад половини валового національного продукту.

Список використаних джерел

1. *Економічна активність населення України 2019 році. Статистичний збірник. Державна служба статистики: сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25.10.2021)*

2. *Неформально зайняте населення за статтю, місцем проживання та статусом зайнятості у 2019 році. Статистична інформація Державної служби статистики України. Державна служба статистики: сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25.10.2021)*

3. *Методологічні положення щодо визначення неформальної зайнятості населення. Наказ Державної служби статистики України від 23.01.2013 № 16. Державна служба статистики: сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25.10.2021)*

МЕДИЦИНА І ФАРМАЦІЯ

УДК: 614.27:614.878

Чаплик В.В., кандидат медичних наук, доцент, завідувач кафедри,

Олійник П.В., доктор фармацевтичних наук, професор кафедри,

Гуменюк В.В., кандидат педагогічних наук, доцент

Гончарова В.М., провізор

Кафедра медицини катастроф і військової медицини

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького,

Львів, Україна

ФАРМАЦЕВТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ АВАРІЙ НА ХІМІЧНО НЕБЕЗПЕЧНИХ ОБ'ЄКТАХ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Анотація. На основі аналізу даних літератури, законодавчих актів і нормативних документів та власних досліджень вивчений сучасний стан системи фармацевтичного забезпечення постраждалого населення Львівської області в умовах ліквідації наслідків аварій на хімічно небезпечних об'єктах. Визначені і обгрунтовані основні напрями оптимізації системи фармацевтичного забезпечення постраждалого населення в умовах ліквідації наслідків аварій на хімічно небезпечних об'єктах. Обгрунтована необхідність вдосконалення системи забезпечення населення засобами колективного та індивідуального захисту і лікарськими засобами.

Ключові слова: надзвичайна ситуація, небезпечний хімічний об'єкт, хімічна аварія, засоби захисту, лікарські засоби.

Chaplyk V.V., PhD (Medical Sciences), Associate Professor, Head of the Department,

Oliynyk P.V., Doctor of Pharmaceutical Sciences, Professor of the Department,

Humeniuk V.V., PhD (Pedagogical Sciences), Associate Professor

Honcharova V.M., pharmacist

Department of Catastrophe Medicine and Military Medicine

Danylo Halytskyi Lviv National Medical University,

Lviv, Ukraine

PHARMACEUTICAL SUPPORT OF THE POPULATION IN THE CONDITIONS OF ELIMINATION OF THE CONSEQUENCES OF ACCIDENTS AT CHEMICALLY DANGEROUS OBJECTS OF THE LVIV REGION

Abstract. Based on the analysis of literature data, legislative acts and normative documents and own research, the current state of the system of pharmaceutical support of the affected population of Lviv region in the conditions of liquidation of consequences of accidents at chemically dangerous objects is studied.. The main directions of optimization of the system of pharmaceutical support of

the affected population in the conditions of liquidation of consequences of accidents at chemically dangerous objects are defined and substantiated. The necessity of improvement of the system of providing the population with means of collective and individual protection and medicines is substantiated.

Keywords: *emergency situation, dangerous chemical object, chemical accident, facilities of protection, medicines.*

Вступ. Аналіз тенденцій розвитку аварій, катастроф і стихійних лих та прогноз можливих небезпек показує, що на території України зберігається високий ступінь ризику виникнення масштабних надзвичайних ситуацій (НС) техногенного походження. Це пояснюється збільшенням антропогенного впливу на довкілля, прогресуючою зношеністю основних фондів, зниженням загального рівня техніки безпеки і виробничої дисципліни. Зростає ймовірність того, що території, насичені складними інженерними спорудами, зокрема хімічними підприємствами, знаходяться в зоні ризику виникнення природних катастроф [1, 2]. Загострення воєнно-політичної обстановки в Україні значно збільшує загрозу виникнення НС соціального та воєнного походження.

На стан техногенної безпеки України суттєво впливають близько 1,5 тис. промислових об'єктів, де зберігається або використовується понад 300 тис. тон небезпечних хімічних речовин (НХР), зокрема понад 9 тис. тон хлору, 200 тис. тон аміаку. При виникненні НС на хімічно-небезпечних об'єктах у зони можливого хімічного ураження можуть потрапити понад 250 адміністративно-територіальних одиниць, на яких мешкає понад 17 млн. людей [3].

Понад 400 адміністративно-територіальних одиниць мають ступінь хімічної небезпеки, з них до I ступеня хімічної небезпеки (в зоні хімічного ураження знаходиться понад 50% мешканців) віднесено більше 90 адміністративно-територіальних одиниць, до II ступеня хімічної небезпеки (від 30 до 50% мешканців) - понад 20, до III ступеня (від 10 до 30%) - більше 70, до IV ступеня (до 30%) – 245. Великою проблемою для України залишається забезпечення належних умов зберігання, утилізації та знешкодження відходів. Загальна площа земель, зайнятих відходами (відвали, терикони, звалища тощо), становить понад 160 тис га, а загальна кількість відходів перевищує 5 млрд. тон, причому близько 60 млн. тон відносяться до 1-3 класів хімічної небезпеки. Недотримання вимог до їх зберігання причиняє забруднення ґрунтів, поверхневих і підземних вод та атмосферного повітря [3]. Всього у зонах можливого хімічного зараження від цих об'єктів мешкає понад 17 млн. чол. (35% від населення країни) [4].

В умовах ліквідації наслідків НС внаслідок аварій на хімічно небезпечних об'єктах (ХНО) з викидом небезпечних хімічних речовин, коли за короткий

період часу виникає масова кількість постраждалого населення, особливого значення набуває ефективна організація фармацевтичного забезпечення (ФЗ) населення. ФЗ постраждалого населення в умовах НС мирного і воєнного часу є важливим чинником, який впливає на якість надання медичної допомоги і лікування постраждалого населення. Особливо це стосується питань повного і безперебійного забезпечення медичних формувань, лікарняних закладів і постраждалого населення лікарськими засобами (ЛЗ), які необхідні для надання медичної допомоги і лікування уражених в умовах НС.

Метою даного дослідження є визначення основних напрямків оптимізації ФЗ медичних формувань, лікарняних закладів і постраждалого населення Львівської області в умовах хімічно небезпечних НС мирного і воєнного часу.

Характеристика хімічно небезпечних об'єктів на території Львівської області.

Промислові підприємства, на яких використовуються (виробляються, переробляються, застосовуються у виробництві) НХР є хімічно небезпечними об'єктами і потенційними джерелами техногенної небезпеки. У випадку аварій і викиду зовнішнє середовище НХР можуть виникати масові ураження людей, тварин і рослин. До ХНО відносяться: підприємства хімічної промисловості; промислові холодильні установки й об'єкти водопостачання, що використовують НХР у якості хладоагента й для очищення води; підприємства інших галузей, що використовують НХР; залізничні станції й вузли, де можуть тимчасово концентруватися НХР; склади й бази зберігання НХР і ін. Основним вражаючим чинником при аваріях з викидом НХР є хімічне зараження місцевості й приземного шару повітря.

Кількість ХНО на території Львівської області і ступінь їх хімічної небезпеки визначали методом контент аналізу нормативних документів департаменту з питань цивільного захисту Львівської обласної державної адміністрації [4, 5, 6]. У результаті проведеного аналізу встановлено, що на території Львівської області функціонує 36 ХНО, з них: у місті Львів – 12 підприємств і на території області – 24 підприємства. У зонах можливого хімічного зараження (ЗМХЗ) на території міста Львова проживає 509,22 тис. населення. З них, у прогнозованих зонах хімічного забруднення (ПЗХЗ) проживає 25,37 тис. населення м. Львова. До найбільш небезпечних, з точки зору кількості можливих втрат населення, належать: ВАТ «Іскра» – 4,9 тис. осіб; КП «Львівводоканал» – 2,6 тис. осіб; ВАТ «Львівський холодокомбінат» – 1,9 тис. осіб. До найбільш небезпечних, з точки зору кількості можливих втрат населення на території області, належать: Новороздільський завод складних мінеральних добрив – 10,9 тис. осіб; м. Дрогобич, ВАТ Нафтопереробний комплекс

“Галичина” – 1,8 тис. осіб; КП «Водоканал» м. Дрогобич – 1,2 тис. осіб; КП «Водоканал» м. Червоноград – 0,5 тис. осіб; м. Радехів в/ч А1642 – 0,15 тис. осіб; м. Бібрка ДП «Полісинтез» – 0,19 тис. осіб; м. Броди ВАТ «Завод сухого молока» – 0,12 тис. осіб.

До основних НХР, які використовуються промисловими підприємствами Львівської області, належать: зріджений аміак, зріджений хлор, азотна, сірчана, соляна і фосфорна кислоти, хлористий метилен, окислювач ракетного палива – меланж (табл. 2). Загальна кількість НХР сконцентрованих на території Львівської області складає 5490 тонн. З них, тільки у м. Львів знаходиться 234,7 тонн НХР. В інших містах та населених пунктах Львівської області знаходиться 5255,3 тонн НХР.

Таблиця 1. Перелік НХР, які використовуються промисловими підприємствами Львівської області

№ з/п	Найменування НХР	Кількість НХР, т
1	Аміак	145,0
2	Хлор	69,8
3	Азотна кислота	500,0
4	Сірчана кислота	1050,0
5	Соляна кислота	70,0
6	Фосфорна кислота	500,0
7	Хлористий метилен	80,0
8	Меланж	3290,0
Разом:		5490,0

На території міста можливі також аварії з викидом НХР при транспортуванні залізничним транспортом. У місті розгалужена мережа магістральних шляхів залізниці та залізничних станцій. Функціонують 6 залізничних станцій, серед яких «Львів – товарний» проводить формування і сортування вагонів. Максимальна кількість НХР при транспортуванні залізницею одним потягом – 300 тон (2-5 цистерн). За місяць в середньому через Львів проходять: гази зріджені, стиснені і розчинені під тиском – 786 цистерн; кислоти – 46 цистерн. Максимальна кількість НХР, які перевозяться залізницею по території області за добу, сягає більше 1200 тонн [7].

Аналіз наявності захисних споруд і засобів індивідуального захисту населення від впливу небезпечних хімічних речовин.

Одним з найбільш надійних способів захисту населення від дії НХР у випадках аварій на ХНО - це укриття в захисних спорудах. Основним видом захисних споруд цивільного захисту є сховище – герметична споруда для захисту людей, в якій протягом певного часу створюються умови, що виключають вплив на них небезпечних чинників, які виникають внаслідок НС, воєнних дій та терористичних актів.

Згідно даних управління з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення Львівської міської ради, станом на 01.01.2020 р у м. Львів нараховувалось 172 захисні споруди. З них: 75 державної власності, 78 приватної власності і 19 комунальної власності. Проте, як виявилось у результаті перевірки, готові до використання всього 23 (13,2%) захисні споруди, обмежено готові - 36 (20,8%), не готові - 114 (65,8%) захисних споруд. Непрацююче населення м. Львова практично не забезпечене захисними спорудами на випадок аварії на ХНО [8].

Забезпечення промисловими засобами захисту органів дихання від НХР для непрацюючого населення, яке проживає в прогнозованій зоні хімічного забруднення, здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів із залученням коштів ХНО. Населення, яке працює в зоні можливого хімічного забруднення забезпечується засобами захисту органів дихання від НХР суб'єктами господарювання за рахунок власних коштів [9].

На підприємствах, в установах та організаціях, які ведуть свою діяльність на території міста Львова зберігаються 64 тисячі протигазів, з них лише 2640 промислових для захисту від окремих НХР [8]. Термін придатності цих протигазів минув. У прогнозованих зонах хімічного забруднення проживає 25,37 тис. населення м. Львова. Тобто, для більше ніж 22 тисяч осіб, які проживають в прогнозованих зонах хімічного забруднення, відсутні засоби захисту органів дихання. У 2016 році виконавчі органи Львівської міської ради закупили всього 100 протигазів вартістю 129,7 тисяч гривень, лише для захисту своїх працівників.

Визначення переліку лікарських засобів, необхідних для надання медичної допомоги при гострих отруєннях.

Визначення переліку лікарських засобів, необхідних для надання медичної допомоги при гострих отруєннях НХР проводили методом контент-аналізу клінічних протоколів «Токсична дія роз'їдаючих речовин», «Антидотна терапія гострих отруєнь кислотами», «Антидотна терапія гострих отруєнь окиснювачами», «Уніфікований клінічний протокол екстреної медичної допомоги. Гострі отруєння» [10, 11, 12]. У результаті аналізу клінічних протоколів встановлено, що для надання медичної допомоги постраждалим у випадках гострого отруєння в наслідок аварії на ХНО м. Львова необхідні лікарські засоби, показані у таблиці 2.

Розробка пропозицій щодо оптимізації системи фармацевтичного забезпечення населення в умовах ліквідації наслідків аварій на хімічно небезпечних об'єктах

Фармацевтичне забезпечення населення в умовах ліквідації наслідків аварій на хімічно небезпечних об'єктах є невід'ємною частиною загального комплексу медичного забезпечення, яке передбачає: забезпечення сил та підрозділів медичної служби лікарськими засобами, виробами медичного призначення, профілактичними засобами, препаратами крові тощо та створення резерву лікарських засобів та виробів медичного призначення для забезпечення заходів під час ліквідації наслідків НС.

У результаті проведених досліджень встановлено, що для оптимізації системи ФЗ населення в умовах ліквідації наслідків аварій на хімічно небезпечних об'єктах необхідно:

Таблиця 2. Перелік лікарських засобів для надання медичної допомоги при гострих отруєннях небезпечними хімічними речовинами

№ з/п	Небезпечні хімічні речовини	Лікарські засоби
1	Кислоти (сірчана, соляна, азотна, фосфорна)	Натрію гідрокарбонат, 2% розчин;
		Етакридину лактат, розчин 1: 1000
		Фурацилін розчин, 1: 5000
		Магнію оксид
		Тримеперидин, 1 % розчин
		Атропіну сульфат 0,1 % розчин
		Альмагель
		Гідрокортизон (мазь)
		Лідокаїн (гель)
		Левомеколь (мазь)
		Натрію хлорид, 0.9 % розчин
		Тетракаїн
		Рослинна олія
		Анестезин (бензокаїн)
2	Меланж	Тримеперидин, 1 % розчин
		Атропіну сульфат, 0,1 % розчин
		Натрію хлорид, 0.9 % розчин
		Рослинна олія
		Анестезин (бензокаїн)
3	Аміак	Кислота борна, 2% розчин
		Новокаїн, 1% розчин
		Ефедрину гідрохлорид, 2-3% розчин
		Папаверину гідрохлорид, 2% розчин
4	Хлор	Натрію гідрокарбонат, 2% розчин
		Новокаїн, 1% розчин
		Кисень медичний
5	Метилен хлористий	Натрію гідрокарбонат, 2% розчин
		Діазепам
		Вугілля активоване
		Ентеросорбент

1. Створення резерву лікарських засобів та виробів медичного призначення на кожному НХО у кількості і обсягах необхідних для надання медичної допомоги персоналу НХО і населенню, яке проживає на території зони впливу НХР даного об'єкта.

2. Зобов'язати аптечні заклади, які обслуговують населення, що проживає на території зони впливу НХР, утримувати незнижуваний рівень лікарських засобів і виробів медичного призначення необхідних для надання медичної допомоги населенню у випадках гострих отруєнь НХР.

3. Внести до переліку галузевого і регіональних резервів лікарські засоби та вироби медичного призначення необхідні для надання медичної допомоги персоналу НХО і населенню у випадках гострого отруєння НХР.

4. Забезпечити населення, яке проживає на територіях зони впливу НХР засобами індивідуального захисту органів дихання у відповідності до вимог п.2 «Порядку забезпечення населення і особового складу невоєнізованих формувань засобами радіаційного та хімічного захисту», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19.08.2002р. № 1200 із змінами і доповненнями, внесеними постановою КМУ від 29.10.2009 р. №1148.

5. Забезпечити населення, яке проживає на територіях зони впливу НХР засобами колективного захисту (сховищами) для укриття у випадках аварій на хімічно небезпечних об'єктах.

Висновки. Запропоновано і обґрунтовано практичні рекомендації для вирішення питання оптимізації системи фармацевтичного забезпечення постраждалого населення в умовах надзвичайних ситуацій внаслідок аварій на хімічно небезпечних об'єктах мирного і воєнного часу. Обґрунтована необхідність вдосконалення організаційних засад забезпечення населення, яке проживає в зонах уражаючого впливу небезпечних хімічних об'єктів, лікарськими засобами для надання медичної допомоги у випадках гострих отруєнь небезпечними хімічними речовинами. У результаті проведених досліджень встановлено, що для надання медичної допомоги населенню Львівської області, яке може отримати гострі отруєння небезпечними хімічними речовинами, необхідно 22 найменування лікарських засобів.

Список використаних джерел:

1. Левченко О.Є. Хімічна безпека як елемент національної безпеки. *Наука і практика*. 2014. № 1(2). С. 105-110.

2. Наукові основи прогнозування природно-техногенної (екологічної) безпеки: монографія / Б. М. Данилишин, В. В. Ковтун, А. В. Степаненко. К.: Лекс Дім, 2004. 552 с.

3. Коровникова Н.І. Промислова безпека сучасних виробничих технологій / Н.І. Коровникова, О.М. Роянов, О.М. Григоренко. Харків: НУЦЗУ. 2017. 199 с.

4. Програма створення Львівського міського резерву матеріально-технічних ресурсів на 2016 – 2020 роки. Ухвала Львівської міської ради № 633 від 30.06.2016 року. URL: [https://www8.cityadm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/\(SearchForWeb\)/9A761134604FF6AFC2257FE900415BF1?OpenDocument](https://www8.cityadm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/(SearchForWeb)/9A761134604FF6AFC2257FE900415BF1?OpenDocument). Дата звернення 27.08.2021 р.

5. Екологічний паспорт Львівської області. URL: https://menr.gov.ua/files/docs/eco_passport/%D0%9B%D1%8C%D0%B2%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0.pdf. Дата звернення 27.08.2021 р.

6. Про затвердження Комплексної програми цивільного захисту населення і територій Львівської області від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Рішення Львівської обласної ради №110 від 1 березня 2016 року. URL: [archive.lvivoblrada.gov.ua > document > file](http://archive.lvivoblrada.gov.ua/document/file). Дата звернення 27.08.2021 р.

7. Про затвердження Програми створення Львівського міського резерву матеріально-технічних ресурсів на 2016 – 2020 роки. Ухвала Львівської міської ради № 633 від 30.06.2016.- URL: [https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/\(SearchForWeb\)/9A761134604FF6AFC2257FE900415BF1?OpenDocument](https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/(SearchForWeb)/9A761134604FF6AFC2257FE900415BF1?OpenDocument). Дата звернення 27.08.2021 р.

8. Звіт про роботу управління з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення Львівської міської ради у 2016 році та основні завдання на 2017 рік 23 лютого 2017 року. URL: [https://dostup.pravda.com.ua > response > attach](https://dostup.pravda.com.ua/response/attach). Дата звернення 27.08.2021 р.

9. Порядок забезпечення населення і особового складу невоєнізованих формувань засобами радіаційного та хімічного захисту. Постанова КМУ від 19.08.2002р. № 1200 із змінами і доповненнями, внесеними постановою КМУ від 29.10.2009р. № 1148. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1200-2002-%D0%BF> Дата звернення 27.08.2021 р.

10. Антидотна терапія гострих отруєнь кислотами (МКХ 10: T54). ПРОТОКОЛИ НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПРИ ГОСТРИХ ОТРУЄННЯХ (продовження, розділ "Антидотна терапія", 2 частина). URL: http://medved.kiev.ua/web_journals/arhiv/toxicology/2009/3-4_09/str77.pdf Дата звернення 27.08.2021 р.

11. Антидотна терапія гострих отруєнь окислювачами (МКХ 10: T54). ПРОТОКОЛИ НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПРИ ГОСТРИХ ОТРУЄННЯХ (продовження, розділ "Антидотна терапія", 2 частина). URL: http://medved.kiev.ua/web_journals/arhiv/toxicology/2009/3-4_09/str77.pdf Дата звернення 27.08.2021 р.

12. Клінічний протокол T54 «Токсична дія роз'їдаючих речовин». URL: <http://medstandart.net/browse/2193> Дата звернення 27.08.2021 р.

13. Уніфікований клінічний протокол екстреної медичної допомоги. Гострі отруєння. URL: http://vinemd.org.ua/protocol/ostr_otrava.htm Дата звернення 27.08.2021 р.

УДК 577.161.2:612.017:[616.98-036.21-089.884:578.834]

Фартушок Н.В., канд. хім. наук, доцент,

Пиріг І.Ю., канд. хім. наук, доцент,

Думанчук Н.Я., канд. біол. наук, асистент,

Ткачук Л.І., канд. фарм. наук, старш. викл.

Львівський медичний інститут, м. Львів, Україна.

ЗНАЧЕННЯ ВІТАМІНУ D У ПОПЕРЕДЖЕННІ РЕСПІРАТОРНИХ ТА ВІРУСНИХ ІНФЕКЦІЙ

Анотація. Вітамін D – група біологічно активних речовин, яка бере участь у регуляції низки важливих функцій людського організму: від обміну кальцію та фосфатів до забезпечення адекватної реактивності імунної системи. “Класичний” дефіцит вітаміну D з гіпокальціємією та/або гіпофосфатемією, а також у вигляді рахіту на сьогодні є рідкістю в більшості розвинених країн світу. Водночас субклінічний дефіцит вітаміну D зустрічається навіть у розвинених країнах. З віком здатність до засвоєння вітаміну D знижується. Запаси вітаміну D в організмі закономірно зменшуються взимку. Своєчасне виявлення та адекватна корекція дефіциту вітаміну D є важливими аспектами підтримання здоров’я опорно-рухового апарату, імунної та серцево-судинної систем.

Існує велика кількість епідеміологічних даних, які вказують на підвищення частоти онкологічних, інфекційних, аутоімунних і серцево-судинних захворювань у осіб, які мають дефіцит вітаміну D (рівень 25-гідроксिवітаміну D(25[OH]D) < 20 нг/мл). Останнім часом особливу зацікавленість становить вивчення взаємозв’язку дефіциту вітаміну D та адекватної імунної відповіді, зокрема в аспекті пандемії COVID-19 і його впливу на прогноз захворювання. З огляду на відомості про участь вітаміну D у регуляції імунної відповіді, а також дані щодо взаємозв’язку між дефіцитом вітаміну D і тяжкістю перебігу COVID-19, корекція дефіциту вітаміну D в умовах пандемії має принципово важливе значення.

У матеріалі висвітлені основні функції вітаміну D, його участь у регуляції імунного захисту та запобіганні інфекційним захворюванням, аспекти застосування вітаміну D під час пандемії COVID-19 з точки зору доказової медицини (на основі американського керівництва Eastern Virginia Medical School «COVID Care Protocol», опублікованого 2 листопада 2020 р.).

Ключові слова: вітамін D, фосфорно-кальцієвий обмін, COVID-19, імунітетначення вітаміну

Fartushok N.V., Phd (Chem. Sc.), assoc.professor

Pyrih I.Yu., Phd (Chem. Sc.), assoc.professor

Dumanchuk N.Ya., Phd (Biol. Sc.), assoc.professor

Tkachuk L.I., Phd (Pharm. Sc.), assoc.professor

Lviv Medical Institute, Lviv, Ukraine

THE ROLE VITAMIN D IN THE PREVENTION OF RESPIRATORY AND VIRAL INFECTIONS

Abstract. Vitamin D is a group of biologically active substances that is involved in the regulation of a number of important functions of the human body: from the metabolism of calcium and phosphates to ensure adequate reactivity of the immune system. "Classic" vitamin D deficiency with hypocalcemia and / or hypophosphatemia, as well as rickets today is a rarity in most developed countries. At the same time, subclinical vitamin D deficiency occurs even in developed countries. With age, the ability to absorb vitamin D decreases. The reserves of vitamin D in the body naturally decrease in winter. Timely detection and adequate correction of vitamin D deficiency are important aspects of maintaining the health of the musculoskeletal system, immune and cardiovascular systems.

There is a large body of epidemiological data indicating an increase in the incidence of cancer, infectious, autoimmune and cardiovascular diseases in people with vitamin D deficiency (25-hydroxyvitamin D level (25 [OH] D) <20 ng / ml). Recently, of particular interest is the study of the relationship between vitamin D deficiency and adequate immune response, in particular in the aspect of the COVID-19 pandemic and its impact on disease prognosis. Given the evidence for the involvement of vitamin D in the regulation of the immune response, as well as data on the relationship between vitamin D deficiency and the severity of COVID-19, the correction of vitamin D deficiency in a pandemic is crucial.

The material highlights the main functions of vitamin D, its participation in the regulation of immune protection and prevention of infectious diseases, aspects of vitamin D use during the COVID-19 pandemic from the point of view of evidence-based medicine. November 2020).

Key words: vitamin D, phosphorus-calcium metabolism, COVID-19, immunity

Вступ. На даний час дефіцит вітаміну D охоплює велику частину людської популяції. Від нестачі цього вітаміну страждають понад мільярд дітей і дорослих у світі, тому, за даними ВООЗ, цей дефіцит набув статусу пандемії. Недостатність вітаміну D (вміст 25(OH)D у сироватці крові < 30 нг/мл) є загальносвітовою проблемою. За даними різних авторів, від половини до 80 % людства потерпають від недостатності цього вітаміну. Наприклад, поширеність рівнів менше 30 нг/мл у жінок у постменопаузі становить 50 % у Таїланді і Малайзії, 75 % у США, 74-83,2 % у Росії, 90 % в Японії і Південній Кореї.

Виражений дефіцит вітаміну D, який визначається рівнем менше 10 нг/мл, дуже поширений на Близькому Сході і в Південній Азії, де середні рівні коливаються від 4 до 12 нг/мл [5, с. 30]. Загалом, близько 1 млрд людей мають низький рівень вітаміну D у крові, що виявляється в усіх етнічних і вікових групах в усьому світі.

Проблема гіповітамінозу D існує і для українців. Нормальний рівень вітаміну D у плазмі крові зареєстровано лише у 4,6 %, недостатність — у 13,6 %, дефіцит у 81,8 % мешканців України. Лише у 6,1 % жінок різного віку відзначають нормальний рівень вітаміну D [2, с.36].

Мета дослідження – аналіз літературних даних щодо значення вітаміну D у попередженні виникнення респіраторних та вірусних інфекцій.

Вступ. Вітамін D – група біологічно активних речовин, яка бере участь у регуляції низки важливих функцій людського організму: від обміну кальцієм та фосфатів до забезпечення адекватної реактивності імунної системи.

Двома основними попередниками активних форм вітаміну D є ергокальциферол (вітамін D₂) та холекальциферол (вітамін D₃). Вони потрапляють в організм з харчовими продуктами (в незначній кількості) та шляхом синтезу в шкірі (основне джерело вітаміну D). У харчових продуктах вітамін D міститься в невеликій кількості (найбагатше джерело – печінка жирної риби).

Основним природним джерелом вітаміну D є його синтез у шкірі, що призводить до утворення холекальциферолу шляхом неферментативного синтезу з 7-дегідрохолестеролу під впливом ультрафіолетових (УФ) променів сонячного світла. Оцінка рівня вітаміну D в крові та стани, які при цьому розвиваються наведено в табл. 1.

Табл. 1.

Оцінка рівня 25(OH)D₃ у сироватці крові (Квашніна Л.В. та ін.)

	Рівень 25(OH)D ₃ у сироватці крові	
	нг/мл	нмоль/л
Дефіцит	<20	<50
Субоптимальний рівень(недостатність)	20-30	50-75
Оптимальний рівень (цільовий статус)	30-50	75-125
Високий вміст	50-100	125-250
Небезпечний рівень	>100	>250

Крім участі в кальцій-фосфорному обміні, вітамін D відіграє роль у багатьох регуляторних процесах, у тому числі в забезпеченні адекватної реактивності імунної системи. Велика кількість наукових досліджень свідчить про асоціацію рівня вітаміну D з частотою й тяжкістю перебігу багатьох інфекційних захворювань вірусної, бактеріальної та грибкової етіології. При цьому від сироваткових концентрацій вітаміну D залежить і ефективність лікувально-профілактичних заходів [4, с.53].

Результати літературного огляду. Останнім часом особливу зацікавленість становить вивчення взаємозв'язку дефіциту вітаміну D та адекватної імунної відповіді, зокрема при пандемії COVID-19 і його впливу на прогноз захворювання. З огляду на відомості про участь вітаміну D у регуляції імунної відповіді, а також дані щодо взаємозв'язку між дефіцитом вітаміну D і тяжкістю перебігу COVID-19, корекція дефіциту вітаміну D в умовах пандемії має принципово важливе значення.

Відомо, що імунні клітини експресують рецептори вітаміну D (VDR). Більшість із них (моноцити, дендритні клітини, макрофаги, В-клітини та Т-клітини) здатні перетворювати кальцидіол-25ОНD₃ в активну форму кальцитріол-1,25(ОН)₂D₃.

Зв'язування 1,25(ОН)₂D₃ із VDR призводить до транслокації цього комплексу в клітинне ядро, де він модифікує експресію сотень генів, включно з генами, відповідальними за продукування цитокінів. Комплекс 1,25(ОН)₂D із VDR також індукує вироблення антимікробних пептидів, зокрема кателіцидину й дефензинів.

Важливо розуміти, що основною причиною критичних ускладнень при COVID-19 є дисбаланс імунітету та системна запальна реакція внаслідок так званого цитокінового шторму. Вітамін D гармонізує роботу імунної системи на всіх її рівнях, і саме тому його достатній рівень в організмі підвищує ймовірність легкого перебігу коронавірусної інфекції та одужання.

Відкриття рецепторів до кальцитріолу на багатьох клітинах імунної системи, а також спроможності мононуклеарних фагоцитів до продукції 1,25(ОН)₂D₃ стало доказом участі вітаміну D у функціонуванні імунної системи. Основним механізмом протиінфекційної дії вітаміну D є його здатність індукувати утворення в макрофагах, нейтрофілах і епітеліальних клітинах бета-дефензинів і кателіцидину, які спричинюють загибель мікроорганізмів в автофагосомах, проявляючи активність щодо бактерій, вірусів, грибів. Взаємодія інфекційних агентів з макрофагом через toll-подібні рецептори призводить до індукції транскрипції в клітині мітохондріального ферменту 1-альфа-гідроксилази і VDR (vitamin D receptor – рецептори вітаміну D).

Внаслідок цього в реакції, що каталізується цим ферментом відбувається посилення внутрішньоклітинного синтезу з 25(ОН)D₃ активної його форми 1,25(ОН)₂D₃. Останній у комплексі з VDR на генному рівні підвищує експресію молекул кателіцидину, які потім транспортуються у фагосоми, де реалізують свої антибактеріальні властивості. Крім того, 1,25 (ОН)₂D₃, що утворюється в макрофагах, може спричинювати паракринні ефекти, впливаючи на функцію моноцитів і Т-лімфоцитів.

Важливою функцією вітаміну D є його здатність інгібувати диференціювання та дозрівання дендритних клітин з незрілим фенотипом. Це відіграє важливу роль у запобіганні аутоімунних захворювань і підтриманні оптимальної імунологічної реакції.

Останнім часом особливу зацікавленість становить вивчення взаємозв'язку дефіциту вітаміну D та адекватної імунної відповіді, зокрема при пандемії COVID-19 і його впливу на прогноз захворювання. З огляду на відомості про

участь вітаміну D у регуляції імунної відповіді, а також дані щодо взаємозв'язку між дефіцитом вітаміну D і тяжкістю перебігу COVID-19, корекція дефіциту вітаміну D в умовах пандемії має принципово важливе значення. Майже із самого початку пандемії COVID-19 розпочалися дослідження з вивчення впливу вітаміну D на ризик розвитку та тяжкість цього захворювання [3, с.26].

Серед пацієнтів з COVID-19 і дефіцитом вітаміну D відзначалась більша поширеність артеріальної гіпертензії, серцево-судинних захворювань, підвищений рівень феритину і тропоніну в сироватці крові. Хворі з COVID-19 і дефіцитом вітаміну D довше перебували в лікарні в порівнянні з хворими на COVID-19 і рівнем 25-гідроксивітаміну D у сироватці ≥ 20 нг/мл.

Вітамін D знижує ризик ГРВІ через три механізми: індукція кателіцидину та дефензинів, вплив на Т-клітини і В-клітини, зменшення продукції прозапальних цитокінів, відтак, зниження ризиків виникнення “цитокінової бурі”, що призводить до пневмонії [8, с.67].

Встановлено, що дефіцит вітаміну D сприяє розвитку гострого респіраторного дистрес-синдрому, а показники летальності збільшуються з віком і супутніми хронічними захворюваннями, які пов'язані з більш низькою концентрацією 25(OH)D.

Згідно літературних даних у хворих на COVID-19 з дефіцитом вітаміну D спостерігалася більша поширеність артеріальної гіпертензії та серцево-судинних захворювань, підвищений рівень феритину та тропоніну в сироватці крові, а також тривалість перебування в умовах стаціонару, ніж у пацієнтів із рівнем 25OH)D у сироватці крові ≥ 20 нг/мл.

Рецептори до вітаміну D виявлено у міоцитах і фібробластах міокарда. Тяжкий дефіцит вітаміну D у людини пов'язаний із кардіоміопатією, а в ряді епідеміологічних досліджень встановлено зв'язок підвищеного ризику серцево-судинних захворювань зі зниженням рівня кальцидіолу. Дефіцит вітаміну D призводить до міопатії. Це може проявлятися м'язовою слабкістю, особливо у проксимальних групах м'язів, труднощами при ходьбі, підтримці рівноваги і схильністю до падінь, що закономірно збільшує ризик переломів, особливо в осіб літнього віку [7, с.181].

Існує велика кількість епідеміологічних даних, які вказують на підвищення частоти онкологічних, інфекційних, аутоімунних і серцево-судинних захворювань у осіб, які мають дефіцит вітаміну D (рівень 25-гідроксивітаміну D (25 [OH]D) < 20 нг/мл. Участь вітаміну D у регуляції репродуктивної функції підтверджується наявністю VDR та вітамін D-гідроксилазних ензимів у яєчниках (особливо у гранульозних клітинах), гіпофізі, молочній залозі, а також в

ендометрії та плаценті, що підтверджує локальний синтез гормональних метаболітів вітаміну [2, с.39].

У ранні терміни вагітності трофобласт синтезує і відповідає на вплив вітаміну D, який надає місцеву протизапальну дію та індукує зростання децидуальної тканини для перебігу вагітності. Результати ряду досліджень свідчать про підвищений синтез активних форм вітаміну D децидуальною тканиною в I три мєстр вагітності, який паракринним шляхом модулює імунні взаємозв'язки між організмом матері та ембріоном [1, с.21; 2, с.38].

У період вагітності регуляція кальцієвого гомеостазу та метаболізм вітаміну D підлягають змінам із метою постачання кальцію ембріону [3, с. 25; 4, с. 53].

Низькі рівні сироваткового вітаміну D у дитинстві зумовлюють схильність до цукрового діабету 1 і 2 типів та розсіяного склерозу. Недостатність вітаміну D і його рецепторів завжди виявляють при хворобі Альцгеймера та Паркінсона [2, с.37; 6, с.12].

Згідно літературних даних відомо 16 різних видів злоякісних пухлин, розвиток яких корелює з низькою інсоляцією, а їхня поширеність підвищується при дефіциті вітаміну D [6, с.10; 8, с.66]. Оскільки рецептори до вітаміну D знаходяться в скелетних м'язах, то дефіцит може призводити до слабкості проксимальних м'язів і виникнення артрити [9, с.1539; 10, с.644].

Виникнення стоматологічних патологій, як відомо, тісно пов'язане з багатьма відхиленнями, що відбуваються в окремих органах, тканинах і системах організму. Метаболізм кальцію та фосфору має важливий вплив на розвиток і функціонування органів ротової порожнини, найбільше зубів, в яких знаходиться значна частка кальцію. У результаті аліментарного дефіциту кальцію або недостатнього засвоєння відбувається зниження його рівня в крові. Відповідно, компенсаторно активуються системи, що «вимивають» кальцій із кісткової тканини, а також із твердих тканин зубів [5, с.28].

Висновки

1 Недостатність вітаміну D викликає в організмі метаболічні відхилення, які є причиною захворювань органів ротової порожнини, ожиріння, цукрового діабету, артеріальної гіпертензії, запалення, аутоімунної патології, вірусної інфекції.

2. Вплив змін у статусі вітаміну D пояснюється передусім порушенням фосфорно-кальцієвого обміну, зокрема генетичного походження, а також пригніченням процесів імунітету.

3. Активні метаболіти вітаміну D регулюють проліферацію та диференціацію клітин, синтез ліпідів, білків, ензимів, гормонів, роботу органів і систем, забезпечують захисну функцію.

4. Серед пацієнтів з COVID-19 і дефіцитом вітаміну D відзначалася більша поширеність артеріальної гіпертензії, серцево-судинних захворювань, підвищений рівень феритину і тропоніну в сироватці крові. Хворі з COVID-19 і дефіцитом вітаміну D довше перебували в умовах стаціонару в порівнянні з хворими на COVID-19 і рівнем 25-гідроксивітаміну D у сироватці ≥ 20 нг/мл.

Перспективи подальших досліджень. Необхідно вивчати проблему дефіциту вітаміну D надалі, розглядаючи біохімічні, фізіологічні, морфологічні, молекулярно-генетичні та клініко-епідеміологічні аспекти. Реалізація таких досліджень сприятиме забезпеченню здоров'я людини.

Список літератури

1. Абатуров А. Е. Витамин D зависимая продукция антимикробных пептидов / А.Е. Абатуров, Н.Ю. Завгородняя // Здоров'я дитини. 2012. № 1 (36). С. 20—21.
2. Бойчук А. В., Буднік Т. О. Дефіцит вітаміну D і вагітність // Актуальні питання педіатрії, акушерства та гінекології. 2016. № 2. С 36-39.
3. Л. В. Квашина, І.С. Майдан. Вплив вітаміну D на стан імунної системи в період пандемії COVID-19 (новітні дані). Терапевтичний архів. 2020. 7(128). С. 22-30.
4. Комісаренко Ю. І. Вітамін D та його роль у регуляції метаболічних розладів / Ю. І. Комісаренко // Лекції, огляди, новини. 2013. № 4. С. 51—54.
5. Г. А. Павлишин, А.-М. А. Шульгай. Вітамін D-статус у патогенезі розвитку захворювань дітей // Актуальні питання педіатрії, акушерства та гінекології. 2018. № 1. С. 25-31.
6. Поворознюк В. В. Состояние проблемы остеопороза и других метаболических заболеваний скелета в Украине. Нов. мед. фармац. 2013. № 3 (487). С. 10—13.
7. Фартушок Т.В. Вірус грипу і вагітність. Актуальні питання акушерства, гінекології, педіатрії. 2011. (1). С. 180-182.
8. Шварц Г. Я. Витамин D, D гормон и альфа-кальцитриол: медицинские, молекулярно биологические и фармакологические аспекты. Укр. ревматол. журн. 2019. № 3. С. 63—69.
9. Heaney R. P. Vitamin D in health and disease. Clin. J. Am. Soc. Nephrol. 2018. 3 (5). P. 1535—1541.
10. B. J. Billaudel, A. G. Faure, B. C. Sutter Effect of 1,25-dihydroxyvitamin D₃ on isolated islets from vitamin D₃ deprived rats. Am. J. Physiol. 2020. 258 (4 Pt 1). P. 643—648.

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 930.1:303.446.4

Людмила Іванова

*Кандидат історичних наук, професор кафедри історії України
Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова*

Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0695-9813>

ДРАГОМАНІВСЬКА КОНЦЕПЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО МОДЕРНОГО РУХУ

Анотація. В статті аналізується теоретична спадщина М. Драгоманова щодо його поглядів на українське національне відродження. Акцент зроблено на запропоновану М. Драгомановим політичну доктрину українського модерного руху, в якій він виокремив ряд напрямків та визначив завдання з урахуванням геополітичних умов поступу українства в епоху Модерну, такі як поширення україномовних шкіл в містах, здійснення всеохоплюючої політичної освіти усіх верств соціуму, поширенні ідеї децентралізації та регіонального самоврядування.

Ключові слова: український модерний рух, політична освіта, формування політичної еліти, земська автономія, поступ громади.

*Liudmyla Ivanova, PhD (Historical Sciences),
professor of Department of History of Ukraine,
National Pedagogical Dragomanov University
Kyiv, Ukraine*

DRAGOMANOV'S CONCEPTION OF UKRAINIAN MODERN MOVEMENT

Abstract. The article analyzes the theoretical heritage of M. Dragomanov regarding his views on the Ukrainian national revival. Emphasis is placed on the political doctrine of the Ukrainian modern movement proposed by M. Dragomanov, in which he singled out a number of directions and defined tasks taking into account the geopolitical conditions of Ukrainian progress in the Modern era, such as the spread of Ukrainian-language schools in cities, comprehensive political education decentralization and regional self-government.

Key words: Ukrainian modern movement, political education, formation of political elite, zemstvo autonomy, community progress.

В епоху Модерну у XIX столітті відбулось утвердження нової суспільної ідеології про етнополітичну рівнозначність та цивілізаційну цінність кожної нації, як окремого неповторного за своєю мовно-культурною сутністю індивіда

людства. Поняття нації втратило своє елітарне значення і набуло соціокультурної прикметності. Тепер, за концептою епохи Модерну, кожна особа етноспільноти трактувалась як повноцінний представник нації, незалежно від соціального походження, і користувалась рівними громадянськими правами. Відповідно ця нова суспільна ідеологема спричинила потужний національно-визвольний рух серед європейських народів, котрі у попередні століття втратили свою державність і перетворились у плебейські народи щодо імперських націй. У XIX столітті політичний раціоналізм «малих», «неісторичних народів» вже не задовольняв їх політичні амбіції. Час диктував вимогу здобути владу, з метою відродити свою державність. Але постати мала держава нового типу. Тепер вона повинна була виконувати головну функцію – захищати громадянські демократичні цінності, а не привілеї окремого стану [1, с. 107, 112].

Українське національне відродження у XIX столітті розвивалось за єдиними європейськими суспільними законами. Втім, мало і свої особливості. Передусім українській етноспільноті необхідно було звільнитись від важкого спадку провінційності, вторинності відносно імперського супер-етносу, психології подвійної ідентичності – малоросійства. Поряд із тим, визначити правильний напрямок свого модерного поступу з урахуванням загальноєвропейського модерного контексту. А це було досить нелегким завданням для українства, що перебувало під владою двох імперій – Росії та Австрії, котрі заперечували існування української ідентичності та її право на політичну самоорганізацію.

Особлива роль у формуванні теоретичних і практичних напрямів українського модерного руху в другій половині XIX століття належала видатному українському суспільно-політичному діячеві та вченому М. Драгоманову. Звертаючись до своїх співвітчизників через друковане слово, М. Драгоманов стверджував, що нагальною потребою для українства – є творення власної політичної доктрини у боротьбі за українську ідею у двобої з «імперією зла». Враховуючи геополітичні умови поступу українського національного відродження у другій половині XIX століття, вчений у своєму концептуальному викладі цієї проблеми, зробив акцент на ідеї децентралізації та регіонального самоврядування на теренах України. По-друге, він запропонував здійснити програму широкої всеохоплюючої політичної освіти серед усіх верств і станів українства, з обов'язковим використанням загальноєвропейських теоретичних надбань та практичного досвіду. Без чого, вчений вважав, не зможе відбутися український модерний рух.

Наразі, Михайло Драгоманов закликав освічені верстви українства подивитись на проблему свого державного відродження не з вузьких національних позицій, а значно ширше охопити та оцінити цей процес, якщо

українці прагнуть доєднатись до прогресивних цивілізаційних змін в соціально-політичному житті. Одночасно вчений ставав на захист української мовно-культурної особистості, як головного компоненту національної ідентичності народу. У теоретичній спадщині М. Драгоманова постійно підкреслювалось, що саме через українську мову має відбуватись пізнання і осмислення передової європейської політико-правової думки. Поряд із тим, досягнення європейських мислителів варто поєднати з українськими традиційними світоглядними уявленнями про своє державницьке буття [4, с. 21]. На переконання вченого українській мові необхідно віддати пріоритет в освіті в Україні, бо цією мовою говорив, складав пісні та думи, писав оповідки та літописи народ, що протягом тисячолітньої історії живе на всьому обширі території від Тиси на півдні – до Кубані, від Новочеркаська до Слов'яносербська і далі до Воронезької губернії; на півночі – по лінії Новгород-Сіверських земель до гирла р. Прип'яті, далі до Пінська і Білостока [5, с.276-280]. Окресливши етнічні межі проживання українців, учений із сумом констатує, що українською мовою користується лише селянство. Через це, українців ХІХ століття почали трактувати, як плебейську народність.

Та попри цей непривабливий для українства чинник, М.Драгоманов вважав – саме українська мова повинна стати «інструментом для проводу в наш народ поступових» - передових ідей, ідеалів, концепцій, теорій. Проте М.Драгоманов застерігав співвітчизників, що через українську мову не повинні поширювати «старосвітські ідеї гнилизни й темноти (обскурантизму), як це часто бачимо в писаннях українських національників, або всесвітніх ретроградників - назадників» [6, с.332]. Вчений постійно критикував тих українських інтелектуалів, котрі занадто залюбувались етнографічною минувиною України й тягнули її до глибокої старовини, не розуміючи новітніх соціально-політичних потреб сьогодення. Найбільшим ворогом українців в епоху становлення модерних рухів у Європі М.Драгоманов вважав низьку політичну освіченість і, зрештою, загальну неосвіченість народу, що навіть «заїдає наше письменство гірше всякої цензури» [7, с. 403], він не втомлювався пояснювати, яка небезпека криється в обмеженому етнографічному патріотизмі та спрямовував до політичного зрілого національного патріотизму [8, с. 440].

За концептуальним баченням М. Драгоманова, щоб українство, врешті, вийшло із статусу маргінальної етноспільноти, куди його загнало російське самодержавство, молодь та інтелігенція зобов'язані постійно учитись і переймати досвід інших європейських народів, які досягнули значних успіхів у політичній та економічній сферах. В цьому контексті вченим першочергове значення надавалося впровадженню україномовної освіти у містах. Адже

українські міста перетворилися у знаряддя зросійщення робітництва і міщанства. Відповідно міське населення залишалося осторонь національного відродження українства. М. Драгоманов справедливо зазначав, що в європейських країнах головна роль у поширенні модерних рухів належить численному робітництву і промислово активним особам. Саме в містах швидше поширюються передові демократичні ідеї соціальної свободи і рівності, швидше відбувається становлення нової психології індивідуалізму у поєднанні з громадським світобаченням. А це – шлях до формування громадянського суспільства і новітньої системи державного управління. Відповідно М. Драгоманов наголошував на потребі створення у містах Наддніпрянщини і в Галичині суто українських організацій, які б узяли у свої руки шкільництво.

Із справою запровадження української школи вчений закликав «поспішатись, бо народ, який немає своєї національної освіти та ідеї, може стати знаряддям боротьби за чужу освіту і державу. І тоді вже пізно, буде дбати по своє державницьке життя» [9, с. 426-429]. Адже денаціоналізація українця у війську чи на підприємстві виводить його із середовища рідної суспільної культури, історії, традиції, духовних цінностей.

Розгортання всеохоплюючого україномовного шкільництва, за М. Драгомановим, передбачає «впорядкованої праці» у містах. І цю працю необхідно спрямувати на подолання зросійщення міських верств та відмінностей «між громадянами і селянством» [10, с. 424-425]. Такий напрямок діяльності сприятиме подоланню аполітичності народу й утвердженню етнополітичної свідомості серед усіх верств українства. Втім, сам по собі рух за національне відродження України не виникне. Тому за візією М. Драгоманова, важливим компонентом модерного руху є формування національної та політично освіченої інтелігенції. Адже теперішня вища верства українського соціуму, котра вийшла з козацької старшини, у своїй масі «зросійщена і змодельована за прикладом панства російського». Тому вона не здатна відповідати на сучасні виклики й очолити українських рух. Перед новою інтелектуальною верствою М. Драгоманов поставив ряд завдань: постійно бути поряд із народом, взяти на себе відповідальність за освітній рівень народу, допомогти зросійщеній молоді пізнати свою країну, її справжню «природу» та поєднати ці знання із сучасними досягненнями світової теоретичної думки, аби згодом утвердити в Україні новий суспільно-політичний устрій [11, с. 447-448].

Вчений наполягав, що освіта в царині шкільництва і політичної грамотності має бути за формою національною, а за змістом – європейською. А для цього важливо заснувати бібліотеки та україномовні видання, через котрі народ отримає знання про європейські прогресивні теорії, політичні демократичні

системи урядування, знання про нові суспільні та виробничі відносини. Також необхідно, щоб українська молодь і письменство «діставали всесвітньо-образовані думки з Західної Європи, а не через Петербург і Москву... як робиться це досі» [12, с. 334-335].

Наступне завдання для інтелігенції, окреслене М. Драгомановим, полягало у розбудові українських політичних партій, покликання котрих – сприяти розгортанню масового українського руху за державне відродження. І цей рух необхідно поставити на «грунт європейський ідейно і географічно» [2, с. 170]. Такі партії мають з'явитись на всій території етнічного проживання українців та діяти скоординовано у єдиному напрямі і в Наддніпрянській Україні, і в Галичині. Зрештою, М. Драгоманов особисто доклав чималі зусилля у справу створення першої політичної партії в Галичині в кінці 70-х рр. XIX ст., котра отримала назву «Русько-української радикальної партії».

Вчений переконливо стверджував, щоб абсолютизм монархії із бюрократичною системою управління неодмінно піде у небуття на всьому просторі європейського континенту. Замість абсолютизму утвердиться громадянсько-демократичний лад. На питання – яким чином цей новий лад здобуде перемогу, М. Драгоманов висловлювався за еволюційний шлях суспільного розвитку. Він був категоричним противником кривавих потрясінь. «Усі політичні перевороти, - писав М. Драгоманов, - що відбувалися на материки Європи від часів Французької революції, тому саме й не досягли своїх цілей, що тільки замінили самодержавство королів самодержавством парламентської більшості, залишаючи недоторканою чи навіть вдосконалюючи централізовану бюрократичну машину управління справами країнами» [13, с.194].

Враховуючи цю негативну тенденцію пост революційного періоду, М. Драгоманов радив українським провідникам, котрі очолять сучасні партії, відразу сформуванню добре продуману ідеологічну доктрину майбутнього як економічного, так і політичного поступу своєї країни, аби уникнути кривавих трагедій.

Український мислитель постійно підкреслював, що засадничим критерієм у формуванні партійної доктрини має бути «поступ людини й громади, поступ політичний, соціальний і культурний, а національність є тільки ґрунт, форма та спосіб». Позаяк він наголошував, що без національного ґрунту, годі й чекати на прогресивне історичне дійство і розвиток народу в цілому [14, с.367].

М. Драгоманов окреслив своє бачення нової соціально-політичної системи управління на теренах українських земель та Російської імперії. Вчений запропонував покласти в основу нового державного управління принципи

децентралізації та автономного самоуправління. Це відповідало як раціональним потребам часу, так і давнім історичним традиціям української етностільноти.

Зрештою, право на самоврядування окремих регіонів, повітів і міст в Україні фіксував Литовський Статут і широко застосовувався в добу Гетьманщини в полково-сотенному управлінні. М. Драгоманов був прихильником костомаровської федеративної концепції. Федеративно-республіканський устрій він трактував як вищий рівень організації державного влаштування, як єдиний можливий спосіб назавжди покінчити з існуванням імперії та увійти в еру більш зрілих державних систем управління. Тільки у федеративній республіці кожна народність отримає рівні політичні права і самостійність від центру у вирішенні культурних та економічних проблем. М. Драгоманов віддавав пріоритет економічно-географічному чиннику у визначенні так званих «земських автономій», в котрих безпосереднє управління краєм належатиме обласним соборам або думам – тобто, власне, місцевим парламентам. Втім, М. Драгоманов зазначав, що українці самотужки не зможуть перемогти імперію «будочників і казнокрадів», аби отримати політичну свободу. Тому, українцям – «щоб не залишитись одному в полі воїном», варто об'єднати свої зусилля з іншими етностільнотами, котрі перебувають під владою російського самодержавства, для творення федеративної союзної держави на принципах повної децентралізації [15, с. 316-330].

В цьому контексті М. Драгоманов підняв проблему перетворення імперії Романових у федеративну республіку. Тож М. Драгоманов закликав співвітчизників «підіймати на Сході Європи народно-федеративну ідею взагалі», тобто, докласти зусилля у справу перетворення імперії Романових у федеративну союзну державу. Ця позиція вченого отримала неоднозначну оцінку та критику громадянців та українофілів. Втім, М. Драгоманов, враховуючи геополітичну реальність сучасності, широким, хоча й утопічним, вірив - що входження України до федеративного демократично-республіканського союзу під зверхністю Росії – єдиний можливий спосіб для українства відновити свою політичну самоорганізацію «на ґрунті земської автономії». В кінцевому результаті Україна могла стати рівноправним суб'єктом поступу поряд із європейськими народами.

За візією видатного історика І. Гирича драгоманівська ідея федерації передбачала у більшому випадку створення конфедерації вільних республік та «надійно відокремити українську територію» від російської і посягань на Україну петербурзької центральної влади. Зрештою, дослідник називає М. Драгоманова федералістом «з неволі, з вини неподоланих ситуативних обставин». При нових історичних умовах М. Драгоманов неодмінно б змінив

свої політичні погляди на українсько-російські державно-федеративні відносини [3, с.270, 274].

Список використаної літератури

1. Бистрицький Є., Пролеєв С., Білий О. та інші. *Національна ідентичність і громадянське суспільство. – Вид. 2-ге допов. – К.: Дух і Літера, 2018. – с.107,112. – 464 с.*
2. Верменич Ярослава. *Конструювання української ідентичності: Національні й регіональні проекти другої половини XIX – початку XX ст. – К.: Інститут історії України НАН України, 2016. – С. 107.- 356 с.*
3. Гирич І.Б. *Українські інтелектуали і політична окремішність (середина XIX – початок XX ст.) – К.: Український письменник, 2014. – С.270,274. – 496 с.*
4. Драгоманов М.П. *Пропащий час//М.П. Драгоманов. Вибране. – К.: Либідь, 1991. – 685 с.*
5. Драгоманов М.П. *Вибране. – К.: Либідь, 1991. – С. 276-280. – 685 с.*
6. Драгоманов М.П. *Чудацькі думки про українську національну справу// Літературно-публіцистичні праці. – К.:Наукова думка, 1970. – Т.2.- с. 312-367.*
7. Драгоманов М.П. *Найгірший ворог наш// Літературно-публіцистичні праці. – Т.2.- С.403.*
8. Драгоманов М.П. *Листи на Наддніпрянську Україну// Літературно-публіцистичні праці. – Т.1. – с. 440-482.*
9. Драгоманов М.П. *Мій задум зложити очерки історії цивілізації України// Вибране. – С.426-429. – 685 с.*
10. Там само. – С.424-425.
11. Там само. – С.447-448.
12. Драгоманов М.П. *Чудацькі думки про українську національну справу. – С.103.*
13. Драгоманов М.П. *Историческая Польша и великороссийская демократия// Собрание политических сочинений. – Paris, Освобождения, 1905. – Т.1. – С.194. – 272 с.*
14. Драгоманов М.П. *Чудацькі думки про українську національну справу. – С.367.*
15. Драгоманов М.П. *Вольный Союз. – Вільна Спілка. Опыт украинской политико-социальной программы// Собрание политических сочинений. – Paris, Освобождения, 1905.– Т. 1. – с.273-375.*
16. Драгоманов М.П. *Листи на Наддніпрянську Україну// Літературно-публіцистичні праці. – Т.1. – С. 472.*

УДК 94(477.84):379.85

*Богдан Луговий, к.і.н., доцент,
завідувач кафедри гуманітарної освіти і туризму Відокремленого підрозділу
Національного університету біоресурсів і природокористування України
«Бережанський агротехнічний інститут», м. Бережани, Україна*

ПІЗНАВАЛЬНИЙ ТУРИЗМ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НА ПРИКЛАДІ ПАМ'ЯТОК КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

У статті висвітлено сучасний стан пізнавального туризму на Тернопільщині. Представлено різноманіття пам'яток культурної спадщини краю, які складають основу для динамічного розвитку пізнавального туризму.

Ключові слова: туризм, пам'ятки культурної спадщини, замки, храми, ратуші.

*Bohdan Luhovyy, PhD (History), Associate Professor,
Head of the Department of Humanities education and tourism,
Separated Subdivision of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
“BerezhanyAgrotechnical Institute”, Berazhany, Ukraine*

THE COGNITIVE TOURISM: CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS ON THE EXAMPLE OF THE MONUMENTS OF CULTURAL HERITAGE IN TERNOPIL REGION

The article highlights the current state of cognitive tourism in Ternopil region. The diversity of the monuments of cultural heritage in the region are presented, which form the basis for the dynamic development of cognitive tourism.

Keywords: tourism, monument cultural heritage, castles, temples, town halls.

Пам'ятки культурної спадщини є найціннішим надбанням людства, вони є одним із основних елементів розвитку культурно-історичної свідомості, важливим фактором формування національної айдентики, визначальних цінностей суспільства, світосприйняття та ін. Багатогранна історико-культурна спадщина Тернопілля є основою для формування різноманітних туристичних маршрутів, метою яких є всебічне знайомство туристів з різними сторонами культурної, матеріальної, соціальної, економічної та духовної культури новостворених територіальних громад.

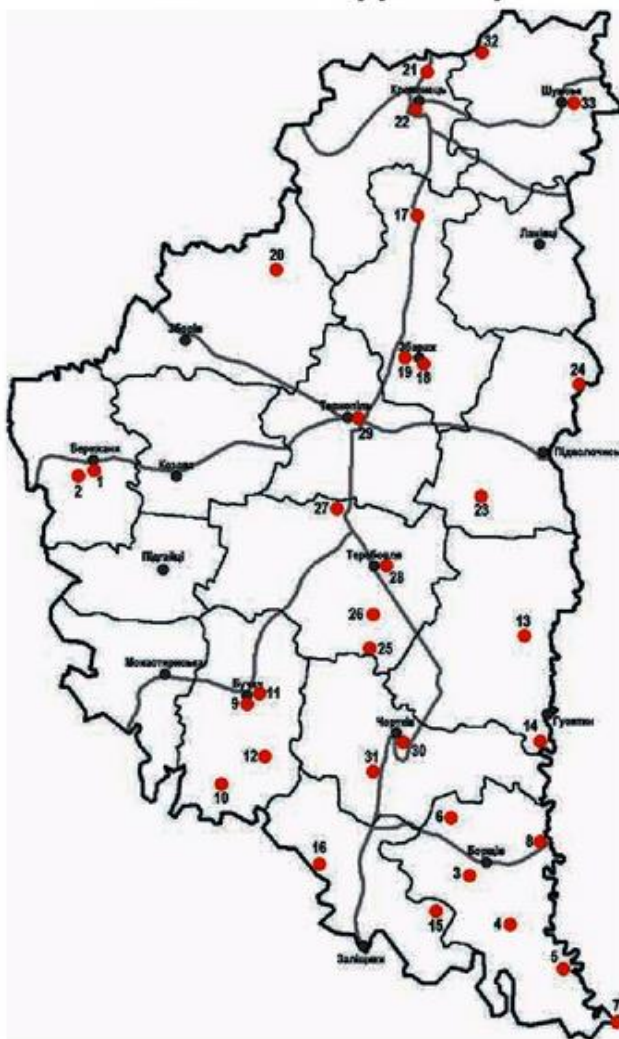
Тернопільщина є запотребованим регіоном України у сфері туристичної діяльності, а саме активного, історико-культурного, замкового, мистецького, сакрального та інших видів туризму. Неповторність та різноманітність

культурних надбань нашого краю відображено в численних пам'ятках історії та культури, культурних традиціях, народних промислах та ремеслах. На території області на державний облік взято понад 6,2 тисячі об'єктів, із них 1587 пам'яток археології (6 – національного значення), 2513 – історії (1 – національного значення), 1315 – архітектури та містобудування (180 – національного значення), 309 – монументального мистецтва. До Списку ж історичних населених місць України включено 30 населених пунктів області [3].

Замків та палаців на Тернопільщині, які знаходяться в занедбаному стані, більше ніж вцілілих. В радянський період ними майже не опікувались та використовували зовсім не за призначенням. Стан замково-палацового комплексу залишається не в кращому вигляді. Проте середнього списку є замки, які збережені чи відреставровані. Вони розкидані по території Тернопільської області та залишаються маловідомими [1, с. 174].

У багатій історико-архітектурній спадщині Тернопільської області важливу роль відіграють пам'ятки оборонної архітектури – замки, оборонні храми, міські укріплення. Важливу роль у формуванні туристичної привабливості Тернопільської області відіграють 33 замки (див. на карту) [5, с. 4-5]. Вони розташовані по всій території Тернопільщини. Їх стан та збереження досить відрізняються один від одного. Для їх опіки створено архітектурні заповідники: Національний заповідник «Замки Тернопілля», Державний історико-архітектурний заповідник у м. Бережани та Кременецько-Почаївський державний історико-культурний

Замки та інші пам'ятки культурної спадщини Тернопільщини як об'єкти туризму

заповідник. Найкраще збереглися палацово-замковий комплекс у м. Збаражі, Вишневецький палацово-парковий комплекс, Бережанський, Микулинецький, Скалатський замки, замкова гора Бона у м. Кременці та ін.

Замкова спадщина Тернопільської області наводить на думку про те, що замковий потенціал краю відкриває для туриста багато нових можливостей, знань, вражень і незабутньо проведений час. Замковий туризм відкриває нові можливості для організації та успішної реалізації різних видів туризму пізнавального, історико-культурного, відпочинкового, етнічного, релігійного, виставково-експозиційного, тематичного. Проте, ми бачимо найбільше занедбаність, зруйнованість замкових споруд, байдужість суспільства та місцевих громад до відродження замків, як свідків багатогранної української історії.

На сучасному етапі замковий туризм в Україні розвинений на слабкому рівні. Така ситуація спостерігається через недостатню державну фінансову підтримку. Основними перспективами розвитку й першочерговими цілями є залучення іноземних інвестицій та використання замково-палацового комплексу в сфері готельно-ресторанного бізнесу. Замкові споруди Тернопільської області потрібно використовувати як заклади відпочинку і туризму, проведення різнобічних історико-театралізованих фестивалів, змагань і анімаційних шоу, надання послуг обслуговування та супроводу урочистих подій у середньовічному стилі, шляхом відкриття музейних експозицій у приміщеннях, розміщення на територіях замків експозиції, яка відтворюватиме картини минувшини і т.д.

Невід'ємною частиною історико-культурної спадщини є пам'ятки історії, до яких належать будинки, споруди, пов'язані з важливими історичними подіями. Будівлі міських ратуш є своєрідним відображенням розвитку тих чи інших адміністративних центрів упродовж кількох останніх століть.

Бережанська ратуша споруджена у 1803 році за ініціативи тогочасної власниці бережанських земель Ізабелли Любомирської (1733–1816 рр.) на місці попередньої дерев'яної, яку знищила пожежа. Нова ратуша – двоповерхова будівля, прямокутна в плані, з внутрішнім двориком. Загалом витримана в стилі раннього класицизму. У 1811 році добудовано годинникову вежу у південній частині. Окрасою Бережанської ратуші є, розташовані по центральних осях фасадів, чотири входи, що прикрашені порталами у вигляді глухих колонних портиків коринфського ордера з ліпними гербами. На першому поверсі цієї будівлі розміщувалися крамниці, а на другому – з 1805 року Бережанська гімназія, яка згодом стала потужним освітнім закладом та альма-матір'ю для цілої когорти представників української та польської інтелігенції.

Ратуша в місті Бучач побудована в середині XVIII ст. за підтримки магната Миколи Василя Потоцького. Над спорудженням цієї будівлі працювали архітектор Бернард Меретин і скульптор Йоган Георг Пінзель. Майстри звели цікаву будівлю в стилі рококо. Спочатку ратуша мала висоту 53 метри, але після пожежі в 1865 році був знищений 18-метровий шпиль, що вінчав вежу. Бучацька ратуша, що вважається по праву однією з кращих в Європі.

Теребовлянська ратуша розпочинає свою історію лише з кінця XVIII – поч. XIX століття. Будівля завершувалася дерев'яною вежею у неоготичному стилі, окрасою якої були годинники, вбудовані у чотири сторони вежі. Спершу тут була резиденція місцевого старости, а до 1890 року – діяла польська загальноосвітня школа для хлопчиків ім. Адама Міцкевича. Під час Першої світової війни ратуша у Теребовлі зазнала значних руйнувань, а відновлення виконали у силі класицизму: двоповерхова, прямокутна будівля з трьохярусною вежею, завершенням якої був флюгер, виконаний у вигляді герба міста. Фасад стіни прикрашало ядро, знайдене під час розкопок на Теребовлянському замку.

Будівництво Чортківської ратуші з торговими рядами здійснювалося у 1905–1908 роках. Головним архітектурним акцентом слугує фахверкова вежа з швейцарським годинником з чотирма циферблатами. Цей механізм виготовив інженер Френкаль Готтеншафтен в Берні (Швейцарія) на замовлення тогочасного бургомістра Носса. Шпиль ратушної вежі прикрашає флюгер у вигляді півня. Цікавим елементом цієї ратуші є суцільний дерев'яний балкон торгових рядів.

Ще одним перспективним видом туризму для Тернопілля є релігійний туризм, оскільки на території краю збереглася велика кількість давніх храмів, зокрема дерев'яних та кам'яних.

Дерев'яна сакральна архітектура Тернопільщини належить до 3 головних стилів – галицького, волинського та подільського. Зокрема, зразком подільського є дерев'яна церква Іоанна Богослова у с. Скорики біля Підволочиська. Ця пам'ятка архітектури національного значення побудована у 1695 р. та занесена до Списку матеріальної спадщини ЮНЕСКО.

Сучасним туристам варто оглянути церкви Воздвиження Чесного Хреста (1846 р.) у с. Новий Олексинець (Кременецький район), Різдва Христового (1688 р.) – пам'ятку архітектури національного значення в с. Урмань (Тернопільський район), Архистратига Михаїла (1726 р.) у м. Вишнівець (Тернопільський район). Найдавнішою ж на Тернопільському Поділлі, збудованою в традиційному карпатському стилі, є дерев'яна церква Успіння Пресвятої Богородиці (1581–1584 рр.) у Чорткові, яка відновлена у 1635 р. У

цьому ж місті є ще один унікальний храм Вознесіння Господнього (1630 р.), що зберіг риси українського дерев'яного будівництва XVII ст.

До цікавих зразків кам'яної сакральної архітектури належать Троїцький замковий костел-усипальниця, зведений у 1554 році на території Бережанського замку, костел св. Петра та Павла, побудований у 1600–1620 рр. та костел Внебовзяття Пресвятої Діви Марії 1644 року побудови в с. Біще біля Бережан. Ці три храми належать до пам'яток архітектури національного значення та оздоблені скульптурними творами Йогана Пфістера, що у 1627–1642 рр. проживав та працював у Бережанах. Варто також відвідати церкву святого Миколая в Бучачі – пам'ятку архітектури національного значення, збудовану та освячену 1610 року; церкву святого Миколая 1614 року побудови в м. Тереховля – пам'ятку архітектури національного значення; унікальну Успенську церкву, зведену у бароковому стилі 1653 року в місті Підгайці, також пам'ятку архітектури національного значення.

На території Тернопільської області також розташовуються дві визначні християнські святині, що акумулюють паломницький рух у краї. Зарваницький духовний центр знаходиться у с. Зарваниця (Тернопільського р-ну) і має статус всесвітнього марійського відпустового центру. відпустове значення цей монастир отримав у 1867 р. від Папи Римського Пія IX, що надав образу Зарваницької Богородиці відпустовий привілей. Сьогодні Зарваниця належить до шести найбільших паломницьких місць католицької церкви, а тутешній Марійський духовний центр внесено до списку п'ятнадцяти найважливіших святинь католицького світу, пов'язаних з явленнями Діви Марії.

Ще одним осердям паломницького руху в Тернопільському краї є Свято-Успенська Почаївська лавра, православний чоловічий монастир у Почаєві (Кременецький район) Української православної церкви (Московський патріархат) зі статусом лаври. Найбільша православна святиня Волині і друга (після Києво-Печерської лаври) – України. За однією з легенд, монастир заснували ченці Києво-Печерського монастиря, які втекли в ці краї від татар 1240 р.

Загалом пам'ятки культурної спадщини Тернопілля є багаточисленними й різноманітними. Саме вони формують потужну основу для розвитку туризму в краї при державній підтримці та залученні інвестицій.

Список використаних джерел

1. Василенко А.В., Василенко В.Ю., Діхтяренко О.В., Перепелиця А.С. Стан та перспективи використання замково-палацового комплексу України в туризмі // Вісник ХНУ

імені В.Н. Каразіна. Серія "Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм". Вип. 9. 2019. С.173-178.

2. Замки Тернопілля. <https://zamky.te.ua/zamki/>

3. Концепція розвитку туризму та курортів у Тернопільській області до 2020 року. <http://te.gov.ua> › main › konseps_turizm2020.

4. Підставка Р. Національний заповідник «Замки Тернопілля» в системі регіонального туристичного продукту // Сучасні особливості формування і управління інноваційним потенціалом регіонального розвитку туризму та рекреації із залученням молодіжного ресурсу : зб. тез доповідей міжнар. наук.-практ. конф., (Тернопіль, 15–17 жовтн. 2015.) М-во освіти і науки України, Терн. націон. техн. ун-т ім. І. Пулюя [та ін]. Тернопіль : ТНТУ, 2015. С.68-69.

5. Ягодинська М., Строценъ Б. Замки Тернопільщини. Харків : Фоліо, 2018. 91 с. : іл.

Наукове видання

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ Й НАУКИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 9

Том 1

Відповідальна за випуск: Ю.І. Колісник-Гуменюк

Макет і комп'ютерна верстка: В.В. Гуменюк

Дизайн обкладинки: І.С. Колісник

Адреса оргкомітету:

Львівський навчально-науковий центр професійної освіти

79008, вул. Кривоноса, 10

м. Львів, Україна

<http://lnncpo.zzz.com.ua/>; <http://lnncpo.com/>; <http://npucenter.lviv.ua/>

ISSN 2663-9718

Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи:
зб. наук. праць / [гол.ред. Ю.І. Колісник-Гуменюк]. Київ–Львів–Бережани–
Гомель–Кельце, 2021. Вип. 9. Том 1. 186 с.

Електронне видання

Умовн.-друк. арк. 10,8. Об'єм файлу – 3,2 МБ.